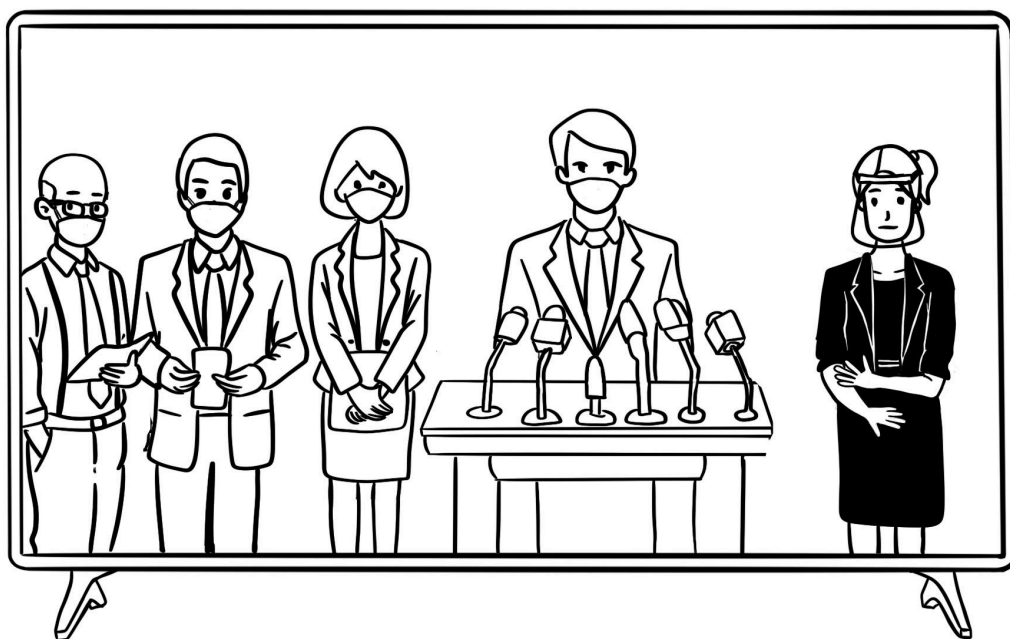

Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby

Zborník odborných príspevkov

Trnava – Bratislava 2024

Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby

Zborník odborných príspevkov

Trnava – Bratislava 2024

Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby

Editor zborníka: PaedDr. Bc. Roman Vojtechovský

Recenzenti: Mgr. Marika Šebestová, PhD., Mgr. Jozef Štefčík, PhD.

Vydavateľa: © Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity – Snepeda, o. z.

Rok vydania: 2024

Vydanie: prvé

Ilustrácia obrázka na obálke: © Mgr. Kateřina Holubová

Rozsah: 150 strán

Zborník prešiel jazykovou korektúrou.

S finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ISBN 978-80-568-0613-5

Obsah

Úvod	5
Študijný program <i>slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich</i> – ako dobre ho poznáme? (<i>Roman Vojtechovský</i>)	7
Vzdelanie tlmočníkov posunkového jazyka na Slovensku a v zahraničí: Vplyv vzdelania na kvalitu tlmočenia (<i>Paulína Ivanišová</i>)	27
Slovenský posunkový jazyk v tlmočení do slovenského jazyka (<i>Juraj Hladký – Veronika Vojtechovská</i>)	40
Preklad a tlmočenie z hovorených jazykov: profesionalizácia, vzdelávanie a prax (<i>Emília Perez</i>)	55
Posunkový jazyk a tlmočník posunkového jazyka v špeciálnom a inkluzívnom vzdelávaní (<i>Darina Tarcsiová</i>)	72
Tlmočenie pre osoby so sluchovým postihnutím v Žilinskom kraji (<i>Jana Filipová</i>)	88
Ako posilniť tlmočnicku službu slovenského posunkového jazyka na Slovensku? (<i>Jaroslav Cehlárik</i>)	97
Online tlmočník – Služba pre klientov z každého kraja na Slovensku (<i>Pavol Roman</i>)	107
Základný kontext prípravy umeleckého tlmočenia na Slovensku (<i>Angela Hefty – Michal Hefty</i>)	115
Základné aspekty tlmočenia v mediálnom priestore (<i>Stanislav Morávek</i>)	138

Úvod

Predložený zborník *Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby* je súborom prednášok, ktoré odzneli na konferencii realizovanej dňa 25. novembra 2023 v Bratislave. Názov na prvý pohľad evokuje, že sa tlmočenie nevykonáva len z východiskového – hovoreného (zvukového) jazyka prevažne počujúcimi, teda v našom ponímaní slovenského jazyka, do cieľového – slovenského posunkového jazyka, aby mohli nepočujúce osoby plnohodnotne porozumieť. Tlmočenie sa môže vykonávať aj z východiskového – slovenského posunkového jazyka do cieľového – slovenského jazyka prevažne nepočujúcimi posunkujúcimi, aby mohli plnohodnotne porozumieť aj osoby neovládajúce slovenský posunkový jazyk.

Zborník obsahuje široké spektrum odborných príspevkov z rôznych oblastí tlmočenia, ktoré môžu byť vykonávané pre nepočujúce posunkujúce osoby. Z toho vyplýva, že posunkujúce osoby žijúce v našej spoločnosti v inkluzívnom prostredí majú nárok na tlmočenie vo viacerých oblastiach života, a to vo formálnom a neformálnom vzdelávaní, v práci, v oblasti verejného života vrátane kultúrneho a mediálneho a v oblasti súkromného života vrátane rodinného. Preto je vhodné zameriavať sa na zvýšenie kvality tlmočenia a kvantity tlmočníkov slovenského posunkového jazyka a poskytnúť súčasným i budúcim tlmočníkom prístup k užitočným a inšpirujúcim informáciám. Jeden z publikačných prostriedkov prístupu k informáciám je aj náš zborník, ktorý môže doplniť chýbajúce informácie posledných rokov na našom tlmočnickom trhu a v edukácii. Okrem zborníka si môžeme spomenúť niekoľko publikácií o tlmočení, ktoré boli vydané pred niekoľkými rokmi, a to napríklad *Rukoväť tlmočníkov posunkovej reči I.* (2001), *II.* (2002) a *III.* (2005), *Problematika osôb s poruchou sluchu v sociálnej oblasti* (2010), *Osobná asistencia verzus tlmočnická služba* (2012), *Sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka* (2017), *Optimalizácia procesu*

poskytovania vybraných sociálnych služieb pre osoby so zdravotným postihnutím na Slovensku (2020).

Predpokladáme, že informácie, ktoré boli odprezentované na konferencii a publikované v našom zborníku môžu byť inšpirujúcim a užitočným zdrojom vedomostí a poznatkov pre všetky osoby, ktoré sa dostávajú do styku s tlmočením pre nepočujúce posunkujúce osoby, a to priamo alebo nepriamo.

V Trnave 7. 12. 2023

Editor

Terminologická poznámka: Dlhodobo sa rozlišoval, ba i rozlišuje pojem *nepočujúci* s malým a veľkým n/N. *Nepočujúci* s veľkým N - ide o sociokultúrnu identitu jazykovej a kultúrnej menšiny a *nepočujúci* s malým n - ide o fyziologický stav straty sluchu. V poslednom čase však viacerí (nepočujúci) odborníci navrhli upustiť od tohto rozlišovania a používať inkluzívnejšie pomenovanie, a to len *nepočujúci*. V tomto zborníku však ponechávam nejednoznačné používanie tohto pojmu na každom autorovi odborného príspevku.

**Študijný program *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*
– ako dobre ho poznáme?**

***Study programme the Slovak language in the communication
of the deaf – how well do we know it?***

Roman Vojtechovský

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

roman.vojtechovsky@truni.sk

Abstrakt: Autor vo svojom príspevku priblížil profil nového študijného programu *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*, ktorý poskytuje Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Tento študijný program sa zameriava na výchovu tlmočníkov a prekladateľov do/zo slovenského posunkového jazyka a je jediný svojho druhu na Slovensku. Autor objasnil štruktúru programu, zároveň poukázal na existenciu niekoľkých dokumentov a publikácií o tlmočení a výučbe posunkového jazyka, ktoré reflektovala aj príprava tohto profesijne orientovaného študijného programu.

Kľúčové slová: tlmočník posunkového jazyka, študijný program, slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich

Abstract: *In his paper, the author presents a new study programme Slovak language in the communication of the deaf (Deaf Studies) at the Department of Slovak Language and Literature, Faculty of Education of the University of Trnava in Trnava. The study programme focuses on interpreting and translating Slovak sign language and is the only one in its field in Slovakia. The author explains the structure of the study programme and points out the existence of several documents*

and publications on interpreting and teaching sign language, which were used as a basis for the study design.

Keywords: *sign language interpreter, study programme, the Slovak language in the communication of the deaf*

Úvod

Existujú dva typy prirodzených ľudských jazykov: hovorený (zvukový) a posunkový. Po zásadných prácach holandského lingvistu Bernarda Tervoorta (1953, in Klomp, 2021) a hlavne amerického lingvistu Williama Stokoeho (1960, in Klomp, 2021) jazykovedné výskumy za ostatných sedem dekád ukázali, že posunkové jazyky sú plnohodnotné jazyky. Najvýraznejší rozdiel medzi hovoreným a posunkovým jazykom je na prvý pohľad v modalite. Ide o rozdiel v type komunikačného kanála. Posunkové jazyky využívajú na svoju komunikáciu ruky, paže, hlavu, telo a tvár ako artikulátory a sú vnímané zrakom, v dôsledku čoho používajú vizuálno-manuálnu modalitu (porov. Nijen Twilhaar – van den Bogaerde, 2016). Niektorí autori, napr. T. Johnston – A. Schembri (2007), D. Brentari (2010), používajú pojem vizuálno-gestická modalita či A. Macurová (2018) vizuálno-motorická modalita. Hovorené jazyky sú produkované hlasom a vnímané sluchom, a preto využívajú auditívno-orálnu modalitu (Nijen Twilhaar – van den Bogaerde, 2016). Poznanie jazykovej štruktúry posunkového jazyka je prvým krokom k prelomeniu bariér medzi svetom počujúcich osôb a nepočujúcich – posunkujúcich osôb. Získané poznatky o posunkových jazykoch priniesli **aj impulz pohľadu k postupnej premene tlmočenia medzi väčšinovým hovoreným jazykom a menšinovým posunkovým jazykom.**

Posledných 20-30 rokov 20. storočia sa situácia veľmi zmenila vo väčšine štátov Európy, ale aj v Severnej Amerike. Vytvorila sa profesionálna tlmočnícka služba a existuje vzdelávanie tlmočníkov väčšinou

prostredníctvom kurzov a štúdia na vysokých školách (Tarciová, 2005). Lenže na území Slovenska takpovediac až do konca 20. storočia bola tlmočnická služba na charitatívnej úrovni. Častejšie sa úloha tlmočníka spájala s úlohou osobného asistenta, resp. sociálneho pracovníka. Na území bývalého Československa sa v máji 1984 v Starej Lesnej konal medzinárodný seminár o možnostiach zlepšenia komunikácie sluchovo postihnutých a ich sociálneho začlenenia. Na ňom vystúpil aj slovenský jazykovedec Jozef Mistrík, ktorý predniesol prelomovú prednášku a dokázal v nej, že posunková reč (nepoužíval termín posunkový jazyk) je plnohodnotným jazykom so všetkými rysmi jazyka a taktiež nesmiernymi možnosťami vyjadrovania (Hrubý, 1999). V rade odporúčaní prijatých na seminári sa požadovalo i urýchlenie vydania slovníka posunkového jazyka. Následne v roku 1986 bol vydaný prvý slovník na Slovensku i na území Československa s názvom *Frekvenčný slovník posunkovej reči*, ktorý slúžil hlavne na skvalitnenie výchovy tlmočníkov, zdokonaľovanie sa vo vyjadrovaní posunkového jazyka a na vyučovanie v rámci využívania totálnej komunikácie.

V minulosti sa v komunite nepočujúcich osôb a počujúcich detí nepočujúcich rodičov často tvrdilo, že počujúce osoby, ktoré nemajú vo svojom rodinnom príbuzenstve osobu používajúcu posunkovú komunikáciu, si ju nikdy plnohodnotne neosvoja. Dnes je tento názor skôr prekonaný, veľa počujúcich osôb si prostredníctvom dobre pripraveného štúdia a v kontakte s komunitou nepočujúcich osvojilo posunkový jazyk na veľmi dobrej úrovni (porov. Tarciová, 2005). Pre počujúce osoby, ktoré neboli v kontakte s osobami s poruchou sluchu, a pre počujúce deti nepočujúcich rodičov podáva pomocnú ruku na zlepšenie vzdelávania budúcich tlmočníkov slovenského posunkového jazyka **iniciatíva spočívajúca vo vytvorení vysokoškolského študijného odboru zameraného na tlmočníctvo slovenského posunkového jazyka na Slovensku. Ponúka ho Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, ktorá v rámci katedry slovenského jazyka a literatúry pripravila akreditáciu študijného programu s názvom**

slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich. Profesionálne orientovaný bakalársky program bol akreditačnou komisiou schválený v novembri 2019. Fakulta v novom akademickom roku 2020/2021 otvorila svoje brány prvým študentom – záujemcom o pozíciu tlmočníka slovenského posunkového jazyka. Ide takpovediac o exkluzivitu tohto odboru na Slovensku.

Odporúčané dokumenty a publikácie o tlmočení a výučbe posunkového jazyka

Skôr ako sa dostaneme k charakteristike nášho študijného programu, je potrebné spomenúť odporúčané či dôležité dokumenty a publikácie o posunkovom jazyku a hlavne o tlmočení posunkového jazyka, ba i o výučbe posunkového jazyka.

V oznámení Ministerstva zahraničných vecí SR o uzavretí Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím č. 317/2010 Z. z. v článku 9 s témou prístupnosť sú uvedené dve časti:

1. *„S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím, aby mohli žiť nezávislým spôsobom života a plne sa podieľať na všetkých aspektoch života, zmluvné strany prijímú príslušné opatrenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými prístup k fyzickému prostrediu, k doprave, k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, ako aj k ďalším prostriedkom a službám dostupným alebo poskytovaným verejnosti, a to tak v mestských, ako aj vo vidieckych oblastiach. Tieto opatrenia, ktoré budú zahŕňať identifikáciu a odstraňovanie prekážok a bariér brániacich prístupnosti, budú sa vzťahovať okrem iného na: a) ..., b) informačné, komunikačné a iné služby vrátane elektronických a pohotovostných služieb.“*
2. *„Zmluvné strany prijímú aj príslušné opatrenia: e) na poskytovanie rôznych foriem živej asistencie a sprostredkovania vrátane sprievodcov,*

predčítavateľov a profesionálnych tlmočníkov posunkového jazyka s cieľom uľahčiť prístup do budov a do iných verejne prístupných zariadení.“

Európske fórum tlmočníkov posunkového jazyka (angl. *European Forum of Sign Language Interpreters*, skr. EFSLI) v roku 2013 vydalo dve inšpirujúce publikácie, a to **Výsledky vzdelávania absolventov trojročného vzdelávacieho programu tlmočenia posunkového jazyka** (v angl. *Learning Outcomes for Graduates of a Three Year Sign Language Interpreting Training Programme*) a **Usmernenia pre hodnotenie školiaceho programu tlmočenia posunkového jazyka** (v angl. *Assessment Guidelines for Sign Language Interpreting Training Programme*) (Leeson, L. - Alberdi, L. C. - Bown, S., 2013). V prvej publikácii vydanéj pred 10 rokmi sa uviedlo, že dostupnosť a kvalita vzdelávacích programov tlmočenia posunkového jazyka v celej Európe bola nejednotná. V mnohých členských krajinách sa museli zaviesť formálne školiace programy a tie sa značne líšili, pokiaľ ide o dĺžku, úroveň vzdelania a výsledky vzdelávania. V roku 2011 EFSLI spustil konzultačný proces zahŕňajúci viac ako sto tlmočníkov a školiteľov posunkového jazyka z celej Európy s cieľom dohodnúť a definovať minimálne zručnosti, ktoré sa od absolventa-tlmočníka očakávajú. Výsledkom tohto dvojročného procesu je zverejnenie publikácie s výstupmi vzdelávania pre absolventov trojročného vzdelávacieho programu tlmočenia posunkového jazyka. Výstupy vzdelávania majú byť relevantné pre všetkých tlmočníkov posunkového jazyka bez ohľadu na stav sluchu, teda pre počujúcich a nepočujúcich tlmočníkov. Výstupy vzdelávania sú rozdelené do ôsmich oblastí vedomostí: a) lingvistiky posunkového jazyka, b) hovorené a/alebo písané jazyky, c) tlmočenie, d) komunity nepočujúcich a kultúra nepočujúcich, e) etika tlmočenia, f) tlmočenie pre špecifické skupiny obyvateľstva, g) tlmočenie v špecifických nastaveniach a h) odborné znalosti. Všetky vzdelávacie výstupy sú navrhnuté ako deskriptory minimálnej úrovne spôsobilosti na vstup do zamestnania a sú založené

na teoretických podmienkach, že študenti absolvujú trojročné štúdium a že väčšina študentov nemá žiadnu alebo má malú znalosť posunkového jazyka pri nástupe do vzdelávacieho programu. Účelom druhej publikácie bolo/je predstaviť súbor možných typov hodnotenia, ktoré sa používajú v celej Európe pri hodnotení výsledkov vzdelávania v rámci vzdelávacích programov tlmočenia posunkového jazyka. Publikácia je rozdelená na dve časti: všeobecné odporúčania a špecifické nástroje hodnotenia.

Potešiteľné je, že *Európske centrum pre moderné jazyky Rady Európy* (ďalej len ECML) so sídlom v rakúskom Grazi nezabúda ani na posunkové jazyky. Na portáli príslušnej inštitúcie www.ecml.at pod bannerom je niekoľko okienok a v žltom okienku sú umiestnené texty o posunkových jazykoch. ECML vydalo v roku 2001 prvú publikáciu ***Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Učenie sa, vyučovanie a hodnotenie*** v anglickom a francúzskom jazyku. Na Slovensku, resp. v slovenskom vydaní, vyšiel až v roku 2008, neskôr v druhom revidovanom vydaní v roku 2017. Spoločný európsky referenčný rámec (2017) poskytuje „*spoločný základ na vypracovanie vzdelávacieho programu na výučbu jazyka, smerníc na jeho prípravu, skúšok, na tvorbu učebníc atď. v celej Európe. Komplexne opisuje, čo by sa mali učiaci naučiť, aby používali jazyk na komunikáciu, aké vedomosti a zručnosti by mali nadobudnúť, aby boli komunikačne zdatní. Do opisu je zaradený aj kultúrny kontext jazyka.*“ V rokoch 2012 – 2015 sa v rámci ECML realizoval projekt *ProSign* v spolupráci s lingvistami posunkových jazykov. Ako výstup tohto projektu vyšla v apríli 2016 publikácia v angličtine s názvom: ***Posunkové jazyky a Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Deskriptory pre spoločné referenčné úrovne*** (v angl. *Sign Languages and the Common European Framework of Reference for Languages: Common Reference Level Descriptors*) a zverejnil sa portál v angličtine a v medzinárodnom posunkovom jazyku. Portál sa obsahovo zhoduje s publikáciou, ale je inak štruktúrovaný pre prístupnosť vo vizuálno-motorickej povahe jazyka, obsahuje texty písané

v angličtine a k nim videonahrávky v medzinárodnom posunkovom jazyku. Neskôr v roku 2018 v online forme a v roku 2020 v tlačenej forme bol vydaný ***Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Učenie sa, vyučovanie a hodnotenie – doplňujúce vydanie*** v anglickom a francúzskom jazyku, v roku 2022 aj v slovenčine. V tomto doplňujúcom vydaní sa vyskytujú aj texty o kompetenciách posunkového jazyka. Publikácia je dobrým učebným nástrojom aj pre pedagógov a lektorov vyučujúcich slovenský posunkový jazyk. Na Slovensku v roku 2016 bola vydaná publikácia ***Slovenský posunkový jazyk: Špecifický vyučovací predmet pre žiakov so sluchovým postihnutím – jazyková úroveň A1, A2, B1***. V druhom období 2016 – 2019 ECML pokračovalo v realizácii projektu *ProSign II* s lingvistami posunkových jazykov a zverejnilo portál s textami i publikácie (pravdepodobne až vo februári 2021), napr. publikáciu obsahujúcu text v angličtine a videonahrávky v medzinárodnom posunkovom jazyku s názvom ***Kompetencie učiteľa pre posunkové jazyky v edukácii*** (angl. *Teacher Competences for Sign Languages in Education*), texty o hodnotení znalosti posunkového jazyka a o európskom jazykovom portfóliu.

V Bruselskej deklarácii o posunkových jazykoch v Európskej únii z roku 2010 sa v odseku číslo 6 uvádza, že „*používatelia posunkového jazyka musia mať rovný prístup k verejnému životu, vzdelávaniu a zamestnaniu. Plné zapojenie musí byť podporované a chránené právnymi predpismi. Jedným zo spôsobov, ako pomôcť používateľom posunkového jazyka získať plný prístup, sú tlmočníci posunkového jazyka (osobne alebo prostredníctvom moderných informačných riešení na mieru).*“ **Európsky parlament vydal uznesenie z 23. novembra 2016 o posunkovom jazyku a profesionálnych tlmočníkoch posunkového jazyka (2016/2952(RSP))**. Hlavnú časť o *kvalifikovaných a profesionálnych tlmočníkoch posunkového jazyka* možno naplniť len na základe tohto prístupu, a to: b) formálnou odbornou prípravou (na univerzitnej alebo podobnej úrovni, ktorá bude zodpovedať 3 rokom denného štúdia, ako sa vyžaduje aj pri vzdelávaní tlmočníkov hovoreného

jazyka). V inej hlavnej časti o *zamestnaní, vzdelávaní a odbornej príprave* je spomínaný 24. bod, v ktorom Európsky parlament vyzýva členské štáty, aby podporovali štúdium posunkového jazyka rovnakým spôsobom ako cudzie jazyky.

Existuje niekoľko krátkych názorných videoukážok prezenčného a online vyučovania národného posunkového jazyka formou dvoch projektov **SignTeach** (2014 – 2017) a **SignTeach online** (2021 – 2023), ktoré odporúčala *Európska sieť učiteľov posunkového jazyka* (angl. *European Network of Sign Language Teachers*). Ide o otvorené edukačné zdroje pre učiteľov posunkového jazyka v Európe a sú zverejnené na portáli www.signteach.eu. Videoukážky znázorňujú, ako sa realizuje výučba posunkového jazyka priamou metódou bez použitia hlasu, keďže jednou z vlastností posunkového jazyka je nevokálnosť, teda nezvukovosť. Česká republika podľa Ch. Rathmanna (2023), hlavného koordinátora dvoch uskutočnených projektov *ProSign*, ako prvá v Európe realizovala skvelý projekt i výstup publikácií podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre (posunkové) jazyky, ktorý môže byť výbornou inšpiráciou pre ostatné krajiny. Vydala niekoľko publikácií s originálnym názvom, napr. *Referenční rámec pro znakové jazyky: Opora pro tvorbu referenčních popisů českého znakového jazyka; Popisy referenčních úrovní A1 – B1 pro český znakový jazyk; Glosář (příloha k dokumentům RRZJ a Popisy v ČZJ); Vokabulář (příloha)*.

Charakteristika študijného programu *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*

Študijný program *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich* je priradený k študijnému odboru¹ **filológia**, ktorá sa podľa slovníkového portálu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV chápe ako „veda o národných jazykoch a literatúrach.“ Do tejto oblasti spadá aj tlmočníctvo a prekladateľstvo.

Osoby, ktoré sa viac-menej pohybujú v komunite nepočujúcich, si často kladú otázku v tom zmysle: *Prečo sa náš študijný program nevolá inak, a to slovenský posunkový jazyk v komunikácii nepočujúcich?* Podľa kritérií akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania (2013) „*minimálnou podmienkou na plnenie tohto kritéria je, že na uskutočňovaní študijného programu sa podieľajú najmenej traja vysokoškolskí učitelia vo funkcii docenta alebo profesora a títo sú s vysokou školou v plnom úväzku a nie sú v plnom úväzku na žiadnej inej vysokej škole.*“ Z toho vyplýva, že na Slovensku v súčasnosti nemáme odborníkov – lingvistov na posunkový jazyk s požadovanou kvalifikáciou, ktorí by mohli viesť náš študijný program. Sme poctení tým, že naša trnavská katedra slovenského jazyka a literatúry, obsadená odborníkmi z filológie, zastrešuje aj náš príslušný študijný program. Ako vtedy tvrdila súčasná dekanka pedagogickej fakulty V. Peterková (2019), ktorá bola jednou z iniciátorov zavedenia študijného programu, názov programu musí byť v súlade s názvom katedry, a tak vznikol názov *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*.

Príslušný neučiteľský program ***slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*** je profesijne orientovaný bakalársky program, ktorý sa zameriava na zvládnutie použitia teoretických a praktických poznatkov

¹ Študijné odbory, v ktorých môžu vysoké školy v Slovenskej republike poskytovať vysokoškolské vzdelávanie, a ich opisy sú uvedené vo Vyhláske MŠVVaŠ SR č. 244/2019 Z. z. o sústave študijných odborov v Slovenskej republike.

pri výkone povolania. Orientuje sa na tlmočníctvo a prekladateľstvo slovenského posunkového jazyka. Konkrétne sa zacielfuje na zvládnutie teoretických poznatkov a praktických zručností pri výkone povolania tlmočníka a prekladateľa slovenského posunkového jazyka ako prirodzeného jazyka slovenskej komunity nepočujúcich. Poskytuje štandardnú dĺžku štúdia vrátane odbornej praxe, a to štyri akademické roky. V prvých dvoch akademických rokoch 2020/2021 a 2021/2022 naša katedra umožnila študentom denné štúdium a denné dištančné štúdium, ale od akademického roka 2022/2023 doteraz umožňuje prijímanie študentov len do dennej formy štúdia, aby mohli získať dostatočnú povinnú odbornú prax počas pracovných dní, keď je vyšší dopyt po komunitnom tlmočení než cez víkendy a sviatky. Povinná odborná prax študentov sa vykonáva v zmluvne spolupracujúcej organizácii – v *Trnavskej asociácii sluchovo postihnutých* (TASPO). Nevylučujeme, že študenti môžu vykonávať prax tlmočenia aj v iných inštitúciách.

Štruktúra štúdia

Štúdium je určené pre všetkých záujemcov, čiže pre začiatočníkov aj pokročilých. Študijný program je koncipovaný tak, aby študenti ako budúci tlmočníci mohli získať teoretické znalosti zo základných oblastí jazykovedy (základy jazykovedy, psycholingvistika, sociolingvistika), jazykovedy posunkového jazyka (úvod do štúdia posunkového jazyka, fonetika a fonológia posunkového jazyka a gramatika posunkového jazyka) a slovenského jazyka, písaný slovenský jazyk nepočujúcich, kultúry nepočujúcich, pedagogiky sluchovo postihnutých a tlmočenia a prekladu, ale aj praktické zručnosti prostredníctvom praktických predmetov osvojovania si slovenského posunkového jazyka a praktizovania tlmočenia posunkového jazyka, aby dosiahli minimálnu jazykovú úroveň B2. Ide o samostatného používateľa, ktorý podľa globálnej stupnice: „*rozumie hlavným myšlienkam zložitého textu na konkrétne a abstraktné témy vrátane odborných diskusií*

vo svojej špecializácii. Komunikuje na takom stupni plynulosti a spontánnosti, ktorý mu umožňuje viesť bežnú konverzáciu s rodenými hovoriacimi bez toho, aby to pre ktoréhokolvek účastníka interakcie predstavovalo zvýšené úsilie. Dokáže vytvoriť jasný, podrobný text na rozličné témy a vysvetlíť svoje stanovisko k aktuálnym témam s uvedením výhod aj nevýhod rozličných možností* (2017). Snažili sme sa koncipovať podľa vyššie uvedených publikácií. V jednej z publikácií *Výsledky vzdelávania absolventov trojročného vzdelávacieho programu tlmočenia posunkového jazyka* (2013) je uvedené odporúčanie autorov: „zdôrazňujeme, že podľa nášho názoru by mali študijné programy tlmočenia posunkového jazyka poskytovať tímy nepočujúcich a počujúcich akademikov a odborníkov z praxe, ktorí by spolupracovali* a odporúčaný počet hodín na základe jazykových zručností podľa nižšie uvedenej tabuľky.

A1	Approx. 90 to 100 hours	Max. 100 hours
A2	Approx. 180 to 200 hours	Max. 300 hours
B1	Approx. 350 to 400 hours	Max. 700 hours
B2	Approx. 500 to 600 hours	Max. 1300 hours
C1	Approx. 700 to 800 hours	Max. 2100 hours
C2	Approx. 1000 to 1200 hours	Max. 3300 hours

Tabuľka 1: Odporúčaný počet hodín na základe jazykových zručností (poznámka: určený pre trojročné štúdium)

V rámci praktických predmetov sa študenti môžu naučiť slovenský posunkový jazyk počas viac ako 700 vyučovacích hodín a praktizovať tlmočenie zo/do slovenského posunkového jazyka až 300 hodín. Z toho vyplýva prepočet: semester má 12 týždňov výučby, tie vynásobíme priemerne 8,5 hodinami rozvíjania jazykových zručností v slovenskom posunkovom jazyku týždenne a tie vynásobíme 7 semestrami (1. až 7.

semester), čo je 714 vyučovacích hodín. V 5. až 7. semestri študenti praktizujú tlmočenie, prípadne i preklad priemerne 8 hodín týždenne. Ak ich vynásobíme 12 týždňami, výsledok bude 288 hodín. Tento požadovaný počet hodín praktického nácviku je v súlade s kvalifikačnými predpokladmi tlmočníka posunkového jazyka uvedenými v siedmej časti zákona o sociálnych službách č. 448/2008 v paragrafe 84 v odseku 11b, kde sa uvádza, že fyzická osoba, ktorá nie je tlmočníkom, by mala vykonávať 280 hodín praktického nácviku posunkového jazyka/posunkovej komunikácie. Podrobnejšie informácie o praktickom nácviku tlmočenia posunkového jazyka/posunkovej komunikácie sú uvedené v informatívnom rámcovom obsahu kurzu tlmočenia posunkového jazyka/posunkovej komunikácie pre akreditáciu na kurz tlmočenia posunkového jazyka/posunkovej komunikácie.

Študenti majú k dispozícii študijné materiály praktickej prípravy (prezentácie v PowerPointe, videonahrávky jednotlivých posunkov a jazykových prejavov posunkujúcich a iné materiály, napr. vysokoškolské učebnice *Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku* (2022), *Slovenský posunkový jazyk pre študentov – úplných začiatočníkov I.: Ja a moja rodina* (2024), ktoré si vedia prehľadávať v softvéri Moodle. Je to softvérový balík na tvorbu výučbových systémov a elektronických kurzov na internete a využívajú ho viaceré univerzity.

Okrem praktizovania tlmočenia vykonávajú študenti 3. ročníka náhľadovú prax tlmočníkov na 12 rôznych miestach mimo školy, napr. náhľad tlmočníkov na talkshow *Sit Down s Veronikou*, na bratislavskej aktivite *Rande s mestom*, na divadelnom predstavení s tlmočníkmi, na tlačovej konferencii úradu prezidenta SR, na aktivite usporiadanej občianskymi združeniami nepočujúcich a pod. Okrem praktických predmetov študenti všetkých ročníkov absolvujú 12 hodín za semester exkurziu alebo terénne praktikum mimo školy, a to návštevou inštitúcií či aktivít. Môžeme uviesť príklady

podujatí, ktoré absolvovali študenti: a) *Konferencia: Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby*, b) *Tlmočnický klub rúčkarov: Príklady z praxe*, c) interaktívna výstava *Hands Up* vo Viedni a pod. Navyše, študenti 3. ročníka v letnom semestri absolvujú 12 hodín exkurziu v klube nepočujúcich – v Trnavskom spolku nepočujúcich. Exkurziu považujeme za kľúčovú, aby študenti mali možnosť zapojiť sa do života komunity nepočujúcich. To im poskytuje príležitosť vytvoriť si autentické väzby na komunitu nepočujúcich a ponúka im pohľad na ich postavenie v rámci komunity, s ktorou budú pracovať a ktorej budú slúžiť ako absolventi. Takisto dáva členom komunity nepočujúcich príležitosť spoznať potenciálnych budúcich tlmočníkov v priebehu času, čo umožňuje vybudovať si vzťah a dôveru.

Z teoretických predmetov majú študenti k dispozícii knižné publikácie, ktoré sú dostupné v Univerzitnej knižnici Trnavskej univerzity a elektronické publikácie a odborné príspevky v softvéri Moodle. Knižné a elektronické publikácie boli zakúpené formou projektu z Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR (KEGA) a grantu z Knižničného fondu Univerzitnej knižnice Trnavskej univerzity.

Vyučujúci

Vyučovacie predmety vyučujú počujúci a nepočujúci pedagógovia. Podľa článku 6 Štandardov pre študijný program (2020) učiteľmi študijného programu môžu byť tí, u ktorých „*odborná kvalifikácia učiteľov zabezpečujúcich študijný program je minimálne o stupeň vyššia než kvalifikácia dosahovaná jeho ukončením. Od tejto požiadavky je možné upustiť v odôvodnených prípadoch, akými sú najmä lektori cudzích jazykov, učitelia zabezpečujúci prax, odborníci z praxe a doktorandi.*“ Z prvej vety vyplýva, že keď náš študijný program poskytuje bakalárske štúdium, čiže vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa, vyučujúci musia mať minimálne

ukončené vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa. V ďalšom odseku článku je tiež uvedené, že „...v študijných programoch s orientáciou na profesijné vzdelávanie sú profilové študijné predmety zabezpečované aj vysokoškolskými učiteľmi, ktorí sú skúsenými odborníkmi z príslušného odvetvia hospodárstva alebo spoločenskej praxe a ktorí pôsobia na vysokej škole na ustanovený týždenný pracovný čas alebo kratší pracovný čas. Je zaručená udržateľnosť personálneho zabezpečenia profilových predmetov študijného programu z hľadiska vekovej štruktúry učiteľov.“ Je dôležité pripomenúť, že študijný program, ktorý je nový, je v začiatkovej fáze rozvoja odboru vzdelávania tlmočníkov a vyučujúci sú zároveň tvorcami obsahu kurzov, autormi učebných materiálov a zostavovateľmi testov.

Požiadavky na uchádzačov

Štúdium programu *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich* je určené všetkým záujemcom, čiže aj začiatčikom, aj pokročilým, ktorí chcú získať kvalifikáciu na pozíciu tlmočníka a prekladateľa slovenského posunkového jazyka. Na študijný program sú uchádzači momentálne prijímaní bez prijímacích skúšok, avšak na základe výsledkov, ktoré dosiahli z profilového predmetu na výročných vysvedčeniach za 1. až 3. ročník na strednej škole. Za profilový predmet sa považuje študijný predmet slovenský jazyk a literatúra. Podmienkou na prijatie na štúdium je ukončenie stredoškolského vzdelania a predloženie úradne overeného koncoročného vysvedčenia 4. ročníka a maturitného vysvedčenia.

Uchádzač, ktorý sa chce prihlásiť na štúdium nášho študijného programu *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*, by mal mať tieto minimálne spôsobilosti – špecifické predpoklady, ktoré je potrebné sledovať už na začiatku štúdia: a) primerané vizuálne vnímanie (zraková diskriminácia), b) dobrá priestorová predstavivosť, c) jemná motorika (plastické pohyby rúk), d) dobrá pamäť (vizuálna a auditívna), e) výborná koncentrácia,

f) komunikačné a interakčné zručnosti (komunikačná jazyková kompetencia), g) spôsobilosť v sociálnych zručnostiach, h) kritické myslenie, ch) schopnosť interpretácie a i) schopnosť učiť sa (ide o schopnosť vedieť objavovať „inakosť“, teda iný jazyk, inú kultúru, iných ľudí).

Zahraničné magisterské študijné programy

Po skončení bakalárskeho štúdia majú študenti možnosť absolvovať napr. magisterský študijný program s názvom ***Európske magisterské štúdium v tlmočení posunkového jazyka*** (angl. *European Master in Sign Language Interpreting* - EUMASLI). Je to medzinárodný študijný program, ktorý má prispieť k rozvoju profesionálnej oblasti tlmočenia medzi nepočujúcimi a počujúcimi osobami v Európe. Dvaapolročný magisterský program je výsledkom spolupráce troch univerzít: *Heriot-Watt University* v škótskom Edinburghu, *Magdeburg-Stendal University of Applied Sciences* v nemeckom Magdeburgu a *Humak University of Applied Sciences* vo fínskom meste Helsinki. Program EUMASLI začal ako pilotný projekt v rámci študijného programu Erasmus v rokoch 2006 – 2009 a prvýkrát sa realizoval v rokoch 2009 až 2011. Otvára sa každé 4 roky. Najbližšie sa uchádzači budú môcť prihlásiť na EUMASLI na v poradí už piate štúdium v roku 2024. Podmienkou prihlásenia sa na štúdium je úspešné ukončenie bakalárskeho štúdia zameraného na tlmočníctvo posunkového jazyka, získanie dvoj- až trojročnej praxe tlmočenia posunkového jazyka a ovládanie anglického jazyka na minimálnej jazykovej úrovni B2. Počas dvaapolročného štúdia študenti cestujú na blokové semináre na všetky partnerské univerzity a zapájajú sa do online aktivít a samoštúdia. Podrobnejšie informácie o štúdiu je možné nájsť na www.eumasli.eu.

V súčasnosti sa realizuje iný pilotný projekt (november 2022 – január 2024) s cieľom vytvoriť nový spoločný medzinárodný ***magisterský program v aplikovaných štúdiách nepočujúcich*** (angl. *Master programme in Applied*

Deaf Studies - MADS), keďže v súčasnosti v európskych krajinách neexistuje takýto magisterský program. Projekt MADS spája sedem univerzít z Európy a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a je financovaný z programu Erasmus+. Študenti sa môžu vzdelávať v týchto oblastiach: jazyková ideológia a jazyková politika (angl. *Languages ideologies and language policies*), profesionálne vyhorenie a duševné zdravie (*Professional burn-out and mental health*), kritické štúdium tlmočenia posunkového jazyka (*Critical sign language interpreting studies*), manažment a vedenie (*Management and leadership*), priestory nepočujúcich a spolupatričnosť (*Deaf spaces and belonging*), nepočujúci pedagógovia (*Deaf pedagogies*), vyučovanie a učenie sa posunkového jazyka (*Sign language teaching and learning*), médiá a žurnalistika nepočujúcich (*Deaf media and journalism*), kontrola (*Calibration*), služby pre nepočujúcich (*Deaf-focused services*), ekosystém nepočujúcich (*Deaf ecosystem*) a advokácia nepočujúcich (*Deaf advocacy*). Výsledkom projektu je: a) mať identifikované univerzity, ktoré budú ponúkať MADS, b) mať vyvinutý nový, inovatívny integrovaný nadnárodný študijný program a c) mať zriadený spoločný akreditačný systém a spoločné postupy pri podávaní žiadostí a prijímaní študentov. Podrobnejšie informácie o štúdiu je možné nájsť na www.internationalhu.com/research/projects/mads.

Záver

Novým štvorročným študijným programom *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich* na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave vypĺňame medzeru spôsobenú nedostatkom kvalifikovaných tlmočníkov medzi slovenským jazykom a slovenským posunkovým jazykom na celom území Slovenska. Dbáme na to, aby aj posunkujúce osoby plnohodnotne prežívali inklúziu v našej spoločnosti, a to nielen vo formálnom a neformálnom vzdelávaní, ale aj v pracovnom a kultúrnom živote, v oblasti verejného života a súkromného života, ich prístupnosťou a zároveň odstraňovaním bariér v komunikácii a informovanosti. Mostom komunikácie

medzi počujúcimi osobami a nepočujúcimi posunkujúcimi je práve tlmočník posunkového jazyka. Pre študentov sa snažíme vytvárať také podmienky, aby: a) po ukončení štúdia mali dobré požadované spôsobilosti, ako sú dobré až výborné vizuálne vnímanie, priestorovú predstavivosť, jemnú motoriku, vizuálnu a auditívnu pamäť, koncentráciu, komunikačnú jazykovú kompetenciu, spôsobilosť v sociálnych zručnostiach, kritické myslenie, schopnosť interpretácie a schopnosť učiť sa, b) dobre ovládali slovenský posunkový jazyk na požadovanej jazykovej úrovni B2 podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky, na základe čoho sa môžu uplatniť minimálne v komunitnom tlmočení, c) dokázali tlmočiť zo zdrojového do cieľového jazyka a naopak, d) mali prehľad o súčasných reáliách slovenského spoločenstva posunkujúcich osôb a iných osôb s poruchou sluchu a e) mali teoretický prehľad o lingvistike posunkového jazyka, základnej pedagogike sluchovo postihnutých a o tlmočení. Na konci akademického roka 2023/2024 svoju prípravu ukončia prví absolventi, ktorí, ako predpokladáme, sa uplatnia na pracovnom trhu na pozícii tlmočníka a v nasledujúcich rokoch by mali pribudnúť ďalší absolventi. Preto by sa mohol zvýšiť aj dopyt nepočujúcich klientov po tlmočníkoch. Na druhej strane je potrebné zvýšiť iniciatívu občianskych združení, inštitúcií či osobností v zabezpečovaní tlmočnickej služby pre nepočujúce osoby alebo v ich informovaní o tejto možnosti.

Použitá literatúra:

- *2010 Brussels Declaration on Sign Languages in the European Union.* [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: www.snepeda.sk/pravne_predpisy/bruselska_deklaracia_o_posunkovych_jazykoch_o_eu_z_roku_2010.pdf.
- *Akreditácie na kurz artikulačného tlmočenia, kurz tlmočenia v posunkovej reči alebo kurz taktilného tlmočenia.* Bratislava : Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/akreditacie/nove/.

- Brentari, Diane. 2010. Introduction. In *Sign Languages*. New York : Cambridge University Press, 2010. ISBN 978-0-511-71301-9, s. 1-16.
- Csonka, Štefan – Mistrík, Jozef – Ubár, Ladislav. 1986. *Frekvenčný slovník posunkovej reči*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 304 s.
- Domancová, Iris – Vojtechovský, Roman. 2016. *Slovenský posunkový jazyk : Špecifický vyučovací predmet pre žiakov so sluchovým postihnutím – jazyková úroveň A1, A2, B1*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2016. 78 s. ISBN 978-80-8118-184-9.
- *European Master in Sign Language Interpreting*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.eumasli.eu>.
- Filológia. [online]. In *Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV*. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <<https://slovník.juls.savba.sk>>.
- Hrubý, Jaroslav. 1999. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 1. díl. 2. vyd.* Praha : Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999. 396 s. ISBN 80-7216-096-6.
- Johnston, Trevor – Schembri, Adam. 2007. *Australian Sign Language (Auslan) : An Introduction to Sign Language Linguistics*. New York : Cambridge University Press, 2007. 324 s. ISBN 978-0-511-26880-9.
- Klomp, Ulrika. 2017. *A descriptive grammar of Sign Language of the Netherlands*. Amsterdam : Universiteit van Amsterdam, 2017. 407 s. ISBN 978-94-6093-370-7.
- *Kritériá akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania. (Č.: 2013-397/15774:8-071)*. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2013. 15 s. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.minedu.sk/data/files/2545.pdf>.
- Kvalifikačné predpoklady a ďalšie vzdelávanie. In *Zákon č. 448/2008 Z. z.: Zákon o sociálnych službách*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.zakonypreludi.sk/zz/2008-448#cl1-cast7>.
- *Learning Outcomes for Graduates of a Three Year Sign Language Interpreting Training Programme*. European Forum of Sign Language Interpreters, 2013. 64 s. ISBN 978-9081306553.
- Leeson, Lorraine – Calle Alberdi, Lourdes – Bown, Sarah. 2013. *Assessment Guidelines for Sign Language Interpreting Training Programme*. European Forum of Sign Language Interpreters, 2013. 82 s. ISBN 978-9081306560.
- Leeson, Lorraine – van den Bogaerde, Beppie – Rathmann, Christian – Haug, Tobias. 2016. *Sign Languages and the Common European Framework of Reference for Languages : Common Reference Level Descriptors*. [online]. Council of Europe, 2016. 55 s. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete:

www.ecml.at/Portals/1/documents/ECML-resources/PRO-SIGN_Common-Reference-Level-Descriptors_EN.pdf?ver=2018-03-20-110859-447>.

- Macurová, Alena. 2018. Slovo úvodem. In *Jazyky v komunikaci neslyšících : Český znakový jazyk a čeština*. Praha : Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3446-3, s. 7-25.
- *Master programme in Applied Deaf Studies (MADS)*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.internationalhu.com/research/projects/mads>.
- Nijen Twilhaar, Jan – van den Bogaerde, Beppie. 2016. *Concise Lexicon for Sign Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2016. 244 s. ISBN 978-90-272-6688.
- *Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím (Oznámenie č. 317/2010 Z. z.)*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.zakonypreludi.sk/zz/2010-317>.
- Peterková, Viera. (2019). *Slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*. Trnava : 2019. (osobné stretnutie, 17. 5. 2019).
- *Portál pro autory sylabů a výukových materiálů, lektory a studenty českého znakového jazyka*. [online]. Praha : Národní pedagogický institut České republiky, 2023. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <<https://cefr-czj.npi.cz/>>.
- *Posunkový jazyk a profesionálni tlmočníci posunkového jazyka : Uznesenie Európskeho parlamentu z 23. novembra 2016 o posunkovom jazyku a profesionálnych tlmočníkoch posunkového jazyka (2016/2952(RSP))* [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0442_SK.html>.
- Rathmann, Christian. (2023). *Workshop: Implementation of CEFR for Sign Languages in Europe: Achievements and Challenges*. Edinburgh : 2023. (osobné stretnutie, 21. 10. 2023).
- Sign languages. [online]. In *European Centre for Modern Languages of the Council of Europe*. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.ecml.at/Thematicareas/SignedLanguages/tabid/1632/language/en-GB/Default.aspx>.
- *SignTeach : Open Educational Resources for Sign Language Teachers in Europe*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <www.signteach.eu>.
- *Slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*. [online]. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <<https://pdf.truni.sk/katedry/ksj/sjkn>>.
- *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky : Učenie sa, vyučovanie, hodnotenie*. 2. vyd. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2017. 255 s. ISBN 978-80-8118-201-3.
- *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky : Učenie sa, vyučovanie a hodnotenie – doplňujúce vydanie*. [online]. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2022. 276 s. ISBN 978-80-8118-282-2. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete:

www.statpedu.sk/files/sk/vyskum/publikacna-cinnost/publikacie/spolocny-europsky-ramec-jazyky-ucenie-vyucovanie-hodnotenie-doplnujuce-vydanie.pdf.

- *Štandardy pre študijný program*. [online]. Bratislava : Slovenská akreditačná agentúra pre vysoké školstvo, 2020. 15 s. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: <https://saavs.sk/wp-content/uploads/2020/07/%C5%A0TANDARDY-PRE-%C5%A0TUDIJN%C3%9D-PROGRAM-4.pdf?x73502>.
- Tarcsiová, Darina. 2005. Z histórie tlmočnických služieb pre osoby so sluchovým postihnutím. In *Rukoväť tlmočníkov posunkovej reči III*. Bratislava : Asociácia tlmočníkov posunkovej reči nepočujúcich Slovenska, 2005. ISBN 80-969113-9-2, s. 92-94.
- *Teacher Competences for Sign Languages in Education*. [online]. Council of Europe. 40 s. [cit. 2023-11-26]. Dostupné na internete: www.ecml.at/Portals/1/5MTP/Pro%20Sign%20II/documents/Teacher-Competences-for-Sign-Languages-in-Education.pdf.
- Vojtechovský, Roman. 2022. *Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2022. 119 s. ISBN 978-80-568-0520-6. Dostupné na internete: <https://pdfweb.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica#ucebnice>.
- Vojtechovský, Roman. 2023. Vyučovanie slovenského posunkového jazyka – úskalia alebo nové výzvy? In *Language, Literature and Culture in Education 2023: Conference Papers*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2023. ISBN 978-80-7435-923-1, s. 144 - 156. Dostupné na internete: www.slovakedu.com/products/language-literature-and-culture-in-education-2023-conference-papers/.
- Vojtechovský, Roman - Majerčáková, Diana - Vojtechovská, Veronika - Hefty, Michal - Cehlárik, Jaroslav - Hefty, Angela. 2024. *Slovenský posunkový jazyk pre študentov - úplných začiatok I. : Ja a moja rodina*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2024. [v tlači].

**Vzdelanie tlmočníkov posunkového jazyka na Slovensku
a v zahraničí: Vplyv vzdelania na kvalitu tlmočenia**

***Education of sign language interpreters in Slovakia
and abroad: The impact of education on the quality of interpreting***

Paulína Ivanišová

Katedra anglistiky a amerikanistiky,

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (poslucháčka)

ivanisova.paulina@gmail.com

Abstrakt: V otázke kvality predstavuje vzdelanie jeden z najdôležitejších faktorov. Príspevok mapuje situáciu a úroveň vzdelania tlmočníkov posunkového jazyka na Slovensku a v zahraničí. V tomto príspevku sa nachádzajú údaje od tlmočníkov posunkového jazyka, ktoré poskytujú prehľad o ich dosiahnutom vzdelaní a vplyve vzdelania na ich skúsenosti s tlmočením. Na tieto zistenia o vzdelanostnej úrovni tlmočníkov možno nadviazať v ďalšom výskume tlmočenia posunkového jazyka na Slovensku a v iných krajinách.

Kľúčové slová: tlmočník posunkového jazyka, vzdelanie tlmočníkov, kvalita tlmočenia

Abstract: *Education is one of the most important factors when it comes to quality. The paper maps the situation and the level of sign language interpreters' education in Slovakia and abroad. This paper presents survey data by sign language interpreters that provide an overview of their educational background and the impact of education on their interpreting experience. These data of the educational level of interpreters can be expanded in further research on sign language interpreting in Slovakia and other countries.*

Keywords: *sign language interpreter, interpreter education, quality of interpreting*

Úvod

V procese sociálnej inklúzie osôb so sluchovým znevýhodnením zohráva tlmočenie veľmi dôležitú rolu. Tlmočník predstavuje spájajúci článok medzi počujúcou a Nepočujúcou komunitou. Od tlmočníka ako dôležitého účastníka v komunikácii sa očakáva kvalitný výkon, pretože bez kvalitného tlmočenia je takmer nemožné docieľať inklúziu Nepočujúcej komunity. Preto považujeme za dôležitú kvalitu tlmočenia posunkového jazyka.

Príspevok obsahuje súhrn doterajších znalostí o vzdelaní tlmočníkov na Slovensku a v zahraničí. Problematike tlmočenia posunkového jazyka a samotných tlmočníkov na Slovensku sa podrobnejšie venujú autori ako Darina Tarcsiová (2005) a Romana Jurigová (2022). V širšom európskom rámci sa o túto tému zaujímajú významní autori, medzi ktorých patrí predovšetkým Maya de Wit (2011, 2017, 2020).

V príspevku zisťujeme, do akej miery zohráva vzdelanie tlmočníkov dôležitú rolu pre kvalitný tlmočnický výkon. Cieľom príspevku je tiež zistiť, akú úroveň vzdelania v oblasti tlmočenia posunkového jazyka majú tlmočníci na Slovensku a v zahraničí a odpovedať na nasledujúce otázky:

- *Je dôležité vzdelanie v oblasti tlmočenia posunkového jazyka pre výkon tlmočenia?*
- *Aké faktory okrem vzdelania vplyvajú na kvalitný výkon tlmočníka?*

1 Teoretické východiská

1.1 Tlmočníci posunkového jazyka

Tlmočník posunkového jazyka je bilingválna alebo bikultúrna osoba, ktorá ovláda hovorený aj posunkový jazyk a je schopná preniesť komunikát z jedného jazyka do druhého a naopak (Šveda, 2021). Problematike tlmočenia posunkového jazyka, ako aj samotným tlmočníkom sa venuje veľká pozornosť „nielen zo strany nepočujúcich, ale aj zo strany počujúcich a odbornej verejnosti“ (Tarciová, 2014). Aj vďaka tomu boli posledné desaťročia pre Nepočujúcu komunitu prelomové, hlavne v oblasti zvýšenia povedomia o samotnej komunite Nepočujúcich, posunkových jazykoch a potrebe tlmočníkov posunkového jazyka. Od 80. rokov, keď sa intenzívnejšie začal proces inklúzie Nepočujúcich do spoločnosti, začal stúpať dopyt po tlmočníkoch. Bohužiaľ, s dopytom po tlmočníkoch zaznamenávame v Európe aj ich nedostatok. Nedostatok tlmočníkov najviac pociťujú samotní nepočujúci, ale tento nedostatok je možné premietnuť aj do čísel. V Bulharsku na jedného tlmočníka pripadá 2600 Nepočujúcich, čo predstavuje najvyšší počet v celej Európe. Naopak, najnižší počet je vo Fínsku, kde na jedného tlmočníka pripadá 7 Nepočujúcich. Na Slovensku na jedného tlmočníka pripadá približne 157 Nepočujúcich, čo krajinu zaraďuje do druhej, horšej polovice spomedzi európskych krajín (De Wit, 2016).

Do 80. rokov nebola profesia tlmočníka posunkového jazyka jasne definovaná (Ivanišová, 2023). Tlmočenie vykonávali a aj naďalej v súčasnosti vykonávajú rodinní príslušníci, ktorí svojim rodinným príslušníkom tlmočia každodenné situácie. Zaujímavosťou je, že napríklad na Slovensku mnoho Nepočujúcich častejšie využíva namiesto služieb tlmočníka služby osobného asistenta. Väčšinou je osobným asistentom plnoletý člen rodiny, medzi ktorého kompetencie patrí aj dorozumievanie (Beňo, Capíková, Juhásová,

2015). Na jednej strane Nepočujúci nevyužívajú služby tlmočníkov, pretože im postačí aj osobný asistent, na druhej strane nemajú ani možnosť využiť služby tlmočníka, pretože ich počet je veľmi malý. Nasvedčuje tomu aj názor Nepočujúcich, ktorí sa zhodli, že počet tlmočníkov na Slovensku nie je dostačujúci (Jurigová, 2022).

Na nedostatok tlmočníkov posunkového jazyka ako na Slovensku, tak aj v zahraničí vplýval predovšetkým dlhodobý absentujúci proces ich vzdelávania. Škandinávске krajiny sa vyznačujú kvalitným vzdelaním tlmočníkov a predovšetkým ich vysokým počtom. Pre porovnanie, Slovensko a Fínsko majú takmer rovnaký počet obyvateľov a počet Nepočujúcich, ale rozdiel v počte tlmočníkov je obrovský. Zatiaľ čo vo Fínsku pracuje vyše 560 kvalifikovaných profesionálnych tlmočníkov, na Slovensku ich je približne 25. Rozdiel spočíva taktiež v tom, že Fínsko má presný prehľad o počte tlmočníkoch, zatiaľ čo na Slovensku je tento počet len odhadom. Je to z dvoch dôvodov. Prvým je, že tlmočenie posunkového jazyka na Slovensku často vykonávajú osoby, ktoré na to nemajú kvalifikáciu a sú iba rodinným príslušníkom Nepočujúcej osoby. Druhým dôvodom je, že do dnešného dňa na Slovensku nemáme ani jedného absolventa študijného programu slovenského posunkového jazyka, keďže prví absolventi doštudujú až v roku 2024.

1.2 Vzdelanie tlmočníkov posunkového jazyka

Dostupnosť a kvalita tlmočnických služieb pre Nepočujúcich súvisí okrem postavenia posunkového jazyka v krajine aj so vzdelaním tlmočníkov. V prípade, že je v danej krajine kodifikovaný posunkový jazyk alebo je potreba tlmočenia uznaná zákonom, vzdelaní profesionálni tlmočníci posunkového jazyka sú automaticky potrebnejší (de Wit, 2011). Dnes sa tlmočníci v Európe môžu vzdelávať na viac ako 70 študijných programoch zameraných na tlmočenie posunkového jazyka. Programy sa líšia dĺžkou,

pričom najkratšie trvajú niekoľko týždňov (doplnkové vzdelávacie kurzy) a najdlhšie niekoľko rokov (magisterské štúdium na vysokej škole). V niektorých krajinách je dokonca viac študijných programov tlmočnictva posunkového jazyka. Krajina s najväčším počtom vysokoškolských programov je Nemecko, kde možno študovať posunkový jazyk až v rámci 7 študijných programov. Ďalej nasleduje Francúzsko s 5 vysokoškolskými programami, Fínsko so 4 a Česko, Nórsko, Portugalsko a Rakúsko s 3 (de Wit, 2020).

Je dôležité podotknúť, že v Európe stále existujú krajiny, ktoré nielenže nemajú vytvorený študijný program posunkového jazyka, ale nemajú ani oficiálne uznaný posunkový jazyk. Slovensko je z tohto pohľadu niekde na polceste, keďže slovenský posunkový jazyk má od roku 2020 svoju kodifikovanú podobu a rovnako od tohto roku existuje aj prvý a zatiaľ jediný študijný program posunkového jazyka: *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich* (Demko, 2020).

Väčšina študijných programov posunkového jazyka nevyžaduje znalosť posunkového jazyka, čo znamená, že študenti si osvoja posunkový jazyk až počas vzdelávania. Vďaka tomu sa na tieto študijné programy môžu prihlásiť aj študenti, ktorí nemajú žiadne predchádzajúce skúsenosti s komunitou Nepočujúcich. Zaujímavosťou však je, že väčšinou tí, ktorí si osvojili posunkový jazyk pred začatím štúdia, napríklad CODA osoby (deti nepočujúcich osôb) alebo SODA osoby (súrodeneц alebo partner nepočujúcej osoby), sú na konci štúdia pri tlmočení plynulejší a sebavedomejší (de Wit, 2017). Z toho vyplýva, že okrem vzdelania v oblasti tlmočenia sú pre výkon tlmočenia dôležité aj iné predispozície, nielen vzdelanie v danom odbore.

Okrem vzdelania v odbore nepriamo vplýva na vyššiu úroveň tlmočenia aj oficiálny register tlmočníkov posunkového jazyka. V krajinách s vyšším počtom tlmočníkov, ako je napríklad Holandsko, sa tlmočník môže zapísať

do štátneho registra. Zapísať sa doň však môže iba v prípade, že má dosiahnuté vzdelanie v oblasti tlmočenia posunkového jazyka, teda vyštudoval minimálne bakalársky stupeň v tomto odbore (de Wit, 2020). Hlavnou funkciou registra nie je len mať oficiálny zoznam tlmočníkov, ale hlavne garantovať kvalitu a kvalifikovanosť tlmočníkov (de Wit, 2020). Okrem iného je veľkým plusom takéhoto registra aj možnosť podania sťažnosti. Nepočujúce osoby majú možnosť vyjadriť svoju spokojnosť alebo nespokojnosť s konkrétnym tlmočníkom, čím sa zabezpečí podrobnejšia kontrola kvality tlmočníkov.

1.3 Kvalita tlmočenia posunkového jazyka

Pri otázke kvality môžeme brať do úvahy niekoľko faktorov. Prvým je vzdelanie, ktoré bezpodmienečne vplýva na kvalitu tlmočníkov. Samozrejme, vzdelanie v odbore tlmočenia posunkového jazyka neznamena automaticky lepšiu schopnosť tlmočiť, ale môže k nej výrazne prispieť. Niektoré krajiny, napríklad Rakúsko či Holandsko, vyžadujú od tlmočníkov povinné kontinuálne vzdelávanie na to, aby mohli pracovať ako tlmočníci. Väčšinou toto doplnkové vzdelávanie prebieha vo forme účasti na konferenciách, doloženia dokladu o odtlmočených hodinách či testovacích skúškach každých 4 alebo 5 rokov (de Wit, 2020).

Neodmysliteľnou súčasťou kvalitného tlmočenia je aj spätná väzba od Nepočujúcich. Ich spokojnosť jednoznačne určuje vyššiu kvalitu tlmočenia a ich názor je potrebný, pretože práve ich sa týka tlmočenie. Pravdou však je, že kvalitu tlmočenia dokáže zhodnotiť len osoba, ktorá ovláda oba jazyky, v tomto prípade hovorený aj posunkový. Kvalitu a úspešnosť tlmočenia preto dokáže zhodnotiť iba ďalší tlmočník, skupina tlmočníkov alebo iná bilingválna/bikultúrna osoba (de Wit – Sluis, 2014).

Samotní tlmočníci na Slovensku zastávají názor, že je nevyhnutné nastaviť formálne požiadavky na výkon profesie tlmočníka, vďaka čomu sa zabezpečí aj kvalita tlmočenia (Jurigová, 2022).

Väčšina doterajších štúdií o kvalite tlmočenia berie do úvahy v prvom rade názor Nepočujúcich, a nie samotných tlmočníkov. Názor tlmočníkov je však veľmi dôležitý predovšetkým z pohľadu sebareflexie, vďaka ktorej tlmočníci môžu zlepšovať a skvalitňovať svoje zručnosti a znalosti. Tento príspevok spolu s prieskumom má k tomu dopomôcť.

2 Metodológia

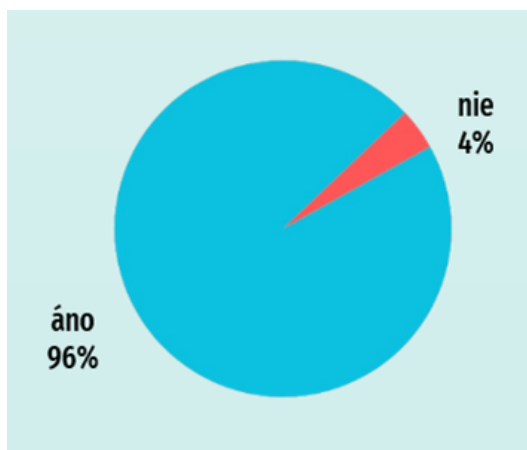
Na zmapovanie situácie tlmočníkov posunkového jazyka a ich názoru na kvalitu tlmočenia sme uskutočnili medzinárodný prieskum. Základné témy prieskumu sa týkali demografických údajov, úrovne vzdelania tlmočníkov, vzťahu s Nepočujúcou komunitou a zručností a znalostí tlmočníkov. Na analýzu výsledkov sme použili deskriptívnu štatistiku. Dotazník bol anonymný a respondenti odoslaním svojich odpovedí súhlasili s použitím zistených dát.

Prieskum je rozširujúcou časťou autorkinej diplomovej práce zameranej na kvalitu a dostupnosť tlmočenia v Európe. Prieskum pozostával celkovo z 10 otázok v anglickom jazyku s výberom odpovede a otvorených otázok, vďaka čomu bolo možné zozbierať kvalitatívne aj kvantitatívne dáta. Respondenti si mohli v otázkach vybrať jednu alebo viac odpovedí, alebo mohli napísať vlastnú odpoveď v prípade, že ich odpoveď sa nenachádzala medzi možnosťami. Prieskum bol distribuovaný metódou snehovej gule využitím kanálov sociálnych médií. Cieľovou skupinou boli tlmočníci posunkového jazyka zo zahraničia. Do prieskumu sme tentokrát nezapojili slovenských tlmočníkov, pretože na Slovensku zatiaľ nie sú žiadni absolventi študijného programu slovenského posunkového jazyka.

3 Výskum

Celkovo sa do prieskumu zapojilo 25 respondentov z 5 krajín vrátane krajín mimo Európy. Najviac respondentov, až 72 %, pochádzalo z Fínska. Všetci respondenti aktívne tlmočia pre Nepočujúce osoby, a to v rôznych oblastiach, napríklad v školách, na univerzitách, úradoch, v kostoloch, nemocniciach, na pracovných školeniach, konferenciách či počas voľnočasových aktivít individuálnych Nepočujúcich.

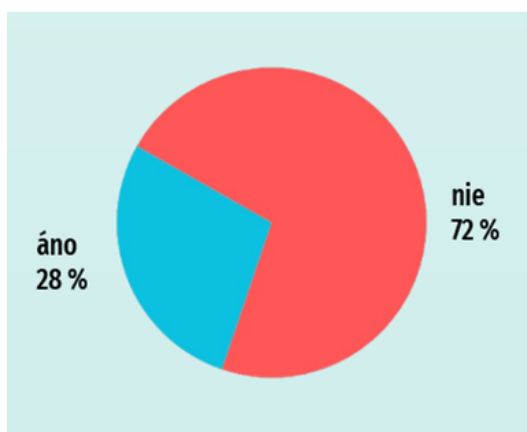
3.1 Vzdelanie tlmočníkov v odbore

Graf 1: Vzdelanie tlmočníkov v odbore

96 % tlmočníkov má ukončené vzdelanie v oblasti posunkového jazyka alebo sú aktuálne študentmi takéhoto odboru. Väčšina tlmočníkov má vyštudovaný vysokoškolský stupeň študijného odboru tlmočenie posunkového jazyka. Niektorí z nich študovali študijný program posunkového jazyka, a nie tlmočenia posunkového jazyka. Iba jeden respondent uviedol, že ukončil štúdium v úplne inom odbore.

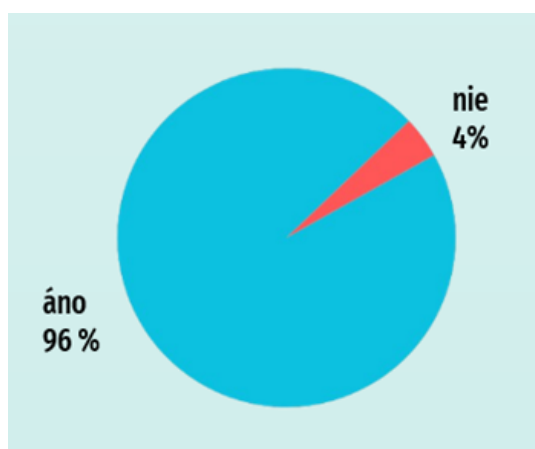
3.2 Vzťah s Nepočujúcou komunitou

Graf 2: Vzťah s Nepočujúcou komunitou

72 % respondentov uviedlo, že predtým, ako začali študovať tlmočenie posunkového jazyka, nemali žiadnu skúsenosť s tlmočením pre Nepočujúce osoby a taktiež nemali s Nepočujúcou osobou žiaden príbuzenský alebo priateľský vzťah. Iba 28 % percent opýtaných uviedlo, že sú buď deťmi, alebo súrodencami Nepočujúcich osôb. Mnohí uviedli, že dnes už majú v blízkom okolí Nepočujúce osoby. Tieto vzťahy si vybudovali až po začatí štúdia posunkového jazyka. To znamená, že rodinný vzťah s Nepočujúcou osobou nebol rozhodujúcim faktorom, či pôjdu študovať posunkový jazyk alebo nie.

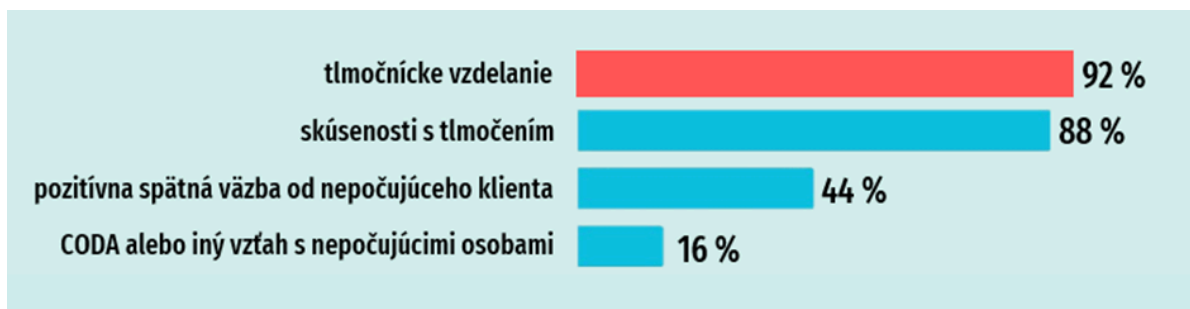
3.3 Potreba tlmočnickeho vzdelania na výkon práce tlmočenia

Graf 3: Potreba tlmočnickeho vzdelania na výkon práce tlmočenia

96 % respondentov sa zhodlo, že na vykonávanie tlmočenia vo svojej krajine potrebujú príslušné vzdelanie v oblasti tlmočenia posunkového jazyka. Jeden jediný respondent, konkrétne z Fínska, uviedol, že formálne požiadavky na výkon tlmočenia v danej krajine neexistujú. Po bližšom skúmaní odpovedí respondentov z Fínska sme zistili, že vo Fínsku nie sú stanovené zákonom formálne požiadavky pre tlmočníkov posunkového jazyka, ale na to, aby tlmočníci mohli vykonávať tlmočenie pre štátne inštitúcie, musia mať vzdelanie v príslušnom odbore.

3.4 Faktory vplývajúce na kvalitu tlmočníka

Graf 4: Faktory vplývajúce na kvalitu tlmočníka

92 % opýtaných sa zhodlo, že vzdelanie v oblasti tlmočenia posunkového jazyka je veľmi dôležité, 88 % respondentov považuje skúsenosti s tlmočením taktiež za dôležitý faktor, ktorý determinuje kvalitu tlmočenia, 44 % respondentov si myslí, že pozitívna spätná väzba od Nepočujúceho klienta taktiež výrazne vplýva na kvalitu tlmočenia a len podľa 16 % opýtaných na vyššiu kvalitu tlmočenia vplýva aj vzťah s Nepočujúcou osobou/Nepočujúcimi osobami. Respondenti uviedli okrem vyššie spomenutých faktorov vplývajúcich na kvalitu tlmočenia aj nasledujúce: profesionalita, správny etický kódex, rešpekt voči Nepočujúcim, nestrannosť, neutrálnosť, chápanie svojej pozície, príprava na tlmočenie, všeobecný prehľad, kultúrne znalosti, flexibilita a schopnosť prispôbiť sa danej

situácii, sebareflexia a snaha učiť sa a vzdelávať sa o komunite nepočujúcich.

4 Záver

Výsledky z prieskumu nám poskytujú pohľad na profil tlmočníkov posunkového jazyka v zahraničí. Dáta z prieskumu vieme zhrnúť nasledovne: Vzdelanie v oblasti tlmočenia posunkového jazyka zohráva kľúčovú rolu. Dôvodom je, že počas štúdia tlmočnictva študenti nadobúdajú okrem jazykových znalostí aj všeobecné znalosti o kultúre Nepočujúcich, rovnako ako aj znalosti z teórie tlmočenia, ktoré sú pre vykonávanie profesionálneho tlmočenia veľmi dôležité. Aj napriek tomu, že sa takmer všetci tlmočníci v prieskume zhodli, že vzdelanie je pre výkon tlmočenia podstatné, podľa väčšiny na kvalitu vplývajú aj iné faktory.

Ďalšie faktory vplývajúce na kvalitu tlmočenia môžeme rozdeliť na 4 skupiny. Prvou je postavenie tlmočníka, teda jeho nestrannosť, neutrálnosť a schopnosť správne chápať svoju pozíciu. Ďalšou skupinou sú znalosti tlmočníka. Okrem znalostí o kultúre Nepočujúcich je veľmi dôležitý aj všeobecný prehľad. Treťou skupinou je dodržiavanie etického kódexu a profesionality. Poslednou skupinou je schopnosť sebareflexie a snaha tlmočníka neustále sa vzdelávať a zlepšovať po všetkých možných stránkach.

Tieto zistenia môžu na Slovensku napomôcť k budovaniu povedomia o potrebe tlmočníkov posunkového jazyka a ich vzdelaní. Taktiež môžu prispieť k tomu, aby sa medzi tými, ktorí váhajú nad vzdelaním v oblasti tlmočenia posunkového jazyka alebo tými, ktorí o tejto možnosti zatiaľ ani netušia, vzbudil záujem o posunkový jazyk.

Zoznam bibliografických odkazov:

- BEŇO, Pavol – CAPÍKOVÁ, Silvia – JUHÁSOVÁ, Ingrid. 2015. Bariéry, na ktoré narážajú ľudia so sluchovým postihnutím v Slovenskej republike. In *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*. [online]. 2015, s. 73–84. Dostupné na: www.cceol.com/search/viewpdf?id=469065>.
- DEMKO, Matúš. 2020. *Na Slovensku je nedostatok tlmočníkov posunkového jazyka*. Trnavská univerzita v Trnave. [online]. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2020. Dostupné na: www.truni.sk/news/na-slovensku-je-ndostatok-tlmočníkov-posunkoveho-jazyka.
- IVANIŠOVÁ, Paulína. 2023. *Komparácia dostupnosti a kvality tlmočenia z a do posunkového jazyka vo vybraných krajinách Európy*. [Diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta. [v tlači]
- JURIGOVÁ, Romana. 2022. *Súčasný stav tlmočenia do slovenského posunkového jazyka: výzvy a príležitosti ďalšieho rozvoja*. [Diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2022. 92 s. Dostupné na: <https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildS1L2AA&sid=F040104409DD56D18ADBF E719B36&seo=CRZP-detail-kniha>.
- ŠVEDA, Pavol. 2021. *Tlmočenie v teórii a praxi (I. diel)*. Bratislava : STIMUL a Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2021. 113 s. Dostupné na: www.researchgate.net/publication/357910589_Tlmočenie_v_teorii_a_praxi_I_diel.
- TARCSIOVÁ, Darina. 2005. Tlmočenie pre osoby so sluchovým postihnutím. In J. Košút – M. Košútová – D. Tarcsiová. *Rukoväť tlmočníkov posunkovej reči III*. Bratislava : Asociácia tlmočníkov posunkovej reči III. 188 s. ISBN 80-969113-9-2.
- TARCSIOVÁ, Darina. 2014. Etiológia, klasifikácia porúch sluchu a komunikačný systém osôb so sluchovým postihnutím. In Beňo, Pavol – Tarcsiová, Darina – Capíková, Silvia. *Komunikácia so sluchovo postihnutými v zdravotníctve a sociálnej práci*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2014. ISBN 978-80-808-2786-1.
- WIT, Maya de. 2011. *A sign language interpreter in inclusive education : The view of deaf persons on their quality of life*. [online]. 2011. 104 s. ISBN 978-90-806571-0-6. Dostupné na: www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjO2tDOiYaDAxUjpy7sIHZa9Aw0QFnoECBAQAQ&url=https%3A%2F%2Fstatic1.squarespace.com%2Fstatic%2F5241699de4b09847f93f8123%2Ft%2F56e0983d86db4325354ddbc1%2F1457559616152%2FMaya%2Bde%2BWi%2B-%2BMA%2BThesis%2B-%2BJuly%2B2011%2Bfor%2Bweb.pdf&usq=AOvVaw2CseEnKpZnqjFkRFEQqA8J&opi=89978449.
- WIT, Maya de. 2017. Sign language interpreter use in education. In Reuter, Katja (Ed.) *UNCRPD Implementation in Europe – A Deaf Perspective*. [online]. Brusel : European

Union of the Deaf, 2017. s. 112-129. Dostupné na: www.eud.eu/wp-content/uploads/2021/11/EUD_UNCRPD_IV.pdf.

- WIT, Maya de. 2020. *A Comprehensive Guide to Sign Language Interpreting in Europe : 2020 edition*. Lightning Source Inc, 2020. 171 s. ISBN 978-90-806-5718-2.
- WIT, Maya de – Sluis, Irma. 2014. *Sign language interpreter quality: The perspective of deaf sign language users in the Netherlands*. [online]. Dostupné na: www.researchgate.net/publication/271015322.
- Wit, Maya de – Boe, Esther de. (2017). Interview with sign language interpreter and trainer Maya de Wit. In *International Journal of Interpreter Education*. Vol. 9, Iss. 2, Article 6. Dostupné na: <https://tigerprints.clemson.edu/ijie/vol9/iss2/6>.

Slovenský posunkový jazyk v tlmočení do slovenského jazyka

Interpreting from Slovak Sign Language to Slovak Language

Juraj Hladký – Veronika Vojtechovská

Katedra slovenského jazyka a literatúry,

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

juraj.hladky@truni.sk, veronika.vojtechovska@truni.sk

Abstrakt: Odborne a prakticky zameraný príspevok sa zameriava na vzťah medzi slovenským jazykom a slovenským posunkovým jazykom v procese tlmočenia. Osobitne si všíma aspekty tlmočenia zo slovenského posunkového jazyka do slovenského jazyka. Analyzuje najčastejšie typy chýb, ktoré sa vyskytujú pri tlmočení z posunkového jazyka do hovoreného jazyka. Súčasťou je prieskum, z ktorého vyplynulo, že 83 % študentov programu slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich na Trnavskej univerzite pokladá za náročnejšie tlmočenie obsahu zo slovenského posunkového jazyka do slovenského jazyka. V závere autori uvádzajú odporúčania, ktoré môžu skvalitniť prípravu tlmočníkov v oblastiach, ktoré sami pokladajú za problematické.

Kľúčové slová: tlmočenie, slovenský posunkový jazyk, slovenský jazyk, chyby pri tlmočení, prieskum, jazyková príprava tlmočníkov

Abstract: *The paper focuses on the relationship between the Slovak language and the Slovak sign language in the process of interpreting. In particular, it focuses on the aspects of interpreting from Slovak sign language into Slovak language. It analyses the most common types of errors in interpreting from sign language to spoken language. It includes a survey that showed that 83% of students of the study programme Slovak language in the communication of the deaf at the University of Trnava found it more*

challenging to interpret content from Slovak Sign Language into Slovak language. The authors conclude with recommendations that can improve interpreters' training in areas they themselves consider problematic.

Keywords: *interpreting, Slovak sign language, Slovak language, interpreting errors, survey, language training of interpreters*

Úvod

Tlmočenie sa všeobecne vníma ako ústna forma prekladu, prevodu správy (textu), a teda prehovoru, z jedného jazykového kódu do iného. V ideálnom prípade by sa mal pri preklade i tlmočení zachovať obsahový invariant, ktorému by mali byť priradené výrazového prostriedky iného (cieľového) jazyka. V skutočnosti však v procese prekladu alebo tlmočenia dochádza k stratám informácií alebo k ich významovému posunu, čo spôsobujú prirodzené rozdiely medzi jazykmi (porov. Mistrík, 1993, s. 342). Nazdávame sa však, že kvalitná jazyková príprava a prax tlmočníka tieto diferencie môžu zmierniť a, naopak, nedostatočná príprava tlmočníka ich môže ešte zvýrazniť, čo má podstatný vplyv na kvalitu tlmočenia. Pre tlmočenie medzi posunkovými a hovorenými jazykmi a naopak to platí kvôli špecifikám oboch typov jazykov ešte výraznejšie.

V bežnej komunikácii sa zvykne hovoriť, že obsah prejavu je dôležitejší ako jeho forma a že vo vnímaní a interpretovaní komunikátu treba prioritizovať obsah pred formou. Platí to aj pri tlmočnickom prejave. Obsah a forma nie sú však dve osamostatnené entity, pretože obsah sa v komunikácii stvárňuje, materializuje a realizuje prostredníctvom formy jazykového prejavu – dôležitý je nielen výber adekvátneho slova (výrazu) a jeho správne gramatické stvárnenie, ale aj forma konštrukčných útvarov na nižšej (syntagma), vyššej (veta, súvetie) aj najvyššej úrovni (text, prehovor), ale takisto aj forma ich materializovanej realizácie v podobe zvukovo

artikulovanej reči (na nižšom pláne prozódia, na vyššom rétorika). Aj preto nevhodná forma podávania informácií môže negatívne ovplyvniť vnímanie tlmočených informácií. Nestačí preto zachytiť obsah – tlmočník ho má vedieť aj verne, adekvátne a korektne vyjadriť, previesť do cieľového jazyka.

V odborne a prakticky ladenom príspevku sa zameriame na chyby, ktoré sa vyskytujú pri tlmočení z posunkového jazyka do hovoreného jazyka; v našom prípade sa zameriame na slovenský posunkový jazyk a slovenský jazyk.

Tlmočenie

Tlmočenie je proces prenosu informácie z východiskového do cieľového jazyka ústnou formou, porov. definíciu v 4. vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003): *tlmočiť* – „prekladať (ústny) jazykový prejav do iného jazyka“ s exemplifikáciami *tlmočiť z angličtiny do slovenčiny*, *tlmočiť na konferencii*. Z uvedenej definície treba zdôrazniť to, že tlmočenie je duplexným interlingválnym procesom prevodu (prekladu) informácie, avšak bez ohľadu na materiálnu podstatu nosiča informácie alebo komunikovaného obsahu (hovorená výpoveď verzus posunok). Termín tlmočenie sa preto úplne prirodzene viaže aj na prenos myšlienkových obsahov medzi slovenským (hovoreným) a slovenským posunkovým jazykom a naopak.

Skôr ako prejdeme k samotnému úkonu tlmočenia, pokladáme za potrebné stručne charakterizovať jazyk slovenskej komunity nepočujúcich. Slovenský posunkový jazyk (ďalej len SPJ) môžeme charakterizovať ako prirodzený jazyk spoločenstva slovenských nepočujúcich, ktorý sa viac-menej odlišuje od iných posunkových jazykov, a to hlavne v posunkovej zásobe. SPJ tvorí od (hovoreného) slovenského jazyka (ďalej len SJ) počujúcej populácie Slovenska nezávislý systém slovenských posunkov a slúži na komunikáciu

posunkujúcich. Ide o nevokálny, samostatný menšinový jazyk. Má vlastnú posunkovú zásobu a gramatiku vrátane skladby viet, ktorá nie je závislá od hovoreného jazyka, teda nie je tzv. manuálnym prepisom hovoreného jazyka (Vojtechovský, 2022, s. 13).

Pri tlmočení posunkových jazykov sa môže prevod informácií realizovať konzekutívne alebo simultánne. Pri konzekutívnom (následnom) tlmočení je tlmočník aktívnym účastníkom komunikácie. Vždy po prehovore rečníka preberá komunikačnú aktivitu tlmočník, ktorý rečníkov prehovor pretlmočí do cieľového jazyka (Šveda, 2021, s. 20).

Simultánne tlmočenie je taký typ tlmočenia, počas ktorého je tlmočník nepriamym účastníkom komunikácie. Tlmočenie z východiskového do cieľového jazyka sa uskutočňuje paralelne, teda simultánne, súčasne s prehovrom rečníka. Medzi prejavom rečníka a tlmočníka je len minimálny časový odstup (Šveda, 2021, s. 20). Z praxe je potrebné zdôrazniť aspekt dĺžky časového odstupu od aktuálneho prehovoru rečníka. Americký tlmočník posunkového jazyka D. Cokely (1986) na základe výskumu simultánneho tlmočenia dospel k záveru, že čím je tento posun dlhší, tým sa tlmočník častejšie dopúšťa chýb. Preto je vhodné, aby si tlmočník určil „svoju“ hranicu časového odstupu tlmočenia od aktuálne sa vyvíjajúcej výpovede rečníka. Zároveň by mal vedieť zhodnotiť, do akej miery potrebuje mať o komunikovanej téme dostatok informácií, aby obsah či stanovisko dokázal adekvátne a plynule tlmočiť. Avšak nie na úkor kvality tlmočenia.

Pri tlmočení, iniciovanom najmä z hľadiska potrieb slovenskej komunity nepočujúcich, sa stretávame s tlmočením zo SJ do SPJ a naopak zo SPJ do SJ. V praxi sa ukázalo, že viacerým tlmočníkom robí väčší problém tlmočenie zo SPJ do SJ, resp. z posunkového jazyka do hovoreného jazyka než naopak.

Najčastejšie chyby pri tlmočení z posunkového jazyka do hovoreného jazyka

Vychádzame z predpokladu, že každý tlmočník sa usiluje o to, aby jeho tlmočenie bolo čo najadekvátnejšie alebo najdokonalejšie. V niektorých prípadoch sa však môže stať, že pri tlmočení sa vyskytujú chyby formálneho i obsahového charakteru. Analýz o chybách tlmočníka posunkového jazyka jestvuje v našich podmienkach pomerne málo. Viac sa spomínajú chyby tlmočníkov hovorených jazykov, čo súvisí jednak s majoritným postavením tlmočenia medzi hovorenými jazykmi a jednak s prepracovanou teóriou mnohých aspektov tlmočenia medzi hovorenými jazykmi. Z vlastných skúseností však vieme, že niektoré typy chýb sa pomerne často vyskytujú aj pri tlmočení zo/do posunkových jazykov.

V úvode príspevku sme naznačili, že obsah a forma jazykového prejavu sú bytostne späté, preto ich nie vždy možno mechanicky od seba oddeliť. No aj napriek tomu z praktických dôvodov budeme v texte ďalej pracovať s kategóriami obsahová a formálna chyba.

Do obsahových chýb zaraďujeme napríklad vynechanie a pridanie informácií (Barik, 2002). Vynechanie informácie, ktoré mohlo vzniknúť neúmyselnou selekciou v procese tlmočenia, môže výrazne zmeniť a tým aj poškodiť východiskový prejav nielen v jeho informačnej zložke. Text v cieľovom jazyku sa selekciou informácií z nedbalosti tlmočníka alebo pre iné okolnosti môže stať nielenže ochudobneným o dôležitú informáciu, ale môže v kontexte celej komunikácie zmeniť aj význam tlmočeného prehovoru. Takýto text je entropický, neúplný a nemusí úplne korešpondovať s komunikačným zámerom autora.

Na druhej strane rozšírenie (alebo aj pridanie) informácií môže byť zasa spôsobené preexponovanou snahou tlmočníka pretlmočiť informáciu tak,

aby bola čo najviac zrozumiteľná. Pokiaľ však ide o strategický „fah“ v tlmočení niektorých obsahov, čiže dekompresiu, súhlasíme s názorom V. Šantrůčkovej (2011), že význam v takomto prípade nie je nijakým spôsobom poškodený. Ako príklad uvedieme výpoveď „*Banka je otvorená len v pracovné dni.*“ Tlmočník len rozvedie pôvodný obsah tak, aby nebol významovo zmenený: „*Banka je otvorená len v pracovné dni, od pondelka do piatka.*“ V takýchto prípadoch možno hovoriť o redundancii, čiže prebytku informácií, avšak v tomto prípade pozitívnom. Pozitívna redundancia sa bežne vyskytuje aj v administratívnych alebo odborných textoch s cieľom spresniť alebo iným spôsobom zopakovať informáciu tak, aby si ju príjemca osvojil čo najjednoduchšie a zafixoval si ju.

Ďalšou chybou, ktorá súvisí s obsahom prejavu, je ľubovoľné používanie synonymných výrazov, ktoré sa však líšia napríklad intenzitou výrazu (*popíchať, pršať; krásny, nádherný*), určitým sémantickým odtienkom (*mladík, muž*) alebo mierou expresívnosti a štylistickej príznakovosti (*matka, mama; zapáchať, smrdieť*). Tlmočník musí vedieť odlišovať jednotlivé komunikačné situácie a uvedomovať si závažnosť výberu takých komunikačných prostriedkov, ktoré majú adekvátne previesť komunikačný obsah zo zdrojového do cieľového jazyka.

Problémom je aj odlišná úroveň rešpektovania kultúry tlmočených jazykov samotným tlmočníkom, a teda úroveň jazykovokultúrneho vedomia tlmočníka, ovládanie a náležité používanie noriem zdrojového aj cieľového jazyka. V profesionálnej príprave tlmočníkov preto nemôže absentovať prakticky zameraná jazykovokultúrna príprava, pretože profesionálny tlmočník v procese tlmočenia reprezentuje jednotlivca i celú komunitu. Z podstaty jazyka a komunikácie vyplýva, že kultivovanie a kultúra reči (a jazyka) je aj kultivovaním a kultúrou myslenia, človeka a spoločnosti. Kultúra reči je mierou kultúry spoločnosti (porov. Král – Rýzková, 1990, s. 15).

V. Šantrůčková (2011) vo svojom výskume kategorizovala a popísala len formálne chyby, ktoré identifikovala v prípade tlmočníkov posunkového jazyka, pričom sa zameriavala na chyby pri tlmočení z posunkového jazyka do hovoreného jazyka. Niektoré analyzujeme aj v našom príspevku.

Doslovnosť

Doslovnosť sa prejavuje pomerne jednoducho prísny dodržiavaním slovosledu, ktorý je príznačný pre východiskový jazyk a najčastejšie sa prejavuje v podobe interferencie, v tomto prípade negatívneho vplyvu východiskového jazyka na formulovanie prehovoru v cieľovom jazyku. Ako príklad V. Šantrůčková (tamže) uvádza: *manželstvo, keď sa rozvedú* – správne: *keď sa manželia rozvedú*; *srdce transplantácia* – správne: *transplantácia srdca*.

Gramatická nepresnosť

Prejavovať sa môže viacerými spôsobmi. Najčastejšie ide o chyby pri tvorení alebo používaní konkrétnych gramatických tvarov (chyby pri skloňovaní menných slovných druhov a časovaní sloves, nesprávne alebo nevhodné používanie jednotlivých slovesných tvarov), nevhodný výber (zamieňanie) predložiek (najčastejšie pri dvojiciach *na/v, na/do, k/pri*), zámena príslovky za prídavné meno (*horší kašle* – správne: *horšie kašle*), narúšanie gramatickej zhody medzi podmetom a prísudkom (*Cesta bolo dobre.* – správne: *Cesta bola dobrá.*) či ďalších syntaktických vzťahov.

Jazykovokultúrnym otázkam sa v minulosti venoval časopis *Slovenská reč*, neskôr úlohu v tejto oblasti prevzal odborný časopis *Kultúra slova* (oba vychádzajú aj v online podobe) a vyšlo viacero prác prakticky zameraných na používanie slovenského jazyka napr. v mediálnej sfére. Ako aktuálnu praktickú príručku, ktorá obsahuje časté chyby v používaní slovenského

jazyka a ktoré sa často vyskytujú aj pri tlmočení, možno odporučiť napr. publikáciu *Slovenčina na každý deň* (2020) alebo príručku *Čo nemalo byť v éteri* (2003).

Spätná korekcia

Pri bežných prerieknutiach, resp. použití menej vhodného slova alebo slovného spojenia, má tlmočník tendenciu svoj prejav rektifikovať, spätne upraviť, spresniť. Rektifikácie sú časté aj v bežnej spontánnej komunikácii a formálne sa často rektifikácia uvádza časticou *respektíve* (alebo podobným výrazom), za ktorou nasleduje adekvátnejšie slovo alebo slovné spojenie. Rektifikácie môžu mať rozličnú povahu: subjektívnu (závisí predovšetkým od tlmočníka) a objektívnu (závisí najmä od štruktúry tlmočeného prejavu) a miera ich používania odzrkadľuje aj skúsenosť tlmočníka. Ako príklad na spätnú korekciu možno uviesť napr. chybné začiatky výpovedí a ich následné opravy, keď tlmočník začne tlmočiť určitú časť výpovede, no priebežne zistí, že začiatok pretlmočil nesprávne a výpoveď začne tlmočiť odznovu.

Formulačné nedostatky

Formulačné nedostatky v koncipovaní ucelenej výpovede môžu súvisieť so štylizáčnou schopnosťou či skúsenosťou tlmočníka, no môžu mať aj iné príčiny, preto ich uvádzame pod širším pojmom formulačné nedostatky. Zvyčajne vznikajú v situácii, keď tlmočník nevie konzistentne pokračovať v tlmočení a výpoveď ponechá neukončenú. Chyba sa prejavuje ako apoziopéza, tá však v jazykovokomunikačnej praxi najčastejšie vzniká zo subjektívnych dôvodov, keď autor svoju výpoveď napríklad nechce dokončiť alebo jej dokončenie pokladá za zbytočné. Graficky sa táto štylistická figúra, založená na významovo a intonačne nedokončenej výpovedi, najčastejšie stvárňuje použitím troch bodiek (*Nechcem to, lebo...;*

Ty si teda...). Pri tlmočení však vzniká nedokončená výpoveď najčastejšie z iných dôvodov, napr. vtedy, keď tlmočník chce pretlmočiť novú informáciu, no koniec predchádzajúcej vety/výpovede nedokončí.

Náznak problémov s formulovaním tlmočeného obsahu tlmočník neraz nechtiac avizuje aj inými spôsobmi, napr. opakovaním jedného slova alebo spojenia slov viackrát za sebou, používaním výplnkových (tzv. parazitných alebo prázdnych) slov – expletív (*teda, vlastne, prosto, v podstate, akoby, akosi...*). Sú to akési rečové barličky, najčastejšie sú znakom tlmočnickovho vypĺňania času pri premýšľaní o tlmočenom obsahu pri samotnom tlmočení. Ich frekventovanejšie používanie pri simultánnom tlmočení môže spôsobiť predlžovanie časového odstupe od aktuálneho prehovoru rečníka a tým spôsobiť nižšiu kvalitu tlmočenia.

Chyby v ortoepii a prozódii

Hovoriaci a často ani tlmočník si neuvedomujú nápadnejšie chyby vo svojom prejave. Odporúča sa preto svoje prejavy (tlmočnický výkon) nahráť a z dôvodu objektivizácie ideálne s dostatočným časovým odstupom si ho analyzovať alebo podrobiť supervízii. Rozptyľujúco na prijímateľa pôsobia nápadné rečové (ortofonické) chyby, malá zrozumiteľnosť reči spôsobená zlou artikuláciou alebo aj neprimeranou (zoslabenou alebo zosilnenou) hlasitosťou reči, chybné frázovanie, chyby proti logike v obsahu a stavbe prejavu, ktoré sa realizujú v prozódii výpovede, nefunkčné intonačné zlomy, dlhé zámlky, nefunkčné zmeny rytmu a pod. (porov. Král' – Rýzková, 1990, s. 99).

Tu sa prejavujú aj spomínané nedostatky pri formulácii výpovede, napr. používaním hezitačných páuz, ktoré sa často spájajú s použitím expletív (používanie citosloviec, napr. *eee, aaa, hm, nooo...*) a rozličných pazvukov.

Nevhodný výber slov a štylistické posuny

Vhodnosť a adekvátnosť prejavu ako výsledku tlmočenia závisí aj od toho, ako citlivo tlmočník pracuje s lexikou cieľového jazyka. Máme na mysli tlmočnickovo vedomie o štylistickej hodnote konkrétnych slov, o ich (ne)príznačkovosti, ale aj poznatky o výstavbe a tvorení textu. Ak tlmočník z rôznych dôvodov vyberie pri tvorbe prejavu nevhodné slová a prostriedky, ktoré pre konkrétny prejav pôsobia príznačkovito, resp. nevhodne, zároveň však môžu výberom ovplyvniť nielen informačnú hodnotu textu, ale môžu mu nechtiac vtisnúť aj inú modálnosť, akú mal text v zdrojovom jazyku. S tým súvisí aj skutočnosť, že tlmočníci majú tendenciu používať hovorový štýl, ktorý je síce najprirodzenejší, ale nemusí byť v konkrétnej situácii vhodný.

Nedostatok zmysluplnosti pretlmočenej informácie

Z uvedeného teda vyplýva, že tlmočník musí byť dobrý štylizátor, ktorý vie z pohľadu prekladu verne sprostredkovať informáciu prostredníctvom nepríznačkového mikrotextu, prehovoru. V niektorých prípadoch sa však stáva, že jednotlivé informácie tlmočník síce preloží obsahovo správne, avšak ako celok je prehovor neusporiadaný, nekohézny, možno v konečnom dôsledku zmätočný a v krajnom prípade pôsobí atextovo, nedáva zmysel, čo môže posilniť jazykovokomunikačnú entropiu alebo nízku zrozumiteľnosť prejavu ako celku.

Ak by sme sa chceli odvolať na výskum V. Šantrůčkovej (2011), ukázalo by sa, že z uvedených negatívnych javov sa pri tlmočení môžeme pomerne často stretnúť s používaním hezitáčnych páuz, výplnkových slov a v tlmočnických prejavoch sa pomerne často vyskytujú gramatické nepresnosti v používaní cieľového jazyka, ktoré komplikujú plynulé pochopenie textu.

Prieskum

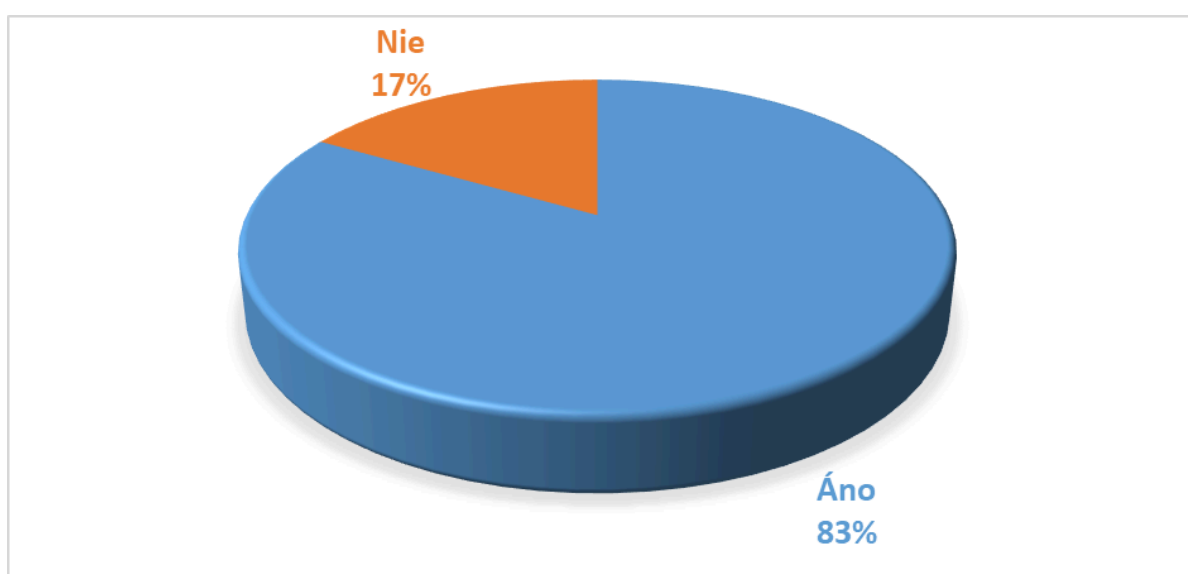
Naším cieľom bolo od študentov programu slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity zistiť, ktorá forma tlmočenia (z hovoreného jazyka do posunkového jazyka, resp. zo SJ do SPJ alebo naopak) je podľa nich náročnejšia a prečo.

Oslovili sme študentov 2. až 4. ročníka spomínaného študijného programu s prosbou o zapojenie sa do dotazníkového prieskumu. Návratnosť dotazníka bola viac ako polovica oslovených respondentov (18).

Prieskum sme realizovali formou dotazníka s nasledovnými otázkami:

- 1. Je tlmočenie zo SPJ do SJ ťažšie než zo SJ do SPJ?*
- 2. V čom konkrétne spočíva váš problém pri tlmočení zo SPJ do SJ?*
- 3. Čo by vám pomohlo, aby bolo tlmočenie zo SPJ do SJ ľahšie?*

Prieskum ukázal, že tlmočenie zo SPJ do SJ je pre respondentov náročnejšie než tlmočenie zo SJ do SPJ. Túto odpoveď si vybralo 83 percent respondentov.

Graf 1: Odpovede respondentov

Na otázku *V čom konkrétne spočíva váš problém pri tlmočení zo SPJ do SJ?* študenti odpovedali vlastnými slovami. Odpovede sme zosumarizovali do kategórií, pričom sme sa rozhodli niektoré ich odpovede ponechať v pôvodnom znení, ako ich sformulovali respondenti:

1. pochopiť výpoveď posunkujúceho a následne adekvátne pretlmočiť jej obsah: *„Často rozumiem všetkým posunkom, ale niekedy nepochopím jeho zámer, hlavnú myšlienku.“*,
2. tvoriť komplexné, jazykovo korektné a úplne zrozumiteľné vety so zachovaním významu – používať vhodné slová a správne konštruovať výpoveď,
3. množstvo špecifických posunkov a nepriamych pomenovaní (nepostačujúce ovládanie celej posunkovej zásoby, hľadanie vhodných slov zodpovedajúcich špecifickým posunkom, resp. nepriamym pomenovaniam),
4. rýchlosť posunkujúceho, inkorporujúce posunky: *„Posunkový jazyk má veľa inkorporujúcich posunkov. Posunkujúci veľmi rýchlo a plynule zaposunkuje, pričom tlmočník to musí viac „obkecať“ tak, aby význam ostal rovnaký.“*,
5. špecifický slovosled, čiastočná nesklonnosť v SPJ,
6. problém so zachytením všetkých posunkov, klasifikátorov a špecifikátorov, orálnych komponentov (napr. intenzifikácia), nemanuálnych prostriedkov vrátane mimiky a deiktík; problém pochopiť to, v akom čase sa realizuje výpoveď (minulý, prítomný alebo budúci čas),
7. vyššia varieta/nížšia varieta posunkov, existencia rôznych posunkov vo vzťahu k jednému slovu alebo významu (a používanie takých posunkov, ktoré tlmočník nepozná): *„Posunky sa používajú len v určitých skupinách (napr. v škole alebo v rodine) a tlmočník sa s nimi nikdy nestretol.“*,
8. problémy súvisiace s kultúrnym prekladom.

Študenti v dotazníku zároveň navrhli, čo by mohlo podľa ich názoru skvalitniť ich prípravu počas štúdia. Ich odpovede sme zosumarizovali do jednotlivých celkov:

1. do výučby zakomponovať viac praktických predmetov a viac praktických cvičení v rámci predmetov už v nižších ročníkoch,
2. zaradiť predmet so zameraním na preklad zo SPJ do SJ (nielen jednotlivé posunky či vety, ale aj celé prehovory) a analýzu prekladu: *„Cvičenia, na ktorých budú študenti nahlas hovoriť, čo si myslia, že Nepočujúci posunkuje. Aj s prítomným nepočujúcim, keď by sme sa mohli spytovať na konkrétny preklad určitých pasáží, napr. čo tou výpoveďou myslel. Zároveň to pomôže lepšie pochopiť myslenie nepočujúcich.“*
„Tiež mám rád sledovanie videonahrávok nepočujúcich a ich následný rozbor so študentmi.“,
3. zamerať sa na preklad špecifických posunkov a nepriamych pomenovaní: *„Veľmi mi pomohlo, že v rámci štúdia boli predstavené špecifické posunky a nepriame pomenovania, cca 30 % boli pre mňa úplne neznáme. V tomto treba pokračovať.“*
4. zaradiť prax od prvého ročníka: *„Možnosť prakticky trénovať konzekutívne tlmočenie už v 2. ročníku štúdia, v 3. ročníku začať so simultánnym tlmočením v rámci výučby v prostredí školy.“*,
5. viac interakcie s nepočujúcimi (v rámci štúdia už v nižších ročníkoch pravidelný kontakt s rôznymi nepočujúcimi v rámci nejakého predmetu),
6. zaradenie konkrétnych príkladov z praxe od tlmočníkov, ktorí by vysvetľovali, aké sú stratégie, ktoré používajú,
7. simulované situácie s tlmočením (u lekára, na pošte, v galérii...),
8. praktický nácvik rétoriky, praktické cvičenia zo slovenského jazyka.

Odporúčania, ktoré by pomohli skvalitniť prípravu tlmočníkov

Na základe údajov získaných z prieskumu môžeme konštatovať, že jeho výsledky môžu prispieť k riešeniu danej problematiky. Potvrdilo sa, že je

dôležité vytvárať podmienky pre cielené rozvíjanie kvality prípravy študentov na tlmočnícku prax. Na záver preto uvádzame odporúčania, ktoré by pomohli skvalitniť prípravu:

1. zvýšiť počet praktických testov so zameraním na percepciu SPJ a preklad do SJ,
2. zaviesť praktické testy aj v rámci predmetov praktické cvičenia v SPJ aj so zameraním na percepciu,
3. na predmete praktické tlmočnicke cvičenie začať s konzekutívnym tlmočením a následne simultánnym tlmočením - v rámci tohto predmetu prizvať aj počujúcich tlmočníkov, ktorí by verifikovali správnosť prekladu (supervízia),
4. do prípravy zaradiť viac videonahrávok prejavov rôznych nepočujúcich a ich analýzu,
5. v rámci predmetu praktické aspekty tlmočenia pozývať tlmočníkov, ktorí by prezentovali svoje stratégie a nástroje, ktoré využívajú v tlmočnickej praxi,
6. v rámci predmetov so zameraním na praktický SJ sa viac zamerať na oblasti, ktoré tlmočníci reálne zúžitkujú v tlmočnickej praxi,
7. praktické precvičovanie jazykového prejavu počujúcich študentov - ortoepia (osobitne suprasegmentálne javy), problematické gramatické javy, štylistika (tvorba textov s rôznou štýlovou hodnotou a charakteristikou), interpretácia textu, praktická jazyková kultúra, rétorika.

Záver

Niektoré odporúčania by sa vo vzťahu k uvedenému študijnému programu slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich na pôde Trnavskej univerzity, ktorá ako jediná vysoká škola v Slovenskej republike vychováva profesionálnych tlmočníkov zo SPJ a naopak, dali realizovať v podstate ihneď v rámci jestvujúcej ponuky predmetov aktualizáciou a inovovaním ich

učebného obsahu a niektoré, najmä tie organizačne zásadnejšie, zasa po získaní možnosti internej akreditácie. Uvedené opatrenia majú potenciál výrazne zlepšiť prípravu tlmočníkov v oblastiach, ktoré oni sami pokladajú za problematické vo svojej profesijnej príprave.

Literatúra

- COKELY, Dennis. 1986. The Effects of Lag Time on Interpreter Errors. In *Sign Language Studies*, v. 53, n. 1. United States of America: Gallaudet University Press. ISSN 1533-6263, s. 341-375.
- *Krátky slovník slovenského jazyka*. 2003. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda. 985 s. ISBN 80-224-0750-X. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>
- KRÁL, Ábel – RÝZKOVÁ, Anna. 1990. *Základy jazykovej kultúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 128 s. ISBN 80-08-00280-8.
- MISLOVIČOVÁ, Sibyla, a kol. 2020. *Slovenčina na každý deň*. Bratislava: VEDA. 248 s. ISBN 978-80-224-1861-4.
- MISTRÍK, Jozef, a kol. 1993. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor. 513 s. ISBN 80-215-0250-9.
- ŠANTRŮČKOVÁ, Vendula. 2011. *Typologie chyb při tlumočení z českého znakového jazyka do češtiny*. Bakalárska práca. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v Prahe. 64 s.
- ŠVEDA, Pavol. 2021. *Tlmočenie v teórii a praxi*. 1. diel. Bratislava: Stimul, Univerzita Komenského. 113 s. ISBN 978-80-8127-334-6.
- VOJTECHOVSKÝ, Roman. 2022. *Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. 119 s. ISBN 978-80-568-0520-6.
- ZÁBORSKÝ, Dušan. 2003. *Čo nemalo byť v éteri. Jazykové kotrmelce redaktorov a moderátorov Slovenského rozhlasu*. Bratislava: Programové centrum SRo. 80 s.

**Preklad a tlmočenie z hovorených jazykov:
profesionalizácia, vzdelávanie a prax**

***Translation and interpreting from spoken languages:
Professionalization, education and practice***

Emília Perez

Katedra translatológie,

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

eperez@ukf.sk

Abstrakt: Príspevok predstavuje existujúce prístupy k chápaniu procesu profesionalizácie v kontexte prekladu a tlmočenia. Aplikuje ich na oblasť prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov na Slovensku, pričom sumarizuje poznanie o domácom vývoji samotnej profesie, vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov a prekladateľskej a tlmočnickej praxe. Uvažovanie o procese profesionalizácie pomáha identifikovať a pochopiť potenciál rôznych aktérov a iniciatív, ako aj zaznamenať ich vzájomné pôsobenie. Zároveň je vďaka nemu možné lepšie anticipovať ďalší vývoj profesie, prípadne identifikovať v tomto vývoji možné slabiny. Nazdávame sa, že hoci náš príspevok tento proces predstavuje v preklade a tlmočení hovorených jazykov, môže zároveň ponúknuť inšpiratívny podklad pre skúmanie procesu profesionalizácie v kontexte prekladu a tlmočenia zo/do slovenského posunkového jazyka.

Kľúčové slová: preklad, tlmočenie, profesionalizácia, vzdelávanie, prax

Abstract: *The paper presents existing approaches to the process of professionalization in the context of translation and interpreting. These are applied to translation and interpreting from spoken languages in Slovakia, summarizing knowledge about the domestic development of the profession, education of translators and interpreters, as well as translation*

and interpreting practice. Reflecting on the process of professionalization helps to identify and understand the potential of different agents and initiatives and to comprehend their interactions. Furthermore, it enables one to better anticipate the future development of the profession as well as to identify possible weaknesses in that development. Although this paper focuses on the professionalization process in spoken language translation and interpreting, its author believes it can offer an inspiring basis for exploring the process of professionalization in the context of translation and interpreting from/into Slovak Sign Language.

Keywords: translation, interpreting, professionalization, education, practice

Na úvod

Profesia, profesionalizovať sa, profesionál – slová, ktoré v komunikácii používame bežne. Ich etymologický základ nachádzame v latinskom *profitēri* s významom verejne sa k niečomu prihlásiť, niečo preukázať, praktizovať. Dnes o profesii hovoríme ako o svojom povolání. Profesionalizáciu chápeme ako cestu, počas ktorej sa stávame profesionálom. A za profesionála považujeme niekoho, kto je vo svojom povolání odborníkom². Čo to však v skutočnosti znamená? Koho by sme za takéhoto odborníka označili? Kto je profesionálny prekladateľ a tlmočník, a kto už nie?

Ak sa chceme k predostretým otázkam postaviť zodpovedne, odpovede na ne sa zrazu nehľadajú ľahko. Povedali by sme, že profesionál je človek, ktorý preklad a tlmočenie vyštudoval na vysokej škole? Možno. Čo však v prípade, že niekto študoval v časoch, keď sa v tomto odbore na Slovensku študovať takmer nedalo alebo pracuje s jazykmi, ktoré sa v našej krajine

² Významy predstavujeme podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4 (2003), Slovníka cudzích slov (2005) a Synonymického slovníka cudzích slov (2004).

skrátka nevyučujú? Ten profesionál nie je? Je profesionál niekto, kto daný odbor – dokonca v jazykoch, s ktorými pracuje – vyštudoval, tejto práci sa venuje a hlási sa k nej, avšak dlhodobo porušuje jej základné etické princípy a jeho výsledky sa vyznačujú otáznou kvalitou? Pracovné správanie takéhoto kolegu by sme predsa bežne označili za neprofesionálne. Ako to teda je?

Uvažovanie o profesii, profesionalizácii a profesionalite vo svete prekladu a tlmočenia nie je nové, ani ojedinelé. Stretávame sa s ním v prácach teoretikov a didaktikov prekladu a tlmočenia doma či v zahraničí, zväčša pri snahách definovať prekladateľskú a tlmočnickú profesiu, identifikovať prínos špecializovaného vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov, ale zároveň profesiu i chrániť, či zdôrazniť jej osobitosť (pozri napr. Tseng, 1992; Pym, 2012; Dybiec-Gajer, 2014; Rondziková, 2020; Djovčoš – Hostová – Perez – Šveda, 2020; Djovčoš – Perez, 2021; Šveda – Djovčoš, 2021, 2023). V nasledujúcej časti príspevku preto predstavíme kľúčové východiská užitočné v pochopení týchto pojmov, ktoré vedia slúžiť ako efektívny nástroj pri sledovaní vývoja v procese profesionalizácie, ale aj zmien vo svete prekladu a tlmočenia.

Proces profesionalizácie a sledovanie vývoja profesie

Hodnotný základ v uvažovaní o profesii a profesionalizácii nachádzame v spoločenských vedách, pričom inšpiratívnou pre naše bádanie je v danom kontexte práca prof. Julie Evettsovej. Evettsová dlhodobo skúma profesionalizáciu z pohľadu konkrétnych profesijných skupín a definuje ju ako proces presadzovania, rozvíjania a udržiavania profesijnej skupiny s cieľom zdokonaľovať a ochraňovať jej profesijné záujmy (Evetts, 2012). Na základe svojich zistení upozorňuje, že tieto záujmy sa môžu meniť a vyvíjať v dôsledku spoločenských, politických či ekonomických zmien, avšak štandardne medzi ne možno radiť: odbornosť a etiku výkonu práce,

postavenie profesie v spoločnosti, adekvátne pracovné a platové podmienky a právnu ochranu profesie (Evetts, 2012, 2018). Evettsovej práce ukazujú, že profesia – prirodzene – neexistuje vo vákuu mimo okolitého diania. Taktiež však naznačujú, že existencia profesie a jej udržateľnosť v zásadnej miere závisia od snáh samotnej profesijnej komunity, resp. komunity, ktorá by sa chcela viac profesionalizovať. A čo by malo byť jej cieľom?

Cieľom profesionalizácie je podľa Pyma (2012) pozdvihnúť status istej činnosti, a to práve zvyšovaním odbornosti a organizovanosti v určitom povolání. Rondzиковá (2018) na základe štúdia konceptu profesionalizácie totiž sumarizuje, že profesionalizácia je vývojový proces, v ktorom sa zo zamestnania stáva profesia, teda ide o vyšší spoločenský status povolania, ktorý je výsledkom snáh viacerých aktérov – v zásade z prostredia samotných praktikov, expertov, ako aj z prostredia špecializovaného vzdelávania. Ako sa však udeje profesionalizácia?

Vhodným nástrojom na lepšie pochopenie procesu profesionalizácie v kontexte prekladu a tlmočenia je Tsengov model profesionalizácie (1992), bližšie aplikovaný na odbornú prípravu prekladateľov a tlmočníkov v práci Dybiec-Gajerovej (2014). Jeho uplatniteľnosť overili práce viacerých slovenských translátológov, ktorí ho často používajú ako užitočný rámec v sledovaní vývoja prekladateľskej a tlmočnickej profesie (pozri napr. Rondzиковá, 2018, 2020; Djovčoš – Hostová – Perez – Šveda, 2020; Djovčoš – Perez, 2021; Šveda – Djovčoš 2021, 2023). Tsengov model profesionalizácie (1992) predstavuje štyri hlavné fázy, v ktorých sa z práce, zamestnania či povolania stáva uznávaná profesia, a to:

- 1. fáza: neusporiadaný trh**, pre ktorý je príznačná konkurencia medzi kvalifikovanými a nekvalifikovanými osobami prítomnými na trhu, rozkolísaná kvalita poskytovaných služieb, chýbajúce normy výkonu práce a takmer neexistujúca odborná príprava;

- 2. fáza: konsenzus a odhodlanie** je už fáza istej názorovej zhody a spoločného záujmu zmeniť situáciu z fázy 1 k lepšiemu, pričom cieľom je základná všeobecná konsolidácia trhu, vypracovanie aspoň základných usmernení v oblasti odbornej prípravy a spracovanie štandardov kvality práce;
- 3. fáza: vytváranie formálnych sietí** posúva vývoj k ešte lepšej a užšej spolupráci zainteresovaných strán – napr. odborníkov, vzdelávacích inštitúcií, predstaviteľov trhu, ktorí spoločne nastavujú štandardy v kontrole prijímania do profesie a pracujú na posilnení jej postavenia;
- 4. fáza: profesijná autonómia** je stav, kedy už možno hovoriť o stabilnej profesii, v rámci ktorej úzko spolupracujú všetky zainteresované strany, ktoré na profesiu dohliadajú a spoločne ju vedia regulovať.

Prirodzene, tieto fázy nemusia prebiehať lineárne, niektoré z nich sa môžu opakovať, resp. hranica medzi nimi nemusí byť jednoznačná. Dokladujú však, aký je rozdiel medzi východiskovým bodom (prvá fáza) a ideálnym stavom (štvrtá fáza), pracujú na jednoznačnejšom odlíšení profesionála od neprofesionála a pomáhajú identifikovať, kde sa v snahe o profesionalizáciu momentálne tá-ktorá profesijná skupina nachádza. Výsledkom procesu profesionalizácie je v závere v ideálnom prípade ustálený trh s úzkou spoluprácou medzi vzdelávacími inštitúciami, odvetvím či trhom a odborníkmi. Práve tieto parametre totiž možno považovať za zásadné pre existenciu silnej, autonómnej a udržateľnej profesie zloženej z odborníkov – profesionálov, ktorí majú vstúpené zásady kvality vo svojej práci a riadia sa nimi.

Vybrané momenty na slovenskej ceste k profesionalizácii prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov

Skúmaniu procesu profesionalizácie slovenského prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov sa vo svojich prácach venovali viacerí domáci

translatológovia – či už vo všeobecnosti (napr. Djovčoš – Perez, 2021; Djovčoš – Šveda, 2021, 2023), alebo so zameraním na konkrétne oblasti, ako napr. preklad literatúry (Rondziková, 2020) alebo preklad poézie, audiovizuálny preklad či tlmočenie (Djovčoš – Hostová – Perez – Šveda, 2020). Vo svojom príspevku preto nebudeme detailne rozpisovať vývoj jednotlivých fáz, ale dotkneme sa kľúčových momentov v modernej histórii Slovenska, ktoré v procese profesionalizácie v našom kontexte považujeme za najzásadnejšie.

Podľa zistení prezentovaných v našich skorších prácach, v rámci modernej slovenskej histórie možno prvú fázu profesionalizácie v preklade a tlmočení hovorených jazykov datovať do obdobia po druhej svetovej vojne (Djovčoš – Perez, 2021). V nasledujúcej dekáde síce možno badať viaceré signály smerujúce k určitej konsolidácii, avšak z nášho pohľadu považujeme za najzásadnejšie dva momenty:

1. nástup formálneho vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov v roku 1969 na Univerzite 17. novembra v Bratislave,
2. rozpracovanie domáceho výskumu a teórie v oblasti prekladu a tlmočenia, počnúc koncom 60. rokov minulého storočia, konkrétne (avšak nielen) z pera Antona Popoviča a jeho kolektívu, z ktorých mnohé už vtedy rezonovali aj za hranicami Slovenska.

Oba tieto momenty pokladáme za zásadný signál prechodu smerom k druhej fáze profesionalizácie, ktorý predznamenal potrebu odbornej diskusie o smerovaní vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov, samotného odboru, ako aj prekladateľskej a tlmočnickej praxe.

Prejavený záujem o tieto oblasti, ako aj iniciovanie nastavovania obsahu špecializovaného vzdelávania, štandardov kvality a etiky práce či spolupráce medzi predstaviteľmi trhu je zásadnou črtou v procese profesionalizácie, sprevádzanou postupným vytváraním formálnych sietí medzi jednotlivými aktérmi. V polovici 70. rokov minulého storočia

sa začínajú objavovať aj možnosti ďalšieho vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov, ktoré majú v období na rozmedzí druhej a tretej fázy profesionalizácie význam v dvoch kľúčových aspektoch. Po prvé, prvým študentom a absolventom prekladateľstva a tlmočníctva ponúka možnosť zdokonaľovať ďalej svoje vedomosti a zručnosti. Po druhé, tým, ktorí nemali možnosť toto vzdelanie absolvovať, ale v preklade a tlmočení už pôsobili, dáva priestor podeliť sa o svoje zručnosti a skúsenosti, byť priamou súčasťou profesionalizujúcej sa komunity a zároveň ostať v kontakte s novšími trendmi a aktuálnym vývojom v nej. Túto príležitosť v danom období poskytovali Letné školy interpretácie a prekladu umeleckého textu, prvých šesť ročníkov zorganizoval v rokoch 1975 – 1980 nitriansky Kabinet literárnej komunikácie. Počet účastníkov sa už v roku 1979 vyšplhal k číslu deväťdesiat. Letné školy však narastali aj oblasťami svojho záujmu a už čoskoro sa diferencovali na tri obsahové oddelenia: umelecký preklad, odborný preklad a tlmočenie (Valentová, 2017). Odborné prednášky, praktické cvičenia a semináre v rámci Letných škôl sa tešili veľkej obľube odbornej obce a praktikov, čím sa vytvorila hodnotná platforma pre odborný kontakt sveta praxe a akademického prostredia. Tá v obnovenej podobe – s pozmeneným názvom Letná škola prekladu – pretrvala až do roku 2019, kedy sa uskutočnil 41. ročník, bohužiaľ, zatiaľ aj posledný ročník tohto podujatia.

Ďalším zásadným momentom prispievajúcim k rozvoju tretej fázy profesionalizácie bol vznik prvých profesijných združení (Djovčoš – Perez, 2021). V marci v roku 1990 bola založená Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry, ktorá zastrešovala záujmy prekladateľov umeleckých textov, neskôr aj dabingových prekladateľov a titulkárov. Následne vznikla sesterská organizácia pomenovaná ako Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, v ktorej sa združovali prekladatelia odborných textov, ale aj tlmočníci. Obe spoločnosti vo svojej činnosti dlhodobo poskytovali priestor na združovanie prekladateľov a tlmočníkov, ďalšie vzdelávanie či priestor pre výmenu informácií a skúseností. Ich členmi sa mohli stať

prekladatelia a tlmočníci, ktorí vedeli preukázať svoje pôsobenie v praxi, pričom podmienkou prijatia do spolku bolo neanonymné odporúčanie dvomi už prijatými členmi spolku. Z nášho pohľadu je takýto postup prvým moderným doložitelným signálom istej snahy o prebratie kontroly v rámci profesijnej komunity, ktorá si začína uvedomovať, že profesijnú komunitu nielen tvorí, ale musí aj regulovať – preto si svojich členov začína vyberať. Práve tento moment nás posúva do štvrtej fázy profesionalizácie.

V súčasnosti poskytujú plnohodnotné špecializované vzdelávanie v rámci prekladateľstva a tlmočníctva štyri slovenské univerzity: Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici a Prešovská univerzita v Prešove. Všetky tieto univerzity pripravujú budúcich prekladateľov a tlmočníkov hovorených jazykov na bakalárskom aj magisterskom stupni štúdia a zároveň sú centrami výskumu prekladu a tlmočenia, ktorý rezonuje nielen doma, ale aj v zahraničí. Popri dvoch spomínaných profesijných združeniach zaznamenávame vznik ďalších dvoch združení prekladateľov a tlmočníkov. Prvým z nich je Slovenská asociácia prekladateľov a tlmočníkov, druhým združenie DoSlov, ktoré zastrešuje záujmy prekladateľov umeleckých textov a redaktorov. Zastúpenie máme aj v medzinárodných profesijných združeniach, konkrétne v asociácii prekladateľov, terminológov a tlmočníkov FIT Europe, ako aj v asociácii združení prekladateľov audiovizuálnych textov *Audiovisual Translators Europe*. Preklad a tlmočenie je na Slovensku zároveň viazanou živnosťou od roku 2007, čo pomáha aspoň čiastočne regulovať kvalitu a profesionalitu v rámci profesijnej komunity, keďže podmienkou na založenie živnosti je doloženie magisterského vzdelania v odbore, resp. jazykového vzdelania či kompetencie. Vo svojej predošlej práci (Djovčoš-Perez, 2021) sme tento vývoj označili ako pôsobenie vo štvrtej fáze profesionalizácie, v rámci ktorej jednotliví aktéri – profesionáli a profesijné združenia, vzdelávacie inštitúcie a výskumníci, zástupcovia poskytovateľov

služieb a klientov – spoločne udržiavajú status profesie a snažia sa o jej udržateľnosť.

Ohliadnuc sa späť, slovenská cesta k profesionalizácii prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov v modernej histórii trvala viac ako 50 rokov. Nazdávame sa však, že ani zďaleka ju nemožno považovať za ukončenú. Udržateľnosť profesie a zotrvanie v stave pomyselnej profesijnej autonómie je totiž cesta sama osebe. Že je to cesta, ktorá je opodstatnená, doložíme v nasledujúcej časti nášho príspevku.

Profesijná autonómia a vzdelávanie: prečo na nich záleží?

Úzka spolupráca medzi jednotlivými aktérmi v procese profesionalizácie prináša veľkú zodpovednosť, pričom zásadné je, aby si ju jednotliví aktéri dobre uvedomovali. Z pohľadu vzdelávacích inštitúcií sú na tomto mieste argumenty jasné a vďaka komplexnému sociologickému skúmaniu prekladu a tlmočenia M. Djovčoša a P. Švedu (2023) ich možno aj explicitne podložiť. Najnovšie zistenia Djovčoša a Švedu (2023) totiž preukázali, že viac ako polovica profesionálov v súčasnosti aktívnych v preklade a tlmočení z hovorených jazykov na Slovensku sú práve absolventi prekladateľských a tlmočnických študijných programov. Pri vzorke prekladateľov a tlmočníkov mladších generácií – teda pri prekladateľoch a tlmočníkoch s dĺžkou praxe do 8 rokov – je to dokonca až 75 %. Znamená to, že zásadnú väčšinu profesionálov na trhu s prekladom a tlmočením na Slovensku budú čoskoro, pravdepodobne, primárne tvoriť súčasní študenti a absolventi prekladateľstva a tlmočníctva, čo znamená, že vzdelávacie inštitúcie musia k ich odbornej profesijnej príprave pristupovať obzvlášť dôsledne.

Náš predošlý výskum (Djovčoš – Perez, 2021) potvrdil, že vzdelávacie inštitúcie sa v súčasnosti snažia strategicky pripraviť budúcich prekladateľov a tlmočníkov na realitu prekladateľskej a tlmočnickej profesie, pričom

zásadnými elementmi v tejto stratégii je úzka spolupráca s praxou, profesijnými združeniami, zavádzanie predmetov zameraných na profesijné a etické aspekty prekladania a tlmočenia, či zavádzanie povinných stáží a praxe. Zásadným prvkom je taktiež rozširovanie kompetencií samotných vysokoškolských pedagógov v odbore, aby nestratili kontakt s aktuálnou realitou profesie a dokázali študentom odovzdať potrebné vedomosti a zručnosti. Preklad a tlmočenie je jedno z veľmi dynamických povolání, ktoré extrémne citlivo reaguje na rôzne zmeny v spoločnosti (Gromová – Mügllová, 2018), a preto aj vzdelávanie musí na tieto zmeny reagovať rovnako rýchlo (najmä v oblasti technológií, meniacej sa legislatívy, či pri nových výzvach z pohľadu praxeológie a etiky práce).

Práve dynamický vývoj profesie obracia pozornosť z didaktiky prekladu a tlmočenia smerom k zručnostiam a kompetenciám, ktoré by mali stáť v jadre odbornej prípravy budúcich prekladateľov a tlmočníkov. Prirodzene, stavebnými kameňmi v takejto príprave sú práve jazyk a kultúra, na ktorých stavia samotný nácvik prekladu a tlmočenia. Z dôvodu vývoja profesie a technologického pokroku vo výkone práce prekladateľov a tlmočníkov sú neodmysliteľnou súčasťou vzdelávania aj technológie v preklade a tlmočení. Zásadnou sa taktiež stáva trhová kompetencia a etické či praxeologické aspekty prekladu a tlmočenia, ale aj personálne a interpersonálne zručnosti, ktoré nachádzajú svoje opodstatnenie pri zvládaní jednotlivých profesijných úloh, ich manažovania či mentálnej záťaže. Pre názornosť uvádzame prehľad aktuálnych oblastí uplatňovaných vo vzdelávaní budúcich prekladateľov a tlmočníkov na Katedre translatológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, kde pôsobí autorka tohto príspevku. Stratégia vzdelávania sa tu v zásadnej miere opiera o európsky kompetenčný rámec *European Master's in Translation* (EMT 2022), ktorý je základným dokumentom prestížnej celoeurópskej siete EMT zriadenej Generálnym riaditeľstvom Európskej komisie pre preklad. Slovensko má v tejto sieti dodnes zastúpenie len prostredníctvom translatológie v Nitre.

EMT model kompetencií Nitra začína rozvíjať už od bakalárskeho stupňa štúdia a postupne zručnosti cizeluje a kompletizuje až po ukončenie magisterského štúdia. Kompetenčný model aplikuje aj na disciplíny zamerané na vzdelávanie tlmočníkov, s dôrazom na špecifické zručnosti a oblasti vzdelávania príznačné pre tlmočenie. Kľúčové oblasti vzdelávania v rámci jednotlivých kompetenčných okruhov uvádzame v tabuľke nižšie.

Okruh kompetencií podľa EMT (2022)	Kľúčové oblasti vzdelávania
Jazyk a kultúra	dva cudzie jazyky a slovenský jazyk (fonetika a fonológia, gramatika, lexikológia, štylistika) + v prepojení na študované jazyky a slovenský jazyk: reálie, literatúra a kultúrny kontext, zásady interkultúrnej komunikácie, špecifické jazykové registre, tvorba textu, rétorické zručnosti
Preklad a tlmočenie	všeobecná teória prekladu a tlmočenia, zásady odbornej prekladovej komunikácie, zásady umeleckej prekladovej komunikácie, zásady tlmočnickeho transferu, jednotlivé prekladové žánre a typy, jednotlivé tlmočnicke žánre a typy, špecifiká konkrétnych kontextov (odborný, umelecký, úžitkový, inštitucionálny, úradný, podnikový, krízový, komunitárny, audiovizuálny, mediálny a pod.), redakcia umeleckého a prekladového textu, práca s multimodálnym textom + inklúzia v komunikácii a prístupnosť v mediálnom a verejnom sektore, projektový manažment

Technológie	základné IT zručnosti a zdroje, nástroje na rozpoznanie reči, nástroje na tvorbu terminologických databáz, nástroje automatizácie v preklade, strojový preklad a posteditácia, počítačom podporovaný preklad, nástroje a automatizácia v dabingovom preklade a titulkovaní, nástroje projektového manažmentu, tlmočnická technika, GPT modely v preklade a tlmočení
Personálne a interpersonálne zručnosti	psychohygiena pre prekladateľov a tlmočníkov, neverbálna komunikácia pre tlmočníkov, cvičenie tlmočnickej pamäte a pozornosti, tímová práca, časový manažment a zvládanie stresu, riešenie pracovných problémov, profesijná komunikácia
Trhová kompetencia	etický kódex v preklade a tlmočení, administratívne – legislatívne – ekonomické aspekty práce prekladateľa a tlmočníka, zodpovednosť ku klientovi, zodpovednosť k profesii, adekvátne cenotvorba, autorské práva, špecifiká spolupráce s domácimi a medzinárodnými klientmi, špecifiká práce súdnych prekladateľov a tlmočníkov

Tabuľka 1: Kľúčové oblasti vzdelávania v rámci jednotlivých kompetenčných okruhov vo vysokoškolskom štúdiu budúcich prekladateľov a tlmočníkov v Nitre

Aktuálna stratégia vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov v Nitre reflektuje súčasný vývoj a trendy na trhu s prekladom a tlmočením. Hodnotným prínosom v jej tvorbe bola práve úzka spolupráca s predstaviteľmi prekladateľskej a tlmočnickej komunity, ako aj z prostredia prekladateľských agentúr a poskytovateľov služieb. Niektorí z nich sú priamo zapojení do vzdelávacieho procesu, čo síce v rámci možností akademického

prostredia nie je jednoduché, avšak prínos predstaviteľov profesijnej komunity do vzdelávacieho procesu je neodškriepiteľný.

Okrem priameho pozitívneho dopadu na obsah a proces vzdelávania ponúka spolupráca akademického prostredia s praxou aj ďalšie možnosti. Zásadný prínos pre proces profesionalizácie vidíme práve v oblasti výskumu. Ten dokáže kontinuálne reflektovať zmeny v preklade a tlmočení, pomáha v hodnotení kvality podávaných výkonov či sledovaní aktuálnych trendov v profesii. Kritika prekladu, analýza tlmočnických situácií, výskumné interview a recepčné štúdium s účastníkmi komunikácie otvára priestor sledovať príklady dobrej a zlej praxe a výsledky pretaviť priamo do výučby. Zároveň sa však takýto výskum stáva pomyselným „dohľadom“ nad dianím v profesijnej komunite či dianím na trhu, pomáha mapovať meniaci sa status prekladateľov a tlmočníkov, identifikovať pozitívny i negatívny vývoj ich pracovných podmienok, alebo odhaliť, kde zaostáva vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov vzhľadom na požiadavky praxe. Práve tento moment považujeme za kľúčový v procese udržania profesijnej autonómie, v rámci ktorej je (seba)reflexia profesijnej komunity predpokladom jej ďalšieho rozvoja.

Kam sa posúvame (alebo kde sa naše cesty stretajú)?

V predošlých častiach nášho príspevku sme viackrát naznačili, že preklad a tlmočenie patria medzi dynamicky sa rozvíjajúce profesie. Ide o prirodzený proces, ktorý úzko súvisí s tým, ako sa mení naše chápanie textu, s tým, ako vznikajú nové žánre a špecializácie v preklade a tlmočení, ako sa menia technológie v komunikácii a následne aj v našej profesii, či ako sa mení profesijné prostredie a spoločenské požiadavky.

Intenzívnu „ochutnávku“ týchto zmien „v priamom prenose“ a „v zrýchlenom prehrávaní“ priniesol začiatok dvadsiatych rokov tohto storočia. Prepuknutie

pandémie covid-19 veľmi rýchlo preverilo, ako dokáže svet prekladu a tlmočenia reagovať na zmenené komunikačné požiadavky. V preklade a tlmočení hovorených jazykov sme boli svedkami zvýšenej automatizácie, prechodu komunikácie do online prostredia so zrýchleným dopytom po prekladoch, extrémnym rozmachom tlmočenia na diaľku, rastúcim dopytom po prekladoch a titulkoch k odborným a vzdelávacím videonahrávkam, ale aj s problematikou krízovej komunikácie, prístupnosti a potreby iného – inkluzívnejšieho dizajnu komunikácie tvoreného tak, aby bol prístup k informáciám zabezpečený pre všetkých a čo najskôr.

To, čo sa svet prekladu a tlmočenia v čase pandémie naučil, však musel už čoskoro začať preverovať opäť. Február 2022, keď Rusko napadlo našich východných susedov a prekladatelia a tlmočníci zrazu stáli v kontexte krízovej komunikácie – dokonca v jazykovej špecializácii, ktorá na Slovensku ani zďaleka nie je bežná – ukázal silu, opodstatnenosť, ba aj potenciál našej profesie. Krízové komunikačné situácie nám však taktiež pripomenuli, že prekladateľ a tlmočník nie je stroj. Že jeho ľudský vklad je pri zabezpečení komunikácie zásadný, no nie je nevyčerpatelný. Práve to je jeden z momentov, ktorý – podľa nášho názoru – zdôrazňuje potrebu zaoberať sa dôslednejšie strategiami zvládania záťaže a psychohygienou pre prekladateľov a tlmočníkov, a to už v rámci ich vysokoškolského štúdia, ako naznačujú aj výsledky aktuálnych výskumov z tohto prostredia (pozri napr. Melicherčíková – Hodáková, 2023).

Kam sa teda posunú slovenský preklad a tlmočenie hovorených jazykov v budúcnosti? Zmenia ich spomínané krízy alebo ďalšie neočakávané okolnosti a aký vývoj možno očakávať? Ťažko povedať. Aktuálne tendencie nám však naznačujú smerovanie k širšiemu uvažovaniu o preklade a tlmočení, a to optikou prístupnosti – či už jazykovej, senzorickej alebo kognitívnej (pozri napr. Romero-Fresco, 2018; Di Giovanni, 2021). Cieľom v tomto vývoji by podľa nášho názoru mala byť príprava špecialistov

v oblasti zabezpečenia komunikácie, ktorí poznajú rôzne potreby rôznych skupín účastníkov komunikácie v rôznych situáciách, dokážu ich identifikovať a vedia, aké riešenia možno uplatniť, či kde hľadať adekvátnych odborníkov. Stavebným kameňom prípravy takýchto špecialistov je budovanie exaktnejšieho poznania rôznorodých komunikačných potrieb a dodržiavanie zásad inkluzívneho a participatívneho dizajnu, teda dizajnu, ktorý sa nikdy neotvorí bez účasti predstaviteľov skupín recipientov či komunit.

Na záver

V čase meniacich sa spôsobov komunikácie, jej technologizácie či automatizácie vstúpi do sveta prekladu a tlmočenia určite viacero zmien. Ako veľmi zmenia našu profesiu bude pravdepodobne záležať od toho, aká silná a flexibilná v skutočnosti je. V našom príspevku sme podali krátku sondu do možného uvažovania o profesii a procese profesionalizácie a predstavili kľúčové momenty na slovenskej ceste k profesionalizácii prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov. Veríme totiž, že poznávanie vývoja vlastnej profesie nám pomáha hodnotiť, čo sa deje v prítomnosti, ako aj lepšie odhadnúť, čo môže profesiu čakať v budúcnosti. Práve z tohto dôvodu je nesmierne dôležité vývoj profesie kontinuálne zaznamenávať a hľadať v ňom relevantné signály zmeny.

Viac ako 50-ročná cesta k profesionalizácii prekladu a tlmočenia z hovorených jazykov v našej krajine ukázala, že napriek meniacim sa okolnostiam nachádzame v jednotlivých fázach obdobné silné piliere. Sú nimi skupiny odborníkov, ktorým záleží na pozdvihnutí statusu profesijnej komunity. Tí sa zväčša združujú v profesijných združeniach či pod strechou vzdelávacích a akademických inštitúcií. A práve prepojenie ich svetov je podľa nášho názoru najsilnejším kapitálom v procese profesionalizácie, či pri udržiavaní profesijnej autonómie.

Použitá literatúra

- Di Giovanni, Elena. 2021. *Media accessibility today: strategies and resources for practice and training. From Translation to Accessibility: EMT Train the Trainer Summer School*. Dostupné na: www.youtube.com/watch?v=1UsS_F7mGwc&t=4755s.
- Djovčoš, Martin – Hostová, Ivana – Perez, Emília – Šveda, Pavol. 2020. The economies of interlingual intercultural transfer: Towards a complex picture of translators and interpreters in Slovakia. In *World Literature Studies*, roč. 12, č. 10, s. 45-66.
- Djovčoš, Martin – Perez, Emília. 2021. Training Future Professionals in Slovakia: Contexts, Changes and Challenges in Translator Training, 2021. In *Translation, Interpreting, and Culture: Old Dogmas, New Approaches*. Berlín: Peter Lang, s. 221-242.
- Djovčoš, Martin – Šveda, Pavol. 2021. The axis of professionalization: translators and interpreters market behaviour and its factors in Slovakia. In *Babel: revue internationale de la traduction: international journal of translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, roč. 67, č. 5, s. 533 – 552.
- Djovčoš, Martin – Šveda, Pavol. 2023. *Premeny prekladu a tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Dybiec-Gajer, Joana. 2014. Going Professional: Challenges and Opportunities for the Contemporary Translator Educators. In *InTRAlinea: Challenges in Translation Pedagogy*.
- *EMT Expert Group*. 2022. European Master's in Translation—EMT Competence Framework. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/european-masters-translation-emt-explained_en.
- Evetts, Julia. 2012. *Professionalism in Turbulent Times: Changes, Challenges and Opportunities*. Stirling: Propel International Conference.
- Evets, Julia. 2018. The Concept of Professionalism: Professional Work, Professional Practice and Learning. In *International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*. Springer International Handbooks of Education. Dordrecht: Springer, s. 29-56.
- Gromová, Edita – Müglová, Daniela. 2018. Východiská a tradície výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku. In *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 11-46.
- Melicherčíková, Miroslava – Hodáková, Soňa. 2023. *Prieniky a odlišnosti v kognitívno-osobnostnom profile a tlmočnickom výkone profesionálov a študentov*. Banská Bystrica: Belianum.
- Pym, Anthony, et al. 2012. *The Status of the Translation Profession in the European Union, European Commission*.

- Romero – Fresco, Pablo. 2018. In support of a wide notion of media accessibility. In *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 1, č. 1., s. 187-204.
- Rondziková, Natália. 2020. On selected aspects of the literary translation profession in Slovakia. In *Bridge: Trends and Traditions in Translation and Interpreting Studies*, roč. 1, č.1 s. 101-117.
- Tseng, Joseph. 1992. *Interpreting as an emerging profession in Taiwan – A sociological model, MA thesis*. New Taipei City, Fu Jen Catholic University.
- Valentová, Mária. Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola. In *World literature Studies*, roč. 9, č. 2, s. 49-61.

Tento príspevok je výstupom projektu VEGA 2/0092/23 *Preklad a prekladanie v dejinách a súčasnosti slovenského kultúrneho priestoru. Premeny podôb, statusu a funkcií: texty, osobnosti, inštitúcie*.

**Posunkový jazyk a tlmočník posunkového jazyka
v špeciálnom a inkluzívnom vzdelávaní**

***Sign Language and Sign Language Interpreter in Special and Inclusive
Education***

Darina Tarcsiová

Katedra špeciálnej pedagogiky,
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
darina.tarcsiova@fedu.uniba.sk

Abstrakt: Príspevok poskytuje informácie o výskume posunkového jazyka rozličnými vednými disciplínami. Zameriava sa primárne na pedagogiku sluchovo postihnutých a poskytuje informácie o implementovaní posunkového jazyka do legislatívy a školských dokumentov. Poukazuje na jeho využívanie v podmienkach škôl pre sluchovo postihnutých, ale aj možnosti a limity, ktoré sú v inkluzívnom vzdelávaní. V príspevku sú aj vybrané výsledky výskumov o vyučovaní predmetu slovenský posunkový jazyk.

Kľúčové slová: posunkový jazyk, pedagogika sluchovo postihnutých, vzdelávanie, školy pre sluchovo postihnutých, inklúzia, tlmočník posunkového jazyka.

Abstract: *The paper provides information on sign language research by various scientific disciplines. It focuses primarily on the education of deaf people and provides information on the implementation of sign language in legislation and school documents. It points out its use in the conditions of schools for the deaf, but also the possibilities and limits of inclusive education. The contribution also includes selected research results on the teaching of Slovak Sign Language subject.*

Keywords: sign language, pedagogy of the hearing impaired, education, schools for the hearing impaired, inclusion, sign language interpreter

Úvod

Posunkový jazyk je fenomén, s ktorým sa v súčasnosti stretávame v rozličných vedných oblastiach na národnej aj medzinárodnej úrovni. Dôležité je vedieť, z akej vednej disciplíny konkrétny autor vychádza pri svojich výskumoch, publikačných výstupoch, odporúčaníach pre prax. Pri posunkovom jazyku najčastejšie ide o nasledujúce - 1. lingvistiká posunkového jazyka, 2. štúdie o nepočujúcich a 3. pedagogika sluchovo postihnutých.

Lingvistiká posunkového jazyka je zameraná na jeho základný výskum, skúma posunkový jazyk ako jazyk, jeho jednotlivé jazykové roviny a výsledky sú viazané na národný posunkový jazyk, resp. na komparáciu s inými národnými posunkovými jazykmi. Štúdie o nepočujúcich (*Deaf Studies*) je interdisciplinárna akademická disciplína zaoberajúca sa štúdiom sociálneho života Nepočujúcich³. Integruje informácie z antropológie, kultúrnych štúdií, ekonómie, geografie, histórie, politológie, psychológie, sociálnych štúdií a sociológie. Dôležité je, že sa zameriava na jazyk, kultúru a životy Nepočujúcich zo sociálneho, a nie z medicínskeho hľadiska. Štúdie o nepočujúcich sú tiež opisované ako oblasť, ktorá zahŕňa vedecké štúdium aspektov sveta, ktoré sa týkajú Nepočujúcich.

Pedagogika sluchovo postihnutých, z ktorej vychádzame v tomto príspevku, je vedecká disciplína zaoberajúca sa zásadami, formami, metódami, obsahom a výsledkami vzdelávania detí/žiakov so sluchovým postihnutím.

³ V prípade používania pojmu Nepočujúci (teda s veľkým N), máme na mysli skupinu osôb so stratou sluchu ako jazykovej a kultúrnej menšiny, teda sociálny model hluchoty, ak používame termín nepočujúci (s malým n), máme na mysli medicínsky model hluchoty, čiže skupinu osôb na základe ich audiologického statusu.

Je zřejmé, že pedagogika sluchovo postihnutých využívá posunkový jazyk a je nepopierateľné, že bola prvá, v ktorej sa o posunkovom jazyku začalo komunikovať už v 18. storočí, kedy neexistovala lingvistika posunkového jazyka a ani štúdie o nepočujúcich (Basova-Jegorov, 1984; Tarcsiová, 2008). Všetky vyššie spomenuté disciplíny súvisia s populáciou osôb s poruchou sluchu, každá z nich popisuje iný aspekt ich života a zároveň vzájomne využívajú výsledky svojich výskumov. V pedagogike sluchovo postihnutých sa posunkový jazyk implementoval do špecifických metód vzdelávania nepočujúcich, ktoré sa začali uplatňovať hneď pri začiatkoch starostlivosti o nich a nepopierateľne je súčasťou komunikačného systému Nepočujúcich. Najväčší rozmach v pedagogike sluchovo postihnutých zaznamenali špecifické metódy v druhej polovici 20. storočia, keď po neuspokojivých výsledkoch vzdelávania orálnou metódou sa opätovne upriamuje pozornosť na posunkový jazyk a vznikajú nové metódy – totálna komunikácia a simultánna komunikácia a najnovšia – bilingválna metóda (Tarcsiová, 2019). V súvislosti s bilingválnou metódou vzdelávania nepočujúcich sa začalo hovoriť aj o špecifickom type bilingvizmu – bimodálnom bilingvizme⁴, čiže bilingvizme, ktorý využíva jazyky s rozličnou modalitou. Dieťa/žiak vzhľadom na svoju ťažkú poruchu sluchu má k jednej z nich sťažený, resp. nemožný prístup a zároveň pri bimodálnych bilingvistoch (reč – posunky) sú výstupy dva – hlas, ale aj posunky (Bishop – Hicks, 2008; Emmorey et al., 2008; Emmorey et al., 2005), na rozdiel od unimodálnych bilingvistov, kde je len jeden výstup – hlas.

⁴ Pri tejto špecifickej forme bilingvizmu sa využíva niekoľko termínov: posunkový bilingvizmus (Swanwick, 2010), cross-modálny bilingvizmus (Menéndez, 2010), bimodálny bilingvizmus (Krausneker, 2004), a to v závislosti od rozličných faktorov (vedný odbor, kontext). V tomto príspevku budeme využívať termín bimodálny bilingvizmus, ktorý je v podmienkach pedagogiky nepočujúcich a lingvistiky posunkového jazyka najetablovanejší.

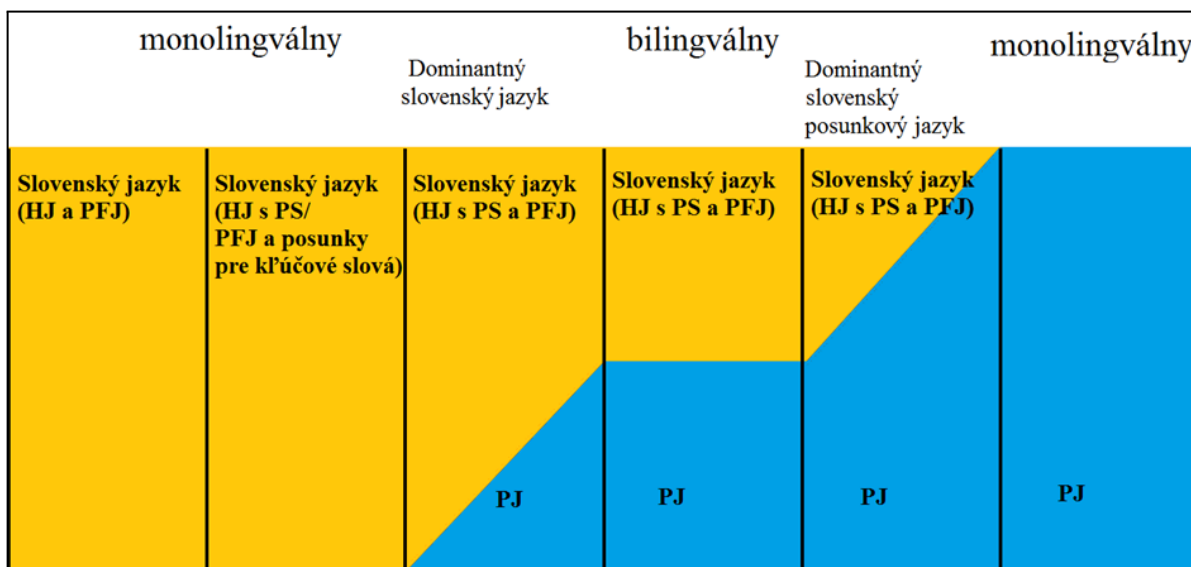

Schéma 1: Bimodálny bilingvista v súčasnosti (Legenda: PJ – posunkový jazyk, HJ – hovorený jazyk, PFJ – písomná forma jazyka, PS – posunkovaná slovenčina (De-Sign Bilingual, 2016))

Zo schémy vyplýva, že za bimodálneho bilingvistu sa považuje osoba, ktorá ovláda a využíva hovorený a posunkový jazyk, teda nie je to osoba, ktorá ovláda hovorený jazyk a posunkovanú slovenčinu, pretože nejde o dva samostatné jazykové systémy, ale len o doslovný preklad z hovoreného jazyka do posunkov, s využitím gramatiky majoritného jazyka.

Podobne ako v bilingvizme počujúcich, aj v bilingvizme nepočujúcich môže úroveň hovoreného a posunkového jazyka variovať. Prípady, keď sú hovorený aj posunkový jazyk zvládnuté na identickej úrovni sú výnimočné, oveľa častejšie sa vyskytujú prípady, keď je jeden z jazykov dominantný. Ktorý z nich to je, závisí od mnohých faktorov a dominancia jedného z dvoch jazykov je podmienená najmä stupňom dostupnosti každého z nich (Mashie, 1997). Populácia bimodálnych bilingvistov je teda heterogénna a takéto definovanie bimodálnych bilingvistov je základom aj pre pedagogiku nepočujúcich. Je akceptovateľné aj počujúcimi rodičmi nepočujúcich detí, ktorí posunkový jazyk neovládajú a najčastejšie používajú posunkovanú slovenčinu (Hovorková – Rzymanová – Tarcsiová, 2017).

1. Legislatíva a využívanie posunkového jazyka

Posunkový jazyk sa stal aj súčasťou politických diskusií, dôkazom sú nielen rezolúcie a odporúčania európskych inštitúcií, ale aj prijímanie zákonov o uznaní posunkového jazyka v Európe aj vo svete. V celosvetovom meradle, aj z pohľadu posunkového jazyka, zohráva mimoriadnu úlohu Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006). Prehľad najdôležitejších dokumentov s krátkou charakteristikou uvádza nižšie uvedená tabuľka.

Názov dokumentu	Krátka charakteristika
Rezolúcie Európskeho parlamentu (EP) o posunkovom jazyku (v roku 1988 a 1998)	<ul style="list-style-type: none">- EP uznáva posunkový jazyk nepočujúcich osôb v jednotlivých štátoch Európy ako jazyk,- EP sa obracia na členské štáty, aby sa zaoberali jeho podporou v rozličných oblastiach života (tlmočenie, posunkovanie v televízii), podporovali jeho vyučovanie, tvorbu slovníkov, výmenu informácií o posunkovom jazyku (PJ).
Rada Európy (RE) a odporúčanie č. 1598/2003 - Ochrana posunkových jazykov v členských štátoch RE	<ul style="list-style-type: none">- zhromaždenie uznáva PJ ako časť kultúrneho bohatstva Európy,- uznáva PJ ako kompletne a prirodzené prostriedky komunikácie nepočujúcich ľudí,- oficiálne uznanie PJ bude podporovať odborné vzdelávanie, nábor a udržanie väčšieho počtu tlmočníkov,- RE odporúča, aby výbor ministrov vyzvali členské štáty, okrem iného, poskytnúť vzdelanie v PJ pre nepočujúcich, vyškoliť učiteľov a pripraviť ich na prácu s nepočujúcimi deťmi a žiakmi so sluchovým postihnutím.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006, SR – 2010)	Dohovor obsahuje 50 článkov, PJ sa spomína v nasledovných: - Čl. 2 – Vymedzenie pojmov, - Čl. 21 – Sloboda prejavu a presvedčenia a prístup k informáciám, - Čl. 24 – Vzdelávanie, - Čl. 30 – Účasť na kultúrnom živote, rekreácii, záujmových aktivitách a športe.
--	---

Tabuľka 1: Posunkový jazyk v najdôležitejších európskych a medzinárodných dokumentoch a rezolúciách (spracované autorkou).

Využívanie posunkového jazyka je spojené aj s univerzálnym dizajnom, ktorý Dohovor OSN (2006, s. 4) definuje ako „navrhovanie výrobkov, zariadení, programov a služieb tak, aby ich mohli využívať v najväčšej možnej miere všetci ľudia bez nevyhnutnosti úprav alebo špeciálneho dizajnu; univerzálny dizajn⁵ nevylučuje asistenčné zariadenia pre určité skupiny osôb so zdravotným postihnutím, ak je to potrebné.“ Znamená to napríklad aj výrobu DVD nosičov pre vzdelávacie procesy s posunkami, resp. titulkami. Myšlienky univerzálného dizajnu sa preniesli aj do vyučovania pod pojmom univerzálny dizajn vo vyučovaní⁶. Pri tvorbe učebných osnov a následne v samotnom vzdelávacom procese by sa mali odstrániť všetky prekážky, čiže by sa od začiatku mali vytvárať ciele tak flexibilne, aby ich bolo možné prispôbiť všetkým žiakom/študentom. Znamená to, že by mohli postupovať nielen svojim vlastným pracovným tempom, ale aj napríklad využívať ďalšie formy komunikácie, posunkový jazyk nevynímajúc.

Podporné systémy, ktoré existujú pri realizácii inkluzívneho vzdelávania, vychádzajú taktiež z myšlienky univerzálného dizajnu vo vzdelávaní, aj keď predstavujú len jednu jeho časť.

⁵ Na Slovensku sa využíva aj termín univerzálne navrhovanie.

⁶ Na Slovensku sa využíva aj termín univerzálne navrhovanie vo vyučovaní.

Aj na Slovensku sa prijala legislatíva, ktorá v rozličných oblastiach podporuje posunkový jazyk. Išlo nielen o zákony, vyhlášky, ale aj o metodické materiály, ktoré povinnosť, resp. možnosť jeho implementácie deklarujú. Je možné konštatovať, že legislatívne máme, vo viacerých oblastiach, právo na posunkový jazyk zabezpečený, nie vždy sa toto právo v praxi využíva alebo dá využiť. Ide primárne o nasledovné zákony:

- Zákon č. 149/1995 – zákon o posunkovej reči nepočujúcich osôb,
- Zákon č. 145/2008 – školský zákon,
- Zákon č. 131/2002 – zákon o vysokých školách,
- Zákon č. 264/2022 – zákon o mediálnych službách (tlmočenie a titulky pre deti).

V oblasti školstva sa právo na používanie posunkového jazyka, vychádzajúc z príslušných zákonov, prejavilo v týchto predpisoch:

- Vzdelávací program pre deti so sluchovým postihnutím pre predprimárne vzdelávanie,
- Vzdelávací program pre žiakov so sluchovým postihnutím pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie,
- Katalóg podporných opatrení,
- Vyhláška č. 458/2012 Z. z. MŠVVaŠ SR o minimálnych nárokoch študenta so špecifickými potrebami,
- Štandardy odborných činností.

Pri komparácii 80. rokov 20. storočia a súčasnosti je zrejmé, že posunkový jazyk je teraz všeobecne akceptovaný ako samostatný, plnohodnotný jazyk, ktorý je jazykom nepočujúcich, ale zároveň sa implementuje aj do iných oblastí života (napr. do kultúry majority, do politického života v národnej, ale aj medzinárodnej politike, do turizmu atď.). Aby tieto možnosti mohli nepočujúci využívať, musia posunkový jazyk aj ovládať, čo vzhľadom na zastúpenie nepočujúcich rodičov, ktorí majú nepočujúce deti (cca 10 %)

vytvára potrebu špecifického postupu, resp. podpory (Hovorková - Rzymanová - Tarcsiová, 2017, 2018).

2. Situácia na Slovensku v oblasti vzdelávania detí a žiakov so sluchovým postihnutím

Príspevok sa zameriava na oblasť implementácie posunkového jazyka vo vzdelávaní, preto uvádzame niektoré špecifické oblasti, ktoré majú vplyv na jeho používanie, resp. nepoužívanie. Je nespochybniteľné, že v posledných 40 rokoch v pedagogike sluchovo postihnutých nastali zmeny, ktoré zásadným spôsobom zlepšili podmienky a aj výsledky výchovy a vzdelávania. Ide o: 1. plošný skrining sluchu v pôrodniciach (2005), 2. vysokovýkonné sluchové pomôcky a možnosti ich individuálneho nastavenia, 3. sú známe a výskumami potvrdené nutné podmienky na ranú starostlivosť a taktiež sú známe špecifiká, ktoré sa viažu aj na používanie posunkového jazyka, 4. zásadným spôsobom sa zlepšila informovanosť rodičov o deťoch s poruchou sluchu (Leonhardt, 2022).

Všetky vyššie spomenuté oblasti majú vplyv na celé školské prostredie, čo je v súlade s celosvetovými tendenciami vo výchove a vzdelávaní. Idea inklúzie a jej široké presadzovanie v podmienkach našich škôl sú dôvodom toho, že v súčasnosti je vyšší počet žiakov s poruchou sluchu vzdelávaných v bežných školách a menej ich je v prostredí škôl pre sluchovo postihnutých (CVTI SR, 2023). A to napriek tomu, že je všeobecne konštatované, že ešte stále nemáme v bežných školách vytvorené adekvátne podmienky. Nadväzujúc na to sa menia aj triedne kolektívy v školách pre sluchovo postihnutých. Nielenže sa celkovo znižuje počet detí a žiakov, ale mení sa aj ich štruktúra. Vzdeláva sa tam vyššie percento detí so sluchovým a ďalším postihnutím, napr. s mentálnym, zrakovým, telesným postihnutím, s autizmom, s poruchami učenia a správania. Tieto zmeny sú spôsobné aj pokrokom v medicíne a z toho vyplývajúceho zvyšujúceho sa počtu detí/žiakov

so sluchovým a ďalším postihnutím v populácii. V literatúre sa uvádza 35 – 40 % týchto žiakov, pričom rozpätie závisí od kritérií, ktoré boli prijaté, ale všeobecne je konštatované, že najväčšiu skupinu tvoria žiaci s poruchou sluchu a s mentálnym postihnutím (Núñez-Batalla et al., 2023). Zmeny v populácii a následné zmeny v školských kolektívoch prirodzene prinášajú aj zmeny do výchovno-vzdelávacieho procesu, a teda aj do možností, resp. limitov implementácie posunkového jazyka.

3. Ciele vzdelávania a kľúčové kompetencie v základnej škole pre sluchovo postihnutých

V roku 2016 boli MŠVVaŠ SR schválené nové Vzdelávacie programy pre deti a žiakov so zdravotným znevýhodnením, ktoré sa prirodzene odvíjajú od Štátneho vzdelávacieho programu. V nich sa stanovili aj kľúčové kompetencie, ktoré má žiak po absolvovaní príslušného stupňa vzdelávania dosiahnuť, pričom v školách pre sluchovo postihnutých, okrem kompetencií totožných s bežnou základnou školou, sa uvádza, že žiak dokáže primerane svojim potrebám komunikovať v slovenskom posunkovom jazyku (VP pre žiakov so SP pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie, 2016).

Skutočnosť, že sa komunikácia v slovenskom posunkovom jazyku dostala do cieľov výchovy a vzdelávania a kľúčových kompetencií je deklarovaná aj tým, že je samostatnou časťou v oblasti vzdelávania Jazyk a komunikácia v predprimárnom vzdelávaní (Vzdelávací program pre deti..., 2017) a základná škola pre sluchovo postihnutých sa odlišuje od bežnej školy samostatnou vzdelávacou oblasťou – Špeciálnopedagogická podpora (podrobnosti pozri nižšie).

Vzdelávacia oblasť	Vyučovaci predmet	Prvý stupeň ZŠ		Druhý stupeň ZŠ		Celá ZŠ
		pr. – 4. roč.	Σ	5. – 9. roč.	Σ	Σ
Špeciálno- pedagogická podpora	komunikačné zručnosti/ individuálna logopedická intervencia/ slovenský posunkový jazyk	3	15	3	15	30
	rytmicko-pohybová výchova/ dramatická výchova	1	5	1	5	10

Tabuľka 2: Vzdelávacia oblasť špeciálno-pedagogická podpora na základnej škole pre sluchovo postihnutých

Z tabuľky 2 vyplýva, že v rámci vzdelávacej oblasti sú dve skupiny špecifických vyučovacích predmetov, pričom počet vyučovacích hodín je daný na celú skupinu predmetov. Škola, školská rada na základe rozličných kritérií (zloženie školských kolektívov, podnety od rodičov, personálne a materiálne zabezpečenie atď.) môže určiť v každom ročníku iné zastúpenie realizovaných vyučovacích predmetov a ich hodinovú dotáciu.

Obsahové a výkonové štandardy predmetu slovenský posunkový jazyk sú vypracované podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (VP pre žiakov so SP pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie, 2016), pričom sú stanovené rozličné úrovne (Domancová – Vojtechovský, 2016).

Postavenie posunkového jazyka vo vzdelávaní v Slovenskej republike možno označiť z hľadiska legislatívy ako vyhovujúce, ale je potrebné urobiť viaceré opatrenia pre ich praktické uplatnenie. Dôležitým predpokladom je personálne zabezpečenie, pričom vo vzdelávacom programe je rozdelené na povinné personálne zabezpečenie (napr. učiteľ - špeciálny pedagóg/surdopéd, vychovávateľ - špeciálny pedagóg/surdopéd, pomocný vychovávateľ, logopéd/surdologopéd, psychológ, sociálny pracovník a ďalší) a ďalšie personálne zabezpečenie, kde sú uvedení: asistent učiteľa, pedagóg, ktorý ovláda slovenský posunkový jazyk, tlmočník posunkového jazyka, ďalší odborní zamestnanci (tamtiež). Z toho vyplýva, že aj v súčasnom vzdelávacom programe sú vytvorené možnosti na realizáciu predmetu slovenský posunkový jazyk počas celej dochádzky na základnej škole pre sluchovo postihnutých. Z dôvodu dlhodobého podfinancovania školstva školy zvyčajne zamestnávajú len osoby, ktoré patria do povinného personálneho zabezpečenia, teda finančná situácia reálne neumožňuje naplňovať právo detí s ťažkou poruchou sluchu, ktoré je deklarované. Ďalšou výzvou je zloženie školských kolektívov nielen z pohľadu straty sluchu, ale aj viacnásobného postihnutia, názorov a očakávaní rodičov v oblasti komunikácie a aj pripravenosť ďalších pracovníkov škôl pre sluchovo postihnutých v oblasti posunkovej komunikácie.

4. Výber z výsledkov výskumu o využívaní špecifického vyučovacieho predmetu slovenský posunkový jazyk

Výsledky výskumu realizovaného po implementácii slovenského posunkového jazyka do výchovno-vzdelávacieho procesu v roku 2019 ukázali, že jeho vyučovanie sa nerealizuje na všetkých základných školách pre sluchovo postihnutých. Dôvodom je personálne zabezpečenie, orálna metóda vyučovania, ale aj záujem, resp. nezáujem zo strany samotných rodičov. Považujeme za dôležité, aby rodičia boli dostatočne informovaní o cieľoch predmetu, jeho zameraní a benefitoch pre svoje deti. Pedagogom

taktiež chýbajú obrázkové materiály, pracovné listy, krátke videonahrávky, ktoré by im uľahčili realizáciu predmetu a umožnili využívanie rozličných aktivít (Trnovcová, 2019).

Podľa respondentiek tento vyučovací predmet dokáže žiakom pomôcť v rozvíjaní aj hovoreného jazyka a taktiež sa väčšina z nich zhodla, že by ho mal vyučovať nepočujúci pedagóg, pretože on dokáže najlepšie priblížiť aj kultúru Nepočujúcich, a zároveň ho žiaci vnímajú ako vzor dospelého Nepočujúceho. Možnosťou sú aj dvaja pedagógovia, počujúci a nepočujúci, obidvaja ovládajúci posunkový jazyk. Slovenský posunkový jazyk by sa mal zároveň viac zamerať na praktickú komunikáciu a menej na gramatiku/teóriu. Časovú dotáciu špecifického predmetu slovenský posunkový jazyk by respondenti odporúčali aspoň 2 hodiny týždenne (detto).

Na školách sa vyžíva aj špecifický vyučovací predmet komunikačné zručnosti, v ktorom je zastúpený vo väčšej, resp. menšej miere aj posunkový jazyk.

Odlíšná je situácia na bežných školách, kde sa predmet slovenský posunkový jazyk vôbec nevyučuje, pričom dôvodov je, podľa nás, niekoľko: personálne zabezpečenie škôl, orientácia rodičov detí primárne na hovorený jazyk a v neposlednom rade aj dobrá úroveň hovoreného jazyka žiakov.

5. Počujúci rodičia a posunkový jazyk

Počujúci rodičia nepočujúcich detí sú špecifickou skupinou, ktorá sa dostáva do kontaktu s posunkovým jazykom. Zvyčajne s ním nemajú žiadne predchádzajúce skúsenosti. Dôležité sú pre nich nielen relevantné informácie o jeho benefitoch pre dieťa/žiaka, ale aj možnosti na jeho naučenie, pričom by malo ísť o kurzy, ktoré sú špecifické, zohľadňujúce práve ich potreby a ciele. Ide primárne o možnosť bezbariérovej komunikácie na začiatku

starostlivosti o dieťa, pričom dôležité je zistenie deklarované rodičmi (Hovorková – Rzymanová – Tarcsiová, 2018), že posunkový jazyk je pre nich pomôcka, „barlička“ pre osvojenie si hovoreného jazyka. Ich cieľom zvyčajne nie je osvojenie si posunkového jazyka ako primárnej formy komunikácie, aj keď v neskoršom období v určitých životných situáciách (napr. pri kúpaní, pri mori atď.) ho pre komunikáciu používajú a ani nevylučujú možnosť, že by ich dieťa bolo bimodálnym bilingvistom.

Možnosť naučiť sa posunkový jazyk je v súčasnosti pre rodičov limitovaná. Existujú: 1. kurzy detského znakovania (*baby signs*), ktoré primárne nie sú určené pre nepočujúce deti, 2. kurzy realizované prostredníctvom organizácií rodičov, 3. online kurzy, 4. učenie sa posunkov počas stretnutí so špeciálnym pedagógom. Tieto kurzy nie sú vždy geograficky, časovo, ale aj finančne pre rodičov prístupné. Bezplatne sú k dispozícii aj aplikácie na osvojovanie si posunkov (napr. Posunkuj HRAvo, Posunkuj HRAvo – vety), ale aj niektoré DVD a publikácia Posunkuj so mnou. To všetko ale, podľa nášho názoru, nestačí, bolo by potrebné nielen realizovať viac kurzov, ale aj umožniť rodičom účasť na týchto kurzoch bez finančných nákladov.

Zvyšujúci sa záujem počujúcich rodičov o posunkový jazyk je spôsobený aj zmenami postojov niektorých odborníkov, ktorí už striktne nie sú proti jeho využívaniu, ale najdôležitejšiu úlohu podľa nás zohrávajú pozitívne skúsenosti iných rodičov a aj úroveň hovoreného jazyka detí, u ktorých sa v ranom veku posunkový jazyk používal a v súčasnosti primárne používajú hovorený jazyk, ktorý je na vysokej úrovni (Hovorková – Rzymanová – Tarcsiová, 2018).

6. Špecifiká využívania posunkového jazyka vo vzdelávaní prostredníctvom tlmočníka

Takmer všetky členské štáty EÚ ratifikovali Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, v ktorom, okrem iného, sa žiada aj zabezpečenie rovnakého prístupu k vzdelávaniu, aby aj žiaci na bežných školách mali možnosť byť vzdelávaní prostredníctvom alebo v národnom posunkovom jazyku.

De Wit (2011) vo svojom výskume zameranom na inkluzívne prostredie uvádza, že zo 41 národných respondentov štúdie 25 uviedlo, že nepočujúci študent alebo žiak má právo na tlmočníka posunkového jazyka v inkluzívnom vzdelávaní. Na druhej strane tlmočenie je zvyčajne zamerané na stredoškolské a vyššie úrovne vzdelávania, pričom môže byť obmedzené aj počtom hodín. Často sa stáva, že nepočujúci žiaci navštevujú bežnú ZŠ bez tlmočníka, príp. majú k dispozícii asistenta.

Ako de Wit uvádza ďalej, počet nepočujúcich študentov v bežných triedach narastá, európske vlády čelia rastúcemu dopytu po tlmočníkoch vo vzdelávaní, a preto musia zvyšovať náklady na tlmočenie, čo nie je vždy realizované.

Neznamená to, že rovnakým tempom, akým sa zvyšuje počet žiakov v bežných školách, sa zvyšujú aj požiadavky na tlmočníkov, pretože veľká časť žiakov/študentov má vysokú úroveň hovoreného a písomného prejavu a často posunkový jazyk neovládajú a ani ho nevyužívajú.

Samostatnou otázkou je kvalifikovanosť tlmočníkov vo vzdelávacom procese, hlavne ak si uvedomíme, že veľká časť žiakov nemá bezproblémový prístup k posunkovému jazyku, čiže otázna je aj úroveň jeho ovládania. Na druhej strane, hlavne na primárnom stupni by mal tlmočník mať okrem

posunkového a slovenského jazyka aj vedomosti z jednotlivých vyučovacích predmetov, o vývine dieťaťa a špecifikách vývinu dieťaťa so stratou sluchu, o osvojovaní si jazyka vo všeobecnosti a o osvojovaní si jazyka a reči u detí so stratou sluchu, možnostiach a limitoch sluchových pomôcok, o školskom systéme, systéme podpory žiakov, ale aj o metódach a postupoch interdisciplinárnej spolupráce.

Určite je potrebné vymedziť kompetencie tlmočníka posunkového jazyka vo vzdelávacom procese, ale taktiež uvažovať, do akej miery je Etický kódex tlmočníkov posunkového jazyka akceptovateľný aj v tomto prostredí.

Záver

Posunkový jazyk bol, je a bude, kým budú jestvovať osoby, ktoré ho budú ovládať a používať. Je zrejmé, že jeho postavenie sa v priebehu desaťročí zmenilo a dnes je pevnou súčasťou pedagogiky sluchovo postihnutých. Jeho uplatňovanie je garantované jednotlivými štátmi aj medzinárodnými inštitúciami, z čoho vyplýva aj potreba tlmočníkov posunkového jazyka. V súčasnosti je zrejmé, že v našich podmienkach je posunkový jazyk viac využívaný na školách pre sluchovo postihnutých a vo vysokoškolskom prostredí, oveľa menej v prostredí bežných základných škôl. Podobná situácia nie je len na Slovensku, ale v celej Európe. Daná oblasť je naďalej výzvou, pretože oblastí, ktoré je potrebné riešiť, je stále veľa.

Zoznam použitej literatúry:

- BASOVA, A. G. – JEGOROV, S. F. (1984): *Istorija surdopedagogiky*. Moskva: Prosveteniye. 292 s.
- BISHOP, M. – HICKS, S. L. (eds.). (2008): *Hearing, Mother Father Deaf. Hearing people in deaf families*. Washington: Gallaudet University Press. 310 s. ISBN 978-1-56368-397-8.
- De WIT, M. (2011): *A Sign Language Interpreter in Inclusive Education: The View of Deaf Persons on their Quality of Life*.

- *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím* – oznámenie č. 317/2010 Z. z. 2010 [online]. Dostupné na internete: <www.ksubb.sk/files/317-2010-Dohovor.pdf>.
- DOMANCOVÁ, I. – VOJTECHOVSKÝ, R. (2016): *Slovenský posunkový jazyk – špecifický vyučovacý predmet pre žiakov so sluchovým postihnutím jazyková úroveň A1, A2, B1*. Bratislava: ŠPÚ, 2016. 77 s. ISBN 978-80-8118-184-9.
- EMMOREY, K. et al. (2008): Bimodal Bilingualism. In BISHOP, M., HICKS, S.L. (eds.). *Hearing, Mother Father Deaf. Hearing people in deaf families*. Washington: Gallaudet University Press. s. 3 – 44.
- NÚÑEZ-BATALLA, F. – JÁUDENES-CASAUBÓN, C. – JSEQUIÍ-CANET, J. – VIVANCO-ALLENDE, A. – ZUBICARAY-UGARTECHE, J. Deaf children with additional disabilities (AD+): CODEPEH recommendations Sordera infantil con discapacidad asociada (DA+): recomendaciones CODEPEH. In *Acta Otorrinolaringologica* (English Edition), 74, 6, November–December 2023, Pages 386-396.
- HOVORKOVÁ, S. – RZYMANOVÁ, M. – TARCSIOVÁ, D. 2017. *Máme dieťa s poruchou sluchu II*. Bratislava: Nadácia Pontis. 448 s. ISBN 978-80-89895-06-9.
- HOVORKOVÁ, S. – RZYMANOVÁ, M. – TARCSIOVÁ, D. (2018): *Máme dieťa s poruchou sluchu I*. Bratislava: Nadácia Pontis. 546 s. ISBN 978-80-89895-11-3.
- *Katalóg podporných opatrení, 2023*.
- KRAUSNEKER, V. (2004): *Viele Blumen schreibt man „Blümer“: Soziolinguistische Aspekte des bilingualen Wiener Grundschul-Modells mit Österreichischer Gebärdensprache und Deutsch*. Hamburg: Signum Verlag. 366 s. [s DVD]. ISBN 978-3-936675-01-6.
- LEONHARDT, A. (2022): *Grundwissen Horgeschädigten Pädagogik*. Mnichov: Ernst Reinhardt. 302 s. ISBN 978-3-82552-5896-2.
- MAHSHIE, S. M. (1995): *Educating Deaf Children Bilingually: With Insights - Applications from Sweden and Denmark (Sharing Ideas) Teachers Guide Edition*. Washington, D.C.: Gallaudet University. 262 s. ISBN 978-0880952019.
- MENÉNDEZ, B. (2010): Cross-modal bilingualism: Language contact as evidence of linguistic transfer in sign bilingual education. In *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, roč. 13, č. 2, s. 201 – 223.
- SWANWICK, R. (eds.) (2010): *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. New York: Routledge. roč. 13, č. 2, 2010.
- TARCSIOVÁ, D. (2008): *Pedagogika sluchovo postihnutých - vybrané kapitoly*. Bratislava: MABAG. 102 s. ISBN 978-80-89-89113-52-1.
- TRNOVCOVÁ, E. (2019): *Predmet slovenský posunkový jazyk a jeho využívanie v podmienkach ých škôl pre sluchovo postihnutých*. Bratislava: PdF UK, diplomová práca.

- *Vyhláška č. 458/2012 Z. z. MŠVVaŠ SR o minimálnych nárokoch študenta so špecifickými potrebami.*
- *Vzdelávací program pre deti so sluchovým postihnutím pre predprimárne vzdelávanie. Vzdelávací program pre žiakov so sluchovým postihnutím pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie.*
- *Zákon č. 131/2002 – zákon o vysokých školách.*
- *Zákon č. 145/2008 – školský zákon.*
- *Zákon č. 149/1995 zákon posunkovej reči nepočujúcich.*
- *Zákon č. 264/2022 o mediálnych službách.*

*Príspevok je súčasťou riešenia projektov VEGA 1/0478/23 *Posunkový jazyk a posunková komunikácia a ich využívanie v špeciálnej a inkluzívnej pedagogike na rozvíjanie komunikačnej kompetencie vybraných skupín detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami* a projektu KEGA č. 018UK-4/2023 *Vytvorenie a implementácia nových didaktických prostriedkov na osvojovanie, rozvíjanie a hodnotenie špecifických komunikačných foriem detí a žiakov so zmyslovým postihnutím.**

Tlmočenie pre osoby so sluchovým postihnutím v Žilinskom kraji

Interpreting for people with hearing impaired in the Žilina Region

Jana Filipová

Krajské centrum nepočujúcich ANEPS Žilina

janafilipova@gmail.com

Abstrakt: Predkladaný príspevok si kladie za cieľ predstaviť problematiku komunikácie osôb so sluchovým postihnutím prostredníctvom tlmočenia posunkového jazyka. Službu tlmočenia pre osoby so sluchovým postihnutím v Žilinskom kraji poskytuje Krajské centrum nepočujúcich ANEPS Žilina. Príspevok sa venuje činnosti centra a integrácie osôb so sluchovým postihnutím v snahe čo najviac uľahčiť komunikáciu v spoločnosti prostredníctvom tlmočenia.

Kľúčové slová: sluch, posunkový jazyk, tlmočnícka služba

Abstract: *The paper aims to present the communication issue of the people with hearing impairment from the point of view of sign language interpretation. Interpreting services for people with hearing impaired in the Žilina Region are provided by the Regional Center for the Deaf ANEPS Žilina. The paper discusses the centre's activities and the integration of people with hearing impaired in an effort to facilitate communication in society through interpreting as much as possible.*

Keywords: *hearing, interpretation, sign language, communication, language*

Úvod

„Je veľmi ťažké nepočuť a pritom žiť s ľuďmi, ktorí sa navzájom dorozumievajú zvukovým jazykom. Človek má pocit, ako by žil za sklom, môže sledovať, čo ostatní robia, ale nevie, prečo to robia a o čom spolu hovoria.“ (Strnadová, 1995)

Komunikácia s osobou so sluchovým postihnutím je náročná a zvlášť vtedy, ak je možný kontakt len prostredníctvom posunkového jazyka. V posledných rokoch sa čoraz viac hovorí o sluchovo postihnutých, o ich živote, o ich spôsobe komunikácie a možnostiach uplatnenia v spoločnosti. V súčasnosti existuje viacero spôsobov, ako komunikovať s osobami so sluchovým postihnutím. Výber metódy závisí od veľkosti poruchy sluchu, nosenia načúvacích prístrojov a rovnako od preferencie osoby s poruchou sluchu a kvalitného odborníka, ktorý je dostupný v mieste trvalého pobytu. Tlmočenie pre osoby so sluchovým postihnutím je aktuálnou a živou témou komunikácie súčasnej spoločnosti. Čo sa týka Žilinského kraja, z celkovej takmer 700-tisícovej populácie tu žije viac ako 1 800 sluchovo postihnutých, z toho aktívne využíva slovenský posunkový jazyk približne 120 osôb. Toto číslo môže byť, samozrejme, vyššie. Motívom pre napísanie tohto príspevku je tak okrem predstavenia krajského centra a jeho služieb aj vyzdvihnutie posunkového jazyka pre tých, ktorí nie sú členmi krajského centra a doposiaľ nemali skúsenosti s tlmočením posunkového jazyka.

Sluch a jeho význam

Sluch je jedným z našich najdôležitejších zmyslov. Sluchové vnemy nás informujú o dôležitom i menej dôležitom dianí v okolitom prostredí, vďaka sluchu prijímame informácie, môžeme reagovať a následne ich podať ďalej. Sluch uľahčuje dorozumievanie a kontakt s ostatnými ľuďmi a pomocou zachytených zvukových impulzov sa tiež lepšie orientujeme, registrujeme

prichádzajúce nebezpečie alebo sa, naopak, upokojujeme momentálnym bezpečím. Počujúci ľudia si málokedy uvedomujú dôležitosť a nezastupiteľnú úlohu sluchu (Muknšnáblová, 2014). V našom záujme je poukázať na skutočnosť, že všetci máme rovnaké právo byť informovaní a komunikovať v spoločnosti. Na toto právo poukazuje aj Arvensisová (2017, s. 5) vo svojej publikácii, a to výrokom: „*V súčasnej modernej spoločnosti akékoľvek znevýhodnenie samo o sebe nie je primárnym faktorom, ktorý vplýva na kvalitu a efektívnosť dorozumievania.*“ Jej dielo pod názvom *Sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka* prvotne poukazuje na podstatu stavby a fungovania posunkového jazyka a na zákony tlmočenia tohto vizuálno-motorického jazykového systému.

Posunkový jazyk

Slovenský posunkový jazyk, ako uvádzajú Domancová a Vojtechovský (2016), je prirodzeným jazykom slovenskej komunity nepočujúcich osôb pozostávajúci z posunkov (lexikálnych prostriedkov) a tie z manuálnych komponentov produkovaných rukami a z nemanuálnych komponentov (výraz tváre, pohyby hlavy a hornej časti tela) a ich gramatických prostriedkov. Je potrebné poznamenať, že posunkový jazyk je krásny a je súčasťou života komunity osôb so sluchovým postihnutím. Ak sa chcú tieto osoby plnohodnotne uplatniť v majoritnej (počujúcej) spoločnosti, nestačí len, aby si posunkový jazyk osvojili, ale mali by ho vedieť aj správne používať. Už znalosť pár posunkov a poznania ich princípov používania môže u nich uľahčiť komunikáciu v spoločnosti. Plne súhlasíme s autorkou Tarcsiovou (2019), ktorá je proti extrémom, ktoré na jednej strane odmietajú uplatnenie posunkového jazyka vo vzdelávaní a živote, resp. poukazujú na jeho uplatnenie len u detí s viacnásobným sluchovým postihnutím, a na strane druhej tvrdia, že ide o materinský jazyk všetkých nepočujúcich a že pre život im tento jazyk stačí, pričom neuznávajú žiadnu inú formu

posunkovej komunikácie. Reálny život nám ukazuje, že existuje množstvo komunikačných prostriedkov, tak ako aj existujú rôzne skupiny osôb so stratou sluchu. Každý jednotlivec si tak môže sám nájsť svoje vlastné spôsoby komunikácie, a to bez ohľadu na názory a postoje inej skupiny osôb.

KC ANEPS Žilina

Krajské centrum nepočujúcich ANEPS Žilina (ďalej KC ANEPS Žilina) vzniklo v roku 2013 ako občianske združenie pokračujúce v tradícii Slovenského zväzu sluchovo postihnutých v súlade so zákonom č. 83/1990 zb. o združovaní občanov. Centrum je registrované na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a ako jediné v Žilinskom kraji poskytuje služby pre osoby so sluchovým postihnutím formou základného sociálneho a špecializovaného poradenstva pre osoby s ťažkým zdravotným postihnutím, sociálnej rehabilitácie, sociálnej prevencie, sprostredkovaním tlmočnickej služby a osobnej asistencie a zapožičiavaním kompenzačných pomôcok pre sluchovo postihnutých. Centrum prešlo od svojho vzniku viacerými zmenami, či už priestorovým vybavením, miestnosťou prvého kontaktu a prednáškovou miestnosťou v budove v Starom meste na Kálove, ale aj rozšírením svojich služieb o tlmočnicke služby.

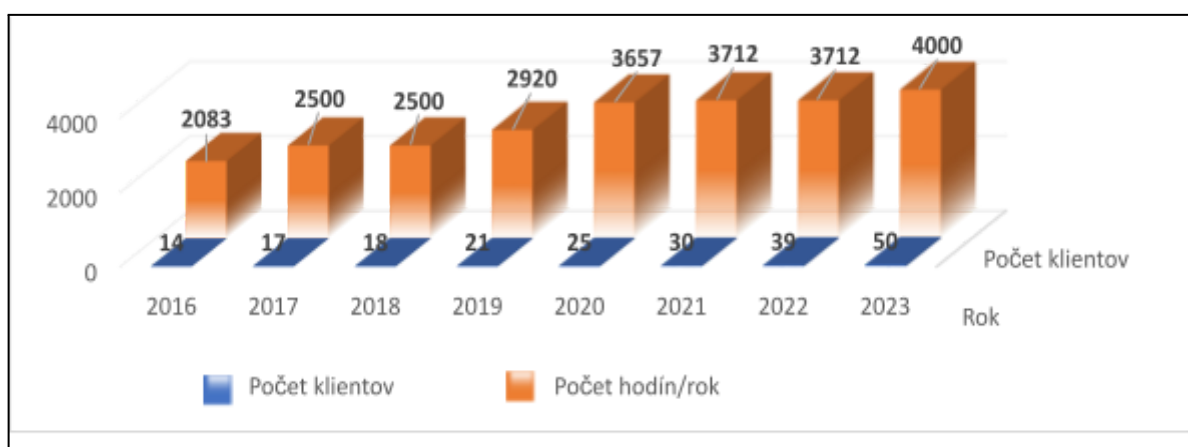
Tlmočnicka služba

Tlmočnicka služba je špecializovaná odborná činnosť vykonávaná za podmienok ustanovených zákonom a poskytuje sa v posunkovom jazyku nepočujúcej osobe, ktorá má ťažkú obojstrannú poruchu sluchu a jej komunikačným prostriedkom je posunkový jazyk. Tlmočnicka služba sa poskytuje aj ako artikulačné tlmočenie v prípade nepočujúcej osoby, ktorá má ťažkú obojstrannú nedoslýchavosť získanú po osvojení reči a nevláda formy komunikácie sluchovo postihnutých – posunkový jazyk.

V rámci tlmočnickej služby je tiež poskytované taktilné tlmočenie pre hluchoslepé osoby s poruchou sluchu a zraku.

V rámci zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov je možné poskytnúť tlmočenie fyzickej osobe na činnosti – u lekára, úradné záležitosti a online tlmočenie. Iné úkony tlmočenia si fyzická osoba hradí z vlastných zdrojov. Pokiaľ ide o tlmočenia na zhromaždenia, verejné diskusie a pod., objednávateľ si zaplatí tlmočenie.

Tlmočnicku službu zabezpečuje Žilinský samosprávny kraj cez neverejného poskytovateľa KC ANEPS Žilina. Centrum od svojho vzniku pozoruje čoraz väčší dopyt sluchovo postihnutých občanov po sociálnych službách, ako aj tlmočení, o čom svedčí aj nasledujúca štatistika.

Graf 1: Štatistika o dopyte sluchovo postihnutých občanov po sociálnych službách

Zatiaľ čo v roku 2016 využívalo tlmočnicku službu v kraji len 14 klientov s počtom hodín 2083, v roku 2023 ich dopyt narástol na 50 s počtom viac ako 4000 hodín.

Postup pri zabezpečení sociálnej služby - tlmočenia do slovenského posunkového jazyka alebo zo slovenského jazyka do slovenského posunkového jazyka je nasledovný:

- Prijímateľ sociálnej služby kontaktuje KC ANEPS Žilina a dohodne si termín.
- V centre sa predstavia podmienky a všetky potrebné informácie.
- Spíše sa žiadosť o zabezpečenie tlmočnickej služby, súhlas s GDPR, priloží sa potvrdenie od lekára o sluchovom postihnutí a potrebe tlmočenia.
- Žiadosť sa odošle na Žilinský samosprávny kraj - sociálny odbor.
- Po schválení žiadosti sa uzatvorí zmluva medzi KC ANEPS Žilina a prijímateľom.
- Prijímateľ sa zaeviduje v databáze na tlmočnicku službu.
- Tlmočnicka služba začína plynúť - objednávanie prebieha formou SMS, online, cez videohovor alebo email.

Výhodou tlmočenia do posunkového jazyka je predovšetkým odstránenie komunikačnej bariéry a posilnenie komunity nepočujúcich v kraji. Je možné vybrať si tlmočníka a získať bezplatnú službu. Nárastom dopytu po službách tlmočníctva však prirodzene vznikol nedostatok tlmočníkov, ich slabé finančné ohodnotenie a časová záťaž centra. Pevne veríme, že ide len o dočasný stav a naše služby budeme môcť poskytovať všetkým tým, ktorí to potrebujú a budú mať o naše služby záujem.

Kurz posunkového jazyka

Na Slovensku je čoraz viac osôb so sluchovým postihnutím a ich dorozumievacím jazykom je aj posunkový jazyk, ktorý je možné naučiť sa aj prostredníctvom kurzov posunkového jazyka. Naše združenie ponúka aj možnosť online kurzu posunkového jazyka, kde je možné z pohodlia domova nazrieť do kultúry nepočujúcich, naučiť sa zásady komunikácie s osobami so sluchovým postihnutím, osvojiť si základné posunky, ktoré

pomôžu dorozumieť sa s nepočujúcim na rôzne témy. Online kurz pozostáva z 12 lekcii rozdelených do tematických celkov: Zásady komunikácie, Prstová abeceda, Pozdravy, Otázky a odpovede, Stretnutie a zoznámenie, Ľudia a rodina, Čas a počty, Zvieratá a farby, Jedlá a nápoje, Činnosti a situácie, Telo a šport, Bývanie a doprava a v závere kurzu čaká na absolventov konverzácia v slovenskom posunkovom jazyku, kde si môžu otestovať, čo sa naučili. Kurz je určený každému, kto sa chce naučiť základy posunkového jazyka hravou neformálnou formou. Vyučuje sa raz týždenne v podvečerných hodinách cez platformu ZOOM v menších skupinách, max. 8 ľudí. Jedna vyučovacia hodina je v trvaní 40 minút.

Záver

Na záver je nevyhnutné vyzdvihnúť samotnú prácu tlmočníkov, ktorých je na Slovensku akútny nedostatok. Ak človek so sluchovým postihnutím potrebuje niečo vybaviť na súde alebo v inej inštitúcii, bez pomoci profesionálneho tlmočníka sa nezaobíde. Riešením tak ostáva vzdelávanie nových tlmočníkov v posunkovom jazyku, vznik nových odborov na školách so zameraním na slovenský posunkový jazyk a jeho akceptovanie ako rovnocenného jazyka voči ostatným jazykom zo strany verejnosti. Je však dôležité upozorniť na to, že v rámci sociálnych služieb a zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov nie je možné poskytnúť iné činnosti tlmočenia ako je uvedené v zákone. Je dôležité pamätať tiež na to, že: **Znalosťou posunkového jazyka si dávame navzájom šancu porozumieť si...**

Literatúra:

- ARVENSISOVÁ, Marika. 2017. *Sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka*. Banská Bystrica : Belianum, 2017. 172 s. ISBN 978-80-5571325-0.
- DOMANCOVÁ, Iris - VOJTECHOVSKÝ, Roman. 2016. *Slovenský posunkový jazyk, špecifický vyučovací predmet pre žiakov so sluchovým postihnutím jazyková úroveň A1, A2, B1*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2016. 80 s. ISBN 978-80-8118-184-9.
- MUKNŠNÁBLOVÁ, Martina. 2014. *Péče o dítě s postižením sluchu*. Praha : Grada Publishing, 2014. 128 s. ISBN 978-80-247-8941-5.
- STRNADOVÁ, Věra. 1995. *Jaké je to neslyšet*. Praha : Česká unie neslyšících, 1995. 165 s.
- TARCSIOVÁ, Darina. 2019. *Posunkový jazyk a vzdelávanie nepočujúcich*. Bratislava : IRIS, 2019. 316 s. ISBN 978-80-8200-040-8.

Ako posilniť tlmočnickú službu slovenského posunkového jazyka na Slovensku?

*How can we improve the interpreting service of Slovak sign language
in Slovakia?*

Jaroslav Cehlárik

TASPO, Trnava

urad@taspo.sk

Abstrakt: Prispievateľ je dlhoročným riaditeľom tlmočnickej služby TASPO pre Trnavský kraj. Už dlhé roky sa snaží adresovať 10 faktorov, ktoré sú brzdou rozvoja tlmočnickej služby. Niektoré sa už podarilo vyriešiť, avšak pri rokovaní neustále prichádzajú populistické argumenty v zmysle, že TASPO môže byť rado, že dostáva najviac financií spomedzi ostatných samosprávnych krajov. Na to však existujú dôvody, ktoré z textu vyplývajú.

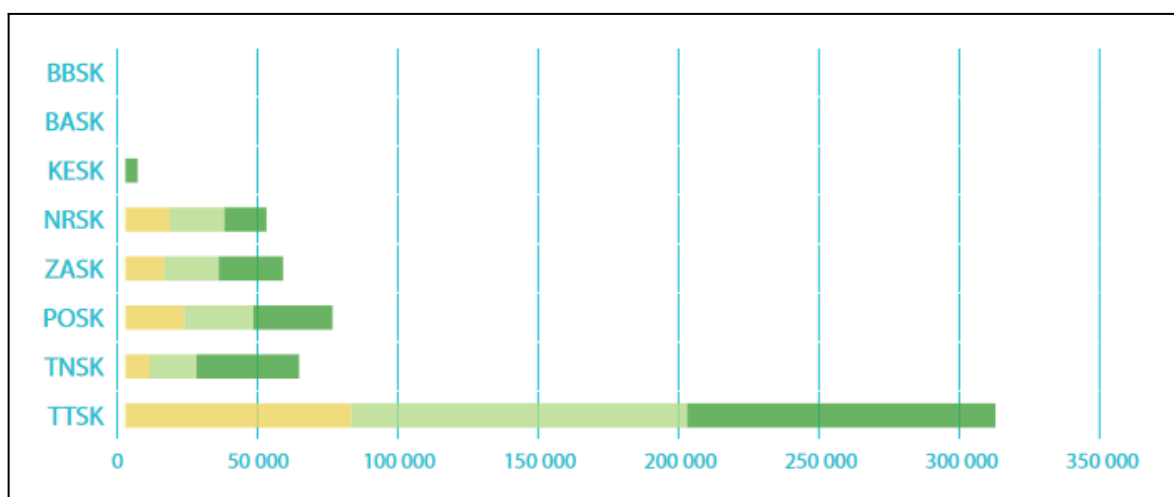
Kľúčové slová: tlmočnická služba, TASPO

Abstract: *The author is a long-term director of the TASPO interpreting service for the Trnava region. He has been trying to address ten obstacles of interpreting service development for many years. Some of the obstacles have already been overcome, but populist arguments constantly come up during the negotiations claiming the TASPO may be glad it receives the most funding among other regions. However, there are reasons for this that emerge from the paper.*

Keywords: *interpreting service, TASPO*

Na úvod o TASPO

TASPO je občianske združenie so sídlom v Trnave. Pôsobí samostatne od roku 2006, keď bolo odčlenené od Slovenského zväzu sluchovo postihnutých. Pôsobí už desiatky rokov v oblasti poskytovania tlmočnickej služby slovenského posunkového jazyka (ďalej len SPJ). V porovnaní s minulosťou sa tlmočnická služba výrazne posunula k lepšiemu. Veľkú zásluhu na tom majú Nepočujúci členovia Správnej rady TASPO a Nepočujúci klienti, ktorí neustále vytvárali tlak na skvalitňovanie tlmočnickej služby SPJ. Fungovanie tlmočnickej služby podlieha zákonu o sociálnych službách č. 448/2008. V praxi sa však ukázalo, že to nie je postačujúce, a preto sa snažíme spolu s Trnavským samosprávnym krajom riešiť túto situáciu v rámci financovania. Keď sa pozrieme na iné kraje v rámci Slovenskej republiky a porovnávame podmienky fungovania tlmočnickej služby, vidíme v nich značné rozdiely. Podrobne je to opísané v grafe.

Graf 1: Pridelené finančné prostriedky za roky 2017 – 2019 (Laurinec Šmehilová – Šimová a kol., 2020) (Legenda: TTSK – Trnavský samosprávny kraj, NRSK – Nitriansky samosprávny kraj, ZASK – Žilinský samosprávny kraj, TNSK – Trenčiansky samosprávny kraj, POSK – Prešovský samosprávny kraj)

kraj, KESK - Košický samosprávny kraj, BBSK - Banskobystrický samosprávny kraj, BASK - Bratislavský samosprávny kraj)

Z grafu 1 jednoznačne vyplýva, že najviac finančných prostriedkov za tri roky (2017 - 2019) poskytol Trnavský samosprávny kraj (313 420 eur), druhý - Prešovský samosprávny kraj poskytol „len“ 77 906 eur, Trenčiansky samosprávny kraj 64 399 eur, o niečo menej Trenčiansky samosprávny kraj 59.550 eur a Nitriansky samosprávny kraj 53.324 eur (Laurinec Šmehilová - Šimová a kol., 2020).

Čo sa týka oblasti tlmočnickej služby SPJ, TASPO je najrýchlejšie napredujúcou organizáciou v tomto zmysle. Analogicky by tak mohli pokračovať aj ostatné kraje, aby zlepšili podmienky fungovania tlmočnickej služby vo svojich krajoch. Napriek tomu, že máme najpriaznivejšiu situáciu naprieč krajmí, stále zápasíme s rôznymi výzvami, o ktorých by som sa rád zmienil.

Analýza faktorov, ktoré ovplyvňujú rozdiely financovania tlmočnickej služby na Slovensku

Uvedieme 10 faktorov:

1. Veľmi málo podaných žiadostí a objednávok tlmočnickej služby

Dopyt po tlmočnickej službe ovplyvňuje počet podaných žiadostí o tlmočnicku službu, ktoré by si klienti v rámci svojich krajov mali priamo na vyšší územný celok (ďalej len VÚC) podať podľa svojho trvalého bydliska. Pokiaľ chcú mať klienti zabezpečenú bezplatnú tlmočnicku službu, musia o to sami požiadať. V praxi však veľa Nepočujúcich nevie, že si bezplatnú tlmočnicku službu zabezpečia práve podaním žiadosti na VÚC.

V každom zo samosprávnych krajov žijú stovky Nepočujúcich, ktorí by potrebovali tlmočnicku službu. Dôležitá je však miera osvety o tom, ako správne podávať žiadosti a ako využívať bezplatnú tlmočnicku službu. Práve na základe počtu podaných žiadostí, a teda dopytu po tlmočnickej službe, sa bude odvíjať financovanie tlmočnickej služby samosprávnym krajom. Vieme, že Nepočujúci nemajú dostatočné vedomosti o tom, ako získať bezplatnú tlmočnicku službu napriek tomu, že na ňu majú plné právo.

2. Problém zamestnať tlmočníkov SPJ

Ďalším problémom je, že pokiaľ aj samosprávny kraj dostane určitý počet žiadostí, a teda zaznamená dopyt Nepočujúcich po tlmočnickej službe, môže mať problém so zamestnaním tlmočníkov SPJ.

3. Nízka produkcia tlmočníkov SPJ

Je známym problémom, že na Slovensku trpíme akútnym nedostatkom tlmočníkov SPJ. Na základe údajov z občianskeho združenia Asociácia tlmočníkov posunkovej reči nepočujúcich Slovenska, ktorá do roku 2013 takéto certifikáty vydávala, uvádzame nasledujúce informácie. V posunkovom jazyku získalo certifikát na osobnú asistenciu 114 osôb a na tlmočnicku službu 38 osôb, pri artikulačnom tlmočení získalo certifikát na osobnú asistenciu 65 osôb a tlmočnicku službu 7 osôb (Laurinec Šmehilová – Šimová a kol., 2020).

Podľa údajov o certifikovaných tlmočníkoch SPJ vidíme, že je to nepostačujúce číslo. Horšie však je to, že od roku 2014 nebolo organizované žiadne vzdelávanie, na základe ktorého by potenciálni účastníci mohli získať certifikát, a teda doklad o tom, že môžu pracovať ako tlmočníci SPJ. Hlavným problémom teda bolo, že neexistovalo komplexné vzdelávanie a nebolo možné produkovať nových tlmočníkov SPJ tak, ako to funguje

v ostatných krajinách, kde sa počet tlmočníkov každoročne zvyšuje. Slovensko doteraz v tejto oblasti stagnovalo, pretože ešte aj tie osoby, ktoré mali oprávnenie tlmočiť, častokrát pracovali v iných oblastiach z dôvodu nízkeho finančného ohodnotenia tlmočnickej služby.

Situácia sa zmenila v roku 2020, keď bol na Trnavskej univerzite v Trnave otvorený nový a unikátny študijný program *slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich*, ktorý navštevujú nádejní budúci tlmočníci SPJ, ktorí budú absolventmi tohto študijného programu v roku 2024. Je to tak po prvýkrát po dlhšej dobe, kedy na Slovensku máme plnohodnotné vzdelávanie v SPJ a v oblasti tlmočenia na úrovni vysokej školy a práve vďaka tomuto pokroku budú stúpať počty tlmočníkov SPJ na Slovensku. Treba však robiť väčšiu osvetu o tomto študijnom programe aj v iných regiónoch Slovenska, keďže väčšinu študentov máme zo západného Slovenska. Väčšia kampaň by mohla osloviť rôznych účastníkov z rôznych krajov, čo by potom výrazne zlepšilo možnosť zamestnať tlmočníkov SPJ naprieč všetkými krajinami na Slovensku.

4. Slabé platové ohodnotenie tlmočníkov SPJ v porovnaní s inými jazykovými prekladateľmi

Je realitou, že potenciálni tlmočníci SPJ nepracovali alebo nepracujú ako tlmočníci SPJ práve z dôvodu nízkeho platového ohodnotenia. Radšej pracujú v iných oblastiach, a preto sa tlmočeniu nemôžu venovať naplno. Je to celoslovenský problém. Aj toto môže byť problémom v mnohých krajinách v súvislosti s nízkou zamestnanosťou tlmočníkov SPJ. Uvediem príklad z obdobia 2017 - 2019, kedy sa príspevok na jednu hodinu tlmočenia v podmienkach SR pohyboval od 6,70 eur až do 10,20 eur. Samozrejme, v roku 2023 je suma už vyššia na rozdiel od spomínaných rokov, ale stále sa pohybuje niekde medzi 12 - 15 eur za hodinu vrátane prevádzkových nákladov.

V každom kraji je preto potrebné bojovať o zvýšenie hodinovej sadzby za tlmočenie. Pokiaľ sa zvýši hodinová sadzba, zvýši sa potom aj plat tlmočnikov SPJ. Napríklad organizácii TASPO sa podarilo vyrokovať s Trnavským samosprávnym krajom hodinovú sadzbu na 20 eur za hodinu pre rok 2024. Ide o naozaj historické navýšenie hodinovej sadzby, pričom je to už aj zaujímavá ponuka pre samotných tlmočnikov SPJ. Ostatné kraje si môžu Trnavský kraj vziať za vzor dobrej praxe.

5. Nepočujúci klienti nedôverujú tlmočnikom SPJ

V praxi sa veľakrát stalo, že niektorí tlmočníci SPJ porušovali etický kódex a Nepočujúci s nimi mali rôzne zlé skúsenosti. Práve po týchto skúsenostiach si Nepočujúci tlmočnikov už neobjednajú a riešia si svoje záležitosti vo vlastnej réžii. Toto je veľmi nebezpečné. Bez tlmočníka sa môže stať, že podpíšu nejaké úradné dokumenty, ktorým nerozumejú, pretože majú problém s čítaním s porozumením (napr. výpoveď bez odstupného) alebo si zle prečítajú príbalový leták k užívaniu liekov a užívajú ich zle. Neetické správanie tlmočnikov SPJ a ich odmietnutie Nepočujúcimi môže mať vplyv aj na to, že Nepočujúci si potom už vôbec nechce objednať tlmočníka, a to ani vtedy, ak by išlo o profesionálneho tlmočníka, ktorý dodržiava etický kódex a rešpektuje komunitu Nepočujúcich. Problémom je hlavne odbornosť etického kódexu poskytovateľa tlmočnickej služby a dohliadanie na jeho dodržiavanie u tlmočnikov SPJ. Taktiež nie sú dotiahnuté sankčné následky nedodržiavania etického kódexu, kedy by v prípade hrubého porušenia tohto kódexu mal zamestnávateľ právo prepustiť tlmočníka. Veľmi problematické je to taktiež s tlmočníkmi, ktorí sú zaregistrovaní na VÚC, pretože tam nie je absolútne žiadna kontrola či sankčný postih za nedodržiavanie zásad etického kódexu. V rámci riešenia tohto problému by bolo na mieste zriadiť nezávislú etickú komisiu, ktorá by tieto podnety riešila a takým spôsobom by sa eliminovali porušovania etiky zo strany tlmočnikov SPJ a Nepočujúci

by znova mohli nadobudnúť dôveru k tlmočníkom, čo by zase zvýšilo dopyt po tlmočnickej službe na Slovensku.

6. Existencia osobnej asistencie a jej vplyv na rozvoj tlmočnickej služby

Ak sa na Slovensku chcel niekto dostať k tlmočnickej službe, bolo to prostredníctvom osobnej asistencie, ktorá je financovaná štátom (zákon č. 447/2008 Z. z.), alebo využívaním tlmočnickej služby financovanej samosprávnymi krajmi (zákon č. 448/2008 Z. z.). Služba osobnej asistencie však negatívne ovplyvňuje postavenie a profesionalizáciu tlmočnickej služby. Nepočujúci, ktorí si objednávajú len osobnú asistenciu si myslia, že v tom nie je rozdiel a ešte nezažili, čo to znamená v zmysle ich nezávislosti môcť riešiť svoje záležitosti sami, byť sebestační, získavať informácie sami, vybavovať si veci sami iba v prítomnosti tlmočníka. Pri osobnej asistencii sa častokrát stáva, že osobný asistent pomáha a preberá na seba zodpovednosť klienta riešiť rôzne veci. Medzi Nepočujúcimi dokonca kolovalo nedorozumenie, že pokiaľ je niekto objednávateľom osobnej asistencie, nemôže využívať tlmočnickú službu. Pred niekoľkými rokmi mali Nepočujúci možnosť výberu medzi tlmočníkom a osobným asistentom, nemali nárok na obidvoch naraz. Preto bola služba osobného asistenta využívaná viac ako služba tlmočníka. Nedávno sa v legislatíve vypustila položka, a to osobná asistencia vykonávajúca úkon tlmočenia. Tým veľká časť klientov, ktorá využívala osobnú asistenciu na úkon tlmočenia presunula službu osobnej asistencie na sprostredkovanie komunikácie. Verím, že keď sa zriadi nezávislá etická komisia a osвета pre Nepočujúcich o podstate tlmočnickej služby, situácia sa zlepši a dopyt po tlmočnickej službe bude vyšší.

7. Podmienky na prácu pokryté zamestnávateľom

Poskytovateľ tlmočnickej služby je povinný vytvoriť také podmienky pre tlmočníkov SPJ, v ktorých budú môcť tlmočníci pracovať bez vynaloženia

vlastných nákladov. V mnohých krajoch si musia tlmočníci, ktorí pracujú u poskytovateľa tlmočnickej služby, uhradiť náklady spojené s tlmočnickou prácou, čím je znižovaná ich výplata.

Poskytovatelia tlmočnickej služby by mali zabezpečiť pre svojho zamestnanca:

- a. mobil s neobmedzeným internetom (volania a SMS),
- b. príspevok na oblečenie a obuv,
- c. plná úhrada na cestu: verejná doprava (autobus, vlaky),
- d. možnosť mať služobné auto (elektrické nabíjanie alebo PHM zabezpečí zamestnávateľ),
- e. pokiaľ tlmočník využije súkromné auto, treba uhradiť PHM spolu s amortizáciou alebo náklady na elektrické nabíjanie,
- f. umožniť flexibilný pracovný čas na základe dohody s klientmi,
- g. umožniť pracovať nadčas,
- h. umožniť na základe nadčasu využiť náhradné voľno bez finančnej kompenzácie,
- i. zamestnávateľ na vlastné náklady zabezpečuje vzdelávanie pre tlmočníkov SPJ,
- j. možnosť tímovej práce s kolegami v rôznych situáciách, napr. na konferencii treba viac tlmočníkov na striedanie (nemôžeme šikanovať tlmočníkov a nechať jedného tlmočníka tlmočiť celý deň samého),
- k. doplniť ku mzde ďalší osobný príplatok, ktorý kompenzuje nízku mzdu podľa zákona č. 553/2003.

8. Nejasný účel využitia tlmočnickej služby

Niektorí poskytovatelia tlmočnickej služby nemajú vyjasnené so samosprávnym krajom, v akých situáciách potrebujú Nepočujúci tlmočenie. Každý má tendenciu si interpretovať zákon inak a podľa toho potom prichádzajú aj objednávky na tlmočnickú službu len na účel tlmočenia

u lekára, na úrade alebo v peňažných inštitúciách. Klienti si môžu objednať tlmočnickú službu v rôznych prípadoch, v ktorých by boli vystavení komunikačnej či informačnej bariére, napr. v práci (školenie, pracovný pohovor), na kurzoch (vzdelávania v oblasti sebarozvoja, kurz účtovníctva), v škole (rodičovské združenie, školský program pre deti aj za účasti rodičov) a v neplánovaných životných situáciách (pohreb, stretnutie s domovníkom, porucha, oprava či reklamácia príslušenstva a prístrojového vybavenia v domácnosti). Takýmto spôsobom sa poskytovateľ sám obmedzuje v rozsahu využitia tlmočnickej služby Nepočujúcimi klientmi. Práve v Trnavskom kraji si klienti môžu objednať tlmočenie všade tam, kde sú vystavení komunikačnej či informačnej bariére a práve preto zaznamenáva Trnavský kraj oveľa väčší počet objednávok ako ostatné kraje. A práve pre tento zvýšený dopyt po tlmočnickej službe má TASPO viac finančných prostriedkov na zabezpečenie tlmočnickej služby ako ostatné kraje.

9. Poskytovatelia nereflektujú na spätnú väzbu od klientov

Mnohí poskytovatelia tlmočnickej služby alebo individuálni tlmočníci nereflektujú na spätnú väzbu a nerobia pravidelné stretnutia s tlmočníkmi v rámci výmeny skúseností a reflektovania na nedostatky, ktoré by mohli napraviť k lepšiemu. Takýto postup by prispieval k profesionalizácii tlmočníkov SPJ na Slovensku. Profesionalita tlmočníkov má tiež veľký vplyv na dopyt po tlmočnickej službe.

10. Nevedomosť a malá informovanosť klientov

Nepočujúci klienti potrebujú vzdelávanie o tlmočnickej službe, o tom, ako si ju správne objednať, ako ju správne využívať, pretože aj to má vplyv na kvalitu procesu tlmočenia a samotného vzťahu klient – tlmočník. Väčšia informovanosť o pravidlách používania tlmočnickej služby by prispela k tomu, že by napríklad Nepočujúci klienti vedeli, že pokiaľ nemajú niečo

súrne, mali by s tým počkať až na pracovný deň a nezaťažovať tlmočníka cez víkend. Tlmočníci majú taktiež právo na voľno. Takisto by s väčšou informovanosťou klienti vedeli, že pokiaľ meškajú na miesto stretnutia s tlmočníkom viac ako 15 minút, tlmočník má právo zrušiť objednávku a prevziať ďalšiu objednávku. A takto by sme mohli pokračovať.

Záver

Uviedol som 10 najčastejších faktorov, ktoré ovplyvňujú rozvoj tlmočnickej služby v rámci krajov na Slovensku. Pokiaľ by poskytovatelia vedeli riešiť tieto výzvy, určite by sa zvýšil počet objednávok od Nepočujúcich klientov a zvýšil by sa aj počet tlmočníkov. Uvedené aspekty sú však tiež závislé od financovania samosprávnym krajom. Vymenovanie spomínaných faktorov poskytuje hlbšie pochopenie toho, prečo je financovanie tlmočnickej služby v rôznych krajoch iné. TASPO sa snaží eliminovať problémy vo vyššie spomínaných faktoroch, a tak prispieť k celkovej spokojnosti klientov, ale aj tlmočníkov SPJ Trnavského kraja.

Literatúra:

- Laurinec Šmehilová, Anna – Šimová, Naďa – de Wit, Maya – Tarcsiová, Darina – Cehlárik, Jaroslav. Optimalizácia procesu poskytovania tlmočnickej služby na Slovensku. In Laurinec Šmehilová – Šimová, Naďa a kol. *Optimalizácia procesu poskytovania vybraných sociálnych služieb pre osoby so zdravotným postihnutím na Slovensku*. Nitra : EFFETA – Stredisko sv. Františka Saleského, 2020. 239 s. ISBN 978-80-89245-35-2. Dostupné na internete: <<https://effeta.sk/odborn%C3%A1-%C5%A1t%C3%BAdia>>.
- TASPO. [online]. In *TASPO*. [cit. 2023-12-10]. Dostupné na internete: <<https://taspo.sk/>>.
- Zákon č. 447/2008 Z. z.: Zákon o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 448/2008 Z. z.: Zákon o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
- Žiadosti a tlačivá: Žiadosť o zabezpečenie tlmočnickej služby. [online]. In *Bratislavský kraj*. [cit. 2023-12-10]. Dostupné na internete: <<https://bratislavskyykraj.sk/socialne-veci/ziadosti-a-tlaciva/>>.

Online tlmočník – Služba pre klientov z každého kraja na Slovensku

Online tlmočník – Service for clients from every region in Slovakia

Pavol Roman

Centrum bezbariérovej komunikácie, o. z.

palo.roman@bezbarierovakomunikacia.sk

Abstrakt: Opis projektu dištančného videotlmočenia Online tlmočník, okolností jeho vzniku, rozvoja, personálneho zabezpečenia a súčasných parametrov služby.

Kľúčové slová: online tlmočník, sociálna služba

Abstract: *Description of the remote video interpreting project Online tlmočník (Online interpreter), the circumstances of its creation, development, staffing and current service parameters.*

Keywords: *online interpreter, social service*

Začiatky projektu Online tlmočník

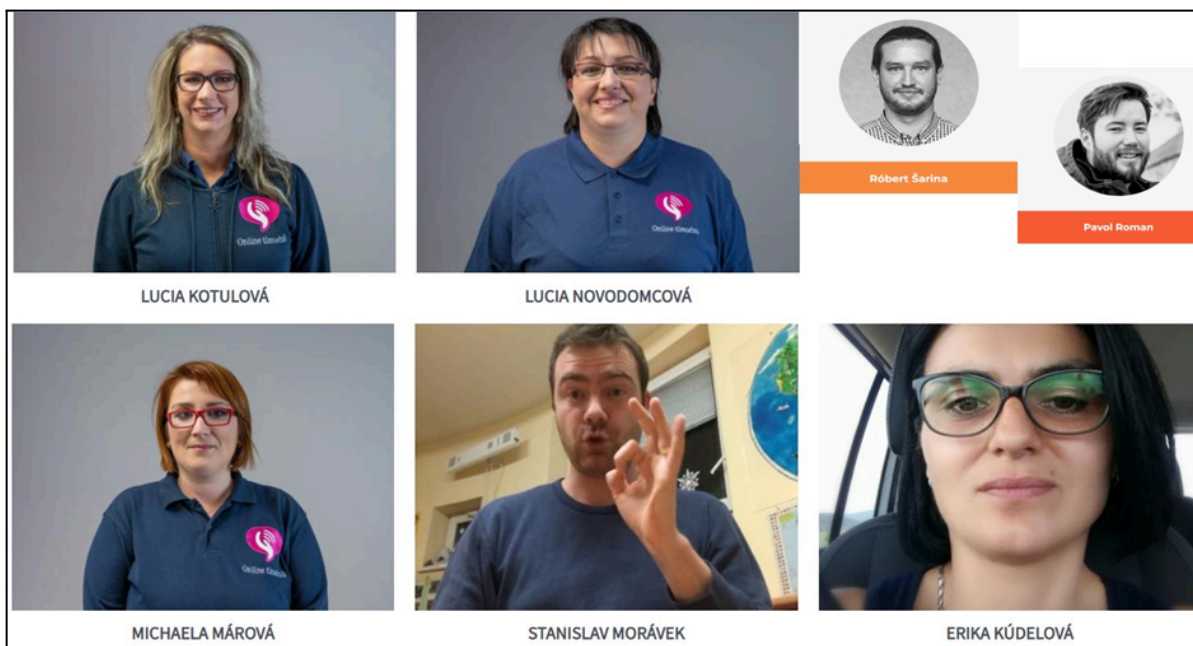
Na Slovensku sa denne dorozumieva prostredníctvom posunkového jazyka niekoľko tisíc Nepočujúcich. Niektoré z týchto komunikačných/úradných záležitostí sú bez spoluúčasti tretej strany prakticky len ťažko vybaviteľné. Službu tlmočníka do posunkového jazyka vyžadujú rôzne každodenné neočakávané situácie, napríklad v zdravotnej oblasti. Preto v roku 2015 vznikla pod Nadačným fondom spoločnosti Telekom pilotná platforma online pomoci pod názvom Online tlmočník, ktorá reaguje práve na tieto potreby Nepočujúcej komunity. S prevádzkou začala v septembri v roku 2015

cez program Skype, pričom na spojenie s tlmočníkom bol potrebný počítač, tablet alebo smartfón s webkamerou a pripojenie na internet. Postupom času sa rozsah poskytovanej služby rozširoval a ustálil na súčasných desiatich hodinách denne, služba je teda momentálne k dispozícii každý pracovný deň od 8:00 do 18:00. Pre bližšie zoznámenie sa s nastavením a rozvojom služby v jej úvodných rokoch odporúčame potenciálnym záujemcom nahliadnuť do videoarchívu dostupného na YouTube kanáli pod starším účtom s názvom Online tlmočník (@onlinetlmočník7491).

Preberanie štafety

V roku 2020, po piatich rokoch úspešného fungovania, nadišiel čas postupne posunúť platformu ďalej nad rámec pilotného projektu a nájsť vhodný subjekt, ktorý by ho od roku 2022 prevzal a ďalej ho rozvíjal. Do verejnej výzvy na prevzatie projektu Online tlmočník sa po niekoľko týždňov trvajúcej kampani a zároveň do uzávierky prijímania žiadostí prihlásil jediný subjekt, občianske združenie Centrum bezbariérovej komunikácie (ďalej už len OZ CBBK), ktoré už malo určité skúsenosti s poskytovaním online tlmočenia pod značkou Tichá linka SK.

OZ CBBK, ktorého úlohou je umožniť nepočujúcim žiť kvalitný a plnohodnotný život s plným prístupom k informáciám a možnostiam komunikácie, už tretí rok vedie štatutár Mgr. Róbert Šarina, pričom projekt Online tlmočník v podobe kolektívu siedmich aktívnych tlmočníkov ďalej spolupracuje s tzv. garantskou radou, ktorá je v projekte prítomná od jeho vzniku a ktorej členmi boli postupom času viaceré významné osobnosti komunity Nepočujúcich. V súčasnej podobe garantská rada pozostáva z pani profesorky Dariny Tarcsiovej, p. Zuzany Švantnerovej, p. Ľudmily Baňovej a p. Evy Petranovič.

Obrázok 1: Kolektív tlmočníkov (ku dňu 10. 12. 2023)

December 2023	8:00 – 14:00	14:00 – 18:00
20. Pondelok	Roman	Novodomcová
21. Utorok	Kotulová	Novodomcová
22. Streda	Morávek	Šarina
23. Štvrtok	Marová	Kúdelová
24. Piatok	Morávek	Šarina
27. Pondelok	Kotulová	Novodomcová
28. Utorok	Morávek	Novodomcová
29. Streda	Roman	Šarina
30. Štvrtok	Marová	Kúdelová
1. Piatok	Morávek	Šarina
4. Pondelok	Roman	Novodomcová
5. Utorok	Kotulová	Novodomcová

Obrázok 2: Príklad rozdelenia služieb jednotlivých tlmočníkov na pomedzí mesiacov november a december 2023^[2]

Medzi partnerské inštitúcie, ktoré k dnešnému dňu v určitých etapách projektu spolupracovali s OZ CBBK a projektom Online tlmočník na debarierizácii svojich kontaktných miest patria mestá Trenčín, Lučenec, Bratislava, Banská Bystrica a spoločnosti Všeobecná zdravotná poisťovňa

a spoločnosť Telekom. Presný zoznam aktuálnych partnerských inštitúcií môžete nájsť po prihlásení do *smart* aplikácií (iOS aj Android) s rovnomenným názvom Online tlmočník.

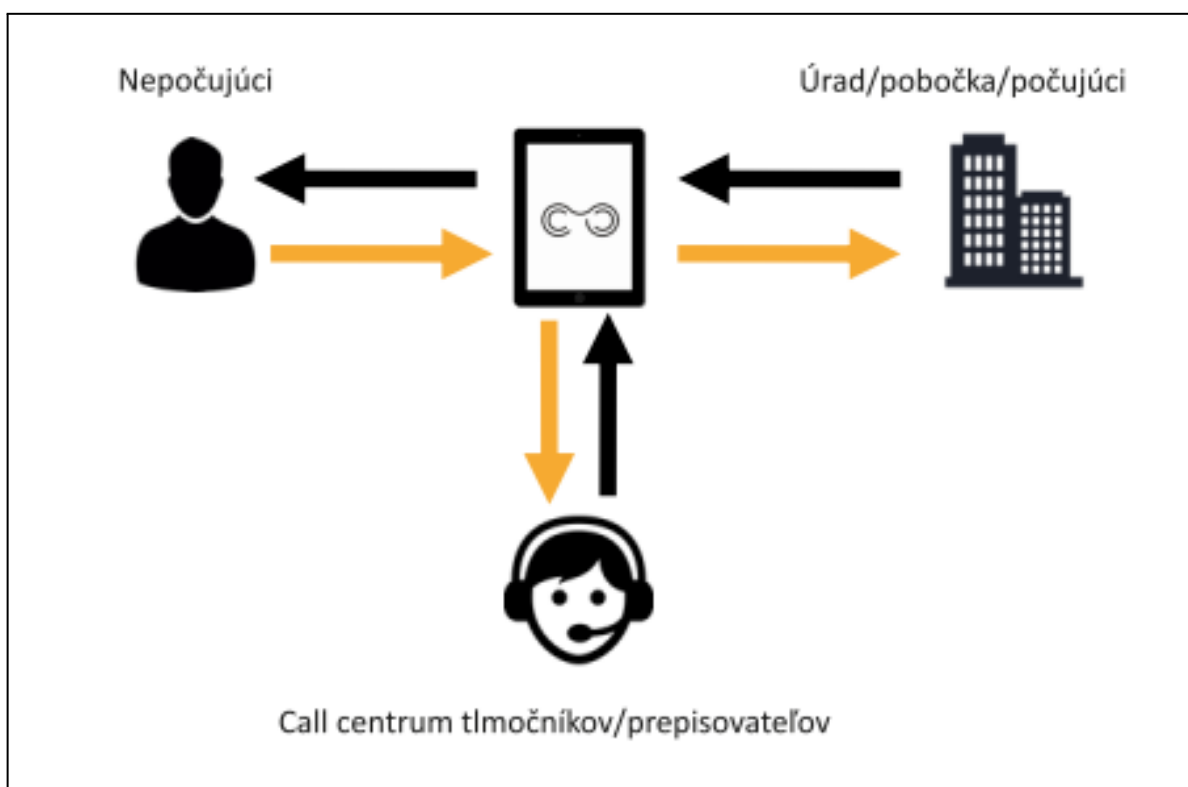
Obrázok 3: Aplikácia pre mobil/tablet

Obrázok 4: Príklad označenia klientskeho centra/kontaktného bodu s označením debarierizačných služieb

Online tlmočenie/prepis – ako funguje?

Najprv má nepočujúci aplikáciu na online tlmočenie/prepis buď vo svojom mobilnom telefóne, alebo je táto aplikácia k dispozícii na tablete danej inštitúcie, napríklad v banke, na úrade. Následne nepočujúci alebo pracovník inštitúcie v aplikácii začne spojenie s call centrom tlmočníkov/prepisovateľov. Potom nepočujúci cez mobil alebo tablet zaposunkuje alebo napíše, tlmočník pretlmočí alebo prepisovateľ prečíta do hovorenej slovenčiny pre zamestnancov inštitúcie. Naopak, tlmočník pretlmočí do posunkového jazyka alebo prepisovateľ prepíše do písanej formy textu pre nepočujúceho to, čo úradník alebo zamestnanec hovorí.

Obrázok 5: Názorná ukážka fungovania online tlmočenia/prepisu

Poskytovanie tlmočnickej služby ako sociálnej služby

OZ CBBK už pri ponuke prevzatia projektu Online tlmočník prejavilo ambíciu poskytovať tlmočenie posunkového jazyka aj ako sociálnu službu podľa zákona č. 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Na prelome rokov 2022 a 2023 sa táto ambícia začala pretavovať do postupného uzatvárania zmlúv o poskytovaní sociálnej/tlmočnickej služby s ôsmimi vyššími územnými celkami a do pomoci klientom pri podávaní žiadostí na príslušné samosprávne kraje podľa miesta ich trvalého bydliska.

Počet zaregistrovaných klientov s evidovanou žiadosťou o tlmočnicku službu k 10.12.2023 podľa miesta trvalého pobytu/príslušného samosprávneho kraja sa pohybuje v rámci jednotlivých krajov od 6 do 16 klientov, pričom celkový počet prijímateľov tlmočnickej služby vo všetkých ôsmich krajoch spoločne v mesiaci december 2023 prekročil hranicu 100 prijímateľov.

Zabezpečenie CBBK

Call CBBK zabezpečuje:

- call centrum tlmočníkov, ktorí budú vždy schopní prijať žiadosť o tlmočenie do 15 minút; tlmočenie sa poskytuje v pracovné dni od 8.00 do 18.00 hod.,
- call centrum prepisovateľov (nevidiacich), ktorí budú vždy schopní prijať žiadosť o prepis do 15 minút; prepis sa poskytuje v pracovné dni od 8.00 do 18.00 hod.,
- tím ľudí, ktorí sa postarajú o všetku potrebnú administratívu, nasadenie riešenia na partnerských kontaktných bodoch, komunikáciu s firmami

a mestami a zaistia bezproblémové fungovanie call centra tlmočníkov a prepisovateľov,

- profesionálne technologické riešenie na online tlmočenie a online prepis – riešenie obsahuje mobilnú aplikáciu, používateľské webové rozhranie, tlmočnicke rozhranie a administratívu s automatickým reportingom a plánovaním zmien tlmočníkov/prepisovateľov.

Ďalší potenciál projektu

V elektronickej aplikácii Online tlmočník, vysúťaženej v 10-ročnej licencií spomedzi 3 prihlásených európskych poskytovateľov (IVéS – Francúzsko, nWise – Švédsko, Deafcom – Česká republika; verejné obstarávanie bolo realizované v rámci projektu z Európskeho fondu regionálneho rozvoja, OP integrovaná infraštruktúra 2014 – 2020) momentálne evidujeme viac ako 350 používateľských registrácií/unikátnych mailových adries.

Vnímame teda veľký potenciál ďalej zlepšovať náš spoločný projekt, zabezpečovať zmyslupnú a kvalitnejšiu komunikáciu pre väčší počet prijímateľov tlmočnickej služby a nádejne prinášať na Slovensko aj všetky ďalšie aplikačné funkcionality, ktoré bude zazmluvnený dodávateľ softvéru sprístupňovať v ďalších siedmich európskych krajinách.

Záver

V závere príspevku, prosím, dovoľte ešte srdečné poďakovanie Tatiane Švrčkovej, senior špecialistke spoločenskej zodpovednosti v spoločnosti Telekom za jej dlhoročné osobné nasadenie (nielen) v projekte Online tlmočník. Taktiež srdečné poďakovanie kolegynke Andrei Dobrotka za neúnavnú komunikáciu projektu vrátane vytrvalého komunitného manažmentu a do tretice ďakujeme srdečne aj organizátorom, doktorovi Romanovi Vojtechovskému z občianskeho združenia Snepeda, za pozvanie

a príležitosť vystúpiť na konferencii s naším príspevkom. A ešte raz ďakujeme všetkým prijímateľom/klientom služby Online tlmočník, ďakujeme vám za vašu vernosť a za záväzok sa vďaka vám stále usilovať zlepšovať.

Použitá literatúra:

- Centrum bezbariérovej komunikácie. [online]. In *Centrum bezbariérovej komunikácie*. [cit. 2023-12-10]. Dostupné na internete: <<https://bezbarierovakomunikacia.sk/>>.
- Online tlmočník. [online]. In *Online tlmočník*. [cit. 2023-12-10]. Dostupné na internete: <<https://onlinetlmochnik.sk/>>.
- Výzva na prevzatie projektu Online tlmočník. [online]. In *Nadácia Pontis*. 21. 9. 2020. [cit. 2023-12-10]. Dostupné na internete: <www.nadaciapontis.sk/vyzvy/vyzva-na-prevzatie-projektu-online-tlmochnik/>.

Základný kontext prípravy umeleckého tlmočenia na Slovensku

Essential Context of Artistic Interpreting Training in Slovakia

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Angela Hefty - Michal Hefty

angela.hefty@truni.sk, michal.hefty@truni.sk

Abstrakt: Umelecké tlmočenia tvoria samostatné výskumné bádania u nás, ako aj v zahraničí. Zahŕňajú v sebe tlmočenie divadelných predstavení, pesničiek, skladieb a hudby. Predstavujú ojedinelý proces prípravy umeleckého tlmočenia do (slovenského) posunkového jazyka. Na prvom mieste prípravy stojí dôkladná analýza textov. Cieľom príspevku je podať komplexný obraz o metodologickej práci prípravy umeleckého tlmočenia.

Kľúčové slová: umelecké tlmočenie, slovenský posunkový jazyk, tlmočenie divadelných predstavení, tlmočenie spevu, metodologická príprava

Abstract: *Artistic interpreting represents an independent object of research study at home and abroad. It includes the interpretation of theatrical performances, songs, compositions and music. It represents a unique process of preparation of artistic interpretation into (Slovak) sign language. In the first place of preparation stands a thorough analysis of the texts. The paper aims to give a comprehensive overview of the methodological work of preparing artistic interpretation.*

Keywords: *artistic interpreting, Slovak sign language, interpreting of theatrical performances, interpreting of songs, methodological preparation*

Úvod

Umelecké tlmočenie na pôde Slovenska sa dostalo do popredia v poslednom desaťročí. Patrí medzi sporadicky odborne spracovávané témy, ktorým sa na Slovensku venuje len malá pozornosť. V zahraničí sa umelecké tlmočenie v posledných 20 rokoch dostalo viac do pozornosti v oblasti výskumu tlmočenia z hovoreného jazyka do posunkového jazyka a taktiež sa vyskytol priestor aj pre detailnejšie špecifikovanie požiadaviek umeleckého tlmočenia. Umelecké tlmočenie totiž nepredstavuje štandardný prekladový transfer textu, ale zahŕňa aj scénické vyjadrenie umeleckých prvkov. Prípravou umeleckého tlmočenia sa rozširujú možnosti kultúrnych zážitkov pre nepočujúcich tým, že sa im poskytne prístupnosť kultúrnych predstavení a zároveň aj možnosť spoznávania dvoch odlišných svetov a kultúr – sveta počujúcich a sveta Nepočujúcich.

Umelecké tlmočenie je špecifický typ práce. Zahŕňa hneď dva typy tlmočenia, a to *tlmočenie divadelných diel* a *tlmočenie hudobných interpretov* – ich skladieb. Ako uvádzajú Kováčová a Červinková Houšková (2008), ani jedna z týchto činností nie je tlmočením v klasickom zmysle slova. V prípade divadelného tlmočenia hovoríme najprv o umeleckom preklade, na ktorý sa musí tlmočník – napríklad v prípade prednesu v synchronizácii s interpretom hudby alebo spevu – vopred pripraviť. Oba tieto prípady špecifického tlmočenia však nevykonáva len samotný tlmočník. Vždy je to výsledok analýzy divadelného predstavenia, analýzy scenára a v prípade skladby obsahu textu a myšlienok skladby interpreta. Preto súhlasíme s Kováčovou (2008), že pojem „umelecké tlmočenie“ v sebe zahŕňa vopred pripravený umelecký preklad a spoluprácu s interpretom, resp. hercom, režisérom, divadlom. **Do kategórie umeleckého tlmočenia preto nezaraďujeme tie tlmočenia, ktoré neboli vopred pripravené, počas ktorých je tlmočník na javisku prítomný, ale jeho prejav bol improvizovaný.** Na Slovensku sme zaznamenali prípady, keď počas

tlmočenia hovorených prejavov (napríklad počas benefičných koncertov) tlmočník tlmočí výstup hovoriacich a počas programu následne tlmočí aj spev vystupujúcich bez predbežnej prípravy. V takomto prípade tlmočník nemal možnosť vopred si preštudovať tlmočený text a analyzovať prejav interpreta. Taktiež je vysoká pravdepodobnosť, že sa poruší adekvátnosť prekladu: prejav hercov môže byť natoľko špecifický, že tlmočník v zlomku sekundy nebude vedieť nájsť a vyjadriť vhodný ekvivalent. Okrem toho vzniká vysoká pravdepodobnosť, že nedokáže správne predniesť či stvárniť emočný prejav herca.

Podľa Kováčovej a Červinkovej Houškovéj (2008) je samotný pojem umelecké tlmočenie v podstate zavádzajúci. Autorky vychádzajú z toho, že táto činnosť pozostáva z dvoch na seba nadväzujúcich činností, z ktorých ani jedna vlastne nie je tlmočením: preklad a prednes. Slovenská translatológia by zas tento špecifický žáner najskôr zaradila medzi tzv. hybridné formy tlmočenia, podobne ako napríklad tlmočenie z listu, v ktorom sa v prvej fáze ako príprava pred tlmočením realizuje preklad textu (Müglová, 2018).

Tlmočenie spevu sprevádzaného hudbou

Základnou myšlienkou umeleckého tlmočenia spevu a hudby je priniesť nepočujúcemu divákovi podobný zážitok z hudby, ako má počujúci poslucháč. Cieľom je premeniť hudbu na vizuálny obraz – prostredníctvom umeleckého prednesu vytvoriť vizuálne „premietanie“ obsahu, myšlienky skladby. Vytvoriť vizuálny obraz nie je ľahká úloha ani pre tlmočníka, ani pre nepočujúceho figuranta, ktorý sa rozhodne prevziať takúto úlohu. **Najnáročnejšia práca spočíva hlavne v oblasti prípravy prekladu.** Tlmočenie hudby si však žiada od tlmočníka aj schopnosť emocionálne sa otvoriť k skladbe a k divákovi, čo môže byť pre niektorých tlmočníkov ťažké. U nás umelecké tlmočenie vo forme prípravy jedného tlmočníka a predvedenia skladby druhého tlmočníka nie je veľmi rozšírené. Ide totiž

o náročný spôsob tlmočenia. V prípade koncertov sa zvykne obvykle striedať viac tlmočníkov po jednotlivých skladbách, a to aj v situácii, keď ide o jedného interpreta. Aj keby určitá skladba trvala dve alebo tri minúty, skrýva sa za ňou veľa roboty.

Pri preklade a prednese spevu a hudby by sa mal tlmočník zamyslieť, čo chce sprostredkovať nepočujúcemu divákovi. Ak je teda cieľom celkový pôžitok z umeleckého spevu a prednesu, potom preklad a prednes musí obsahovať:

- **Emočný náboj skladby**, ktorý je potrebné predniesť aj nepočujúcemu divákovi. Emočný náboj čiastočne rozširuje pole pôsobnosti vlastnej kreativity tlmočníka.
- **Rytmus a tempo** je súčasťou každej hudobnej, tanečnej, umeleckej činnosti, sú to také zložky, ktoré tlmočník nesmie nikdy pri preklade zabudnúť, naopak, mali by tvoriť základnú kostru prekladu, ktorú tlmočník postupne rozvíja a obohacuje. Je dôležité premyslieť si, ktorú posunkovú zásobu použije pri prednese skladby, pretože rytmus a tempo majú výrazný vplyv na predvedenie posunku. Tlmočník, ktorý nie je schopný udržať rytmus, by sa mal tejto oblasti tlmočenia vzdať, pretože veľa nepočujúcich má vrozený cit pre rytmus. Nie je preto možné sám seba falošne upokojovať s predstavou, že predvedenie rytmu pre nepočujúcich nie je dôležité.
- **Dynamika** ako zvuková intenzita hudobnej skladby ovplyvňuje gradáciu skladby.
- **Melódia** nesie hudobnú myšlienku, tvorí obsahový celok a zvykne byť pre tlmočníkov zdrojom inšpirácie.
- **Obsahová časť skladby** sprevádzaná spevom je daná vo väčšej miere textom. Je na tlmočníkovi, aby sa pokúsil zistiť dostupné informácie, ktoré súvisia s tvorbou, vznikom skladby, s jeho námetom, s obdobím jeho vzniku, autorom, prípadne širším kontextom diela. Ideálnym prípadom by bola konzultácia s autorom, čo sa však vyskytuje len vo výnimočných prípadoch.

- **Kontext skladby:** obsah skladby súvisí so širším spoločensko-historickým kontextom, ktorý môže taktiež poslúžiť ako východiskový bod pre preklad. Tlmočník musí zvážiť, ktoré aspekty kontextu do prekladu zaradiť a ktoré vôbec. Významové prvky skladby, podľa ktorých si ich počujúce publikum automaticky spája s historickými, kultúrnymi a inými spoločenskými udalosťami súvisiacimi so skladbou, by mali byť súčasťou prekladu.

Podľa Červinkovej Houškovej a Kováčovej (2008) aspektom, ktorý by sa mal odraziť, je **charakter interpreta**, zvlášť keď ide o spev. Keď sa tlmočník pripravuje na preklad a prednes, mal by mať na mysli nepočujúceho diváka, a to aj v prípade, že interpretácia prebieha len pred počujúcim publikom. Preklad by nikdy nemal predstavovať doplnok, ilustráciu alebo efekt existujúcej hudby. Aj keď je počujúce publikum dôležité, vždy ostáva sekundárnou cieľovou skupinou. Opačným extrémom je tlmočník, ktorý hudbu nenasleduje, ale len využíva ako vychádzajúci bod pre svoju vlastnú exhibíciu, čo nepredstavuje jeho pracovnú náplň. Vždy by mal nasledovať hudbu a snažiť sa vyjadriť tak, aby bol preklad pre nepočujúceho diváka pútavý, resp. zodpovedajúci zneniu skladby.

Príprava podkladov

Pomerne časté zvykne byť používanie nahrávok, ktoré sú komerčne dostupné, čo však pre tlmočníka prináša veľa rizík. Staršie skladby sa na koncerte hrajú v novom predvedení, čo tlmočníkovi nemusí byť známe, alebo to môže zistiť až tesne pred koncertom. Vystavená štruktúra prekladu sa musí do poslednej chvíle upravovať, čo so sebou prináša stres a neistotu pri interpretácii, nehovoriac o narušení celého prekladu. Podľa Červinkovej Houškovej (2008) variantom, ktorý môže poslúžiť tlmočníkovi, je nahranie skladby priamo na skúške, čo musí vykonať v dostatočnom časovom

predstihu, pretože práca na samotnom preklade a jeho následná fixácia je časovo náročná.

Pri príprave samotných podkladov môže tlmočník využiť nasledujúce zdroje:

- MP4, YouTube, texty pesničiek, CD/DVD, archív,
- historické a faktografické materiály o autorovi a skladbe, obrazový alebo filmový materiál, podcasty,
- historické a faktografické materiály o autorovi a skladbe – poskytujú tlmočníkovi podrobné informácie o motíve autora,
- obrazový materiál – vzťahujúci sa k skladbe, textu, k dobe, v ktorej sa skladba deje (napríklad hymna) alebo o autorovi,
- iné podklady pre zaradenie skladby do kontextu.

Porozumenie obsahu a textu nesie veľkú váhu: celková záverečná kompozícia odráža zrozumiteľnosť umeleckého tlmočenia, preto by mal byť tlmočník vo vzťahu k svojmu nepočujúcemu divákovi vždy pravdivý a poctivý. Jeho preklady by nikdy nemali byť zavádzajúce, nejasné alebo mätúce.

Analýza skladby a práca s umeleckým prekladom obsahuje nasledujúce:

- 1. Osvojenie si rozloženia skladby.** V prvej fáze prekladu, po tom, čo získal dostatočné množstvo podkladových materiálov pre preklad, tlmočník svoju skladbu „počúva“ opakuje si ju dookola, aby si ju dobre zapamätal a vyznal sa v jej štruktúre.
- 2. Hľadanie námetu prekladu.** V preklade sa pracuje viac s melodickými celkami, ktoré obsahujú hudobné myšlienky, ako s jednotlivými tónmi. Tlmočník sa pokúša pripraviť nepočujúcemu divákovi plastický obraz skladby a jej celistvosť. V prípade otextovanej skladby je tlmočník plne viazaný textom a mal by prihliadať na bikulturálny prístup, ktorý musí sprostredkovať divákovi v plnom rozsahu. Pri takejto skladbe je potrebné vymyslieť obrazy, ktoré budú vyplňať inštrumentálne časti skladby.

3. Tvorba jednotlivých obrazov prekladu a vyhľadávania vhodnej slovnej zásoby. Pri čisto inštrumentálnych skladbách začne tlmočník k jednotlivým častiam vytvárať konkrétny obraz, ktorý potom prekladá do posunkového jazyka. Vizualizáciu obrazu v posunkovom jazyku nie je potrebné hneď a plne rytmizovať. V prvej etape ide o výber a spojenie jednotlivých častí posunkovej zásoby. Tu je vhodné mať pripravených niekoľko variantov prekladov jednotlivých obrazov, aby bolo možné v ďalšej fáze vybrať a upravovať rytmizáciu a niekoľko posunkov, posunkových spojení alebo ďalších prekladov. Pri skladbách s textom sa najprv postupuje od prekladu textu a potom v ďalšej etape sa začnú tvoriť obrazy, ktoré vyplnia medzihru alebo predohru. Inštrumentálne časti týchto skladieb väčšinou slúžia na navodenie atmosféry obrazu piesne, prípadne dotvorenie tohto obrazu a jeho založenie do kontextu celého diela. V tejto fáze prekladu tlmočník vyhľadáva vhodné posunky. Ako študijný materiál mu môžu slúžiť napríklad elektronické slovníky, ale najlepším zdrojom v tomto smere sú nepočujúci. Je vhodné mať obrazový materiál, ktorý môže tlmočník nepočujúcemu predložiť, aby získal konkrétne vyjadrenie v posunkovom jazyku nezávisle od svojho spôsobu prekladu. Na mieste je, samozrejme, aj vlastná tlmočnickova tvorba jazykových novotvarov, aktualizovaných pomenovaní. Tu je dôležité overovať si zrozumiteľnosť a správnosť u nepočujúceho supervízora.

4. Rytmizácia jednotlivých častí. Čiastočnú rytmizáciu väčšinou predvádzajú už pri príprave prekladu, nie je ale čas predviesť presné počítanie. Zároveň sa musí začať pracovať s tempom. Tlmočník musí spracovať celú skladbu, aby sa mu nestalo, že dokončí prednes a hudba bude stále pokračovať. Tlmočník musí rytmizovať posunkový prejav, aby skladba neznela monotónne. Pri tlmočení hudby a spevu sa často využíva rytmické zmnožovanie posunkov, ktoré nie je v bežnom vyjadrovaní v posunkovom jazyku prístupné. Je však dôležité dávať pozor na to, aby preklad nebol zmnožovaním preplnený, aby opakovanie niektorých posunkov alebo častí spojenia posunkov nebolo prehnané. Nepočujúci

divák môže vycítiť plytkosť prekladu a nedostatočnú prípravu tlmočníka na preklad. Zmnožovanie posunkov, ale aj častí prekladu sa často predvádza v kombinácii so zmenou pravo-ľavej orientácie tak, že posunok tlmočník najprv ukáže v dominancii pravej ruky ako zmnoženie, ktoré v kombinácii so zmenou pravo-ľavej orientácie pôsobí sviežo. Zmenu pravo-ľavej orientácie však nie je možné používať bez ľubovoľných pravidiel. Jeho používanie kladie na tlmočníka požiadavku vedieť používať dominantnú a nedominantnú ruku.

5. **Prepojenie častí celkov.** So skladbou sa začne pracovať ako s celkom od začiatku do konca. Tlmočník musí prepojiť všetky časti prekladu tak, aby diváka nerušili žiadne násilné prechody medzi jednotlivým časťami.
6. **Čistenie prekladu.** Tlmočník musí používať vlastnú videonahrávku na introspekciu a supervíziu nepočujúcich. Je to doba, kedy ešte nemá preklad pevne zafixovaný, a preto sa ľahko mení. Tlmočník môže v tejto fáze taktiež odstraňovať posunky, pokiaľ zistí, že preklad je príliš zhustený, alebo posunkami dopĺňovať, pokiaľ vidí, že je preklad zbytočne zhustený, alebo časti prekladu nezapadajú do seba. Preklad je vysoko individuálna záležitosť, základný postup však zvykne byť podobný.
7. **Fixácia prekladu a introspekcia.** V okamihu, keď je tlmočník s vlastným prekladom hotový, nastáva fáza intenzívneho učenia a prekladu skladby spamäti. Tlmočník najčastejšie opakuje preklad s hudbou a nacvičuje synchronizáciu s hudbou. V priebehu práce by mal predviesť kontrolu vlastnej práce videonahrávkou. Introspekcia by mala prebiehať skôr v prvej polovici tejto fázy, pokiaľ tlmočník ešte nemá preklad príliš zafixovaný, aby bol schopný prijímať a predviesť korektúru. Tlmočník by mal pri introspekcii videonahrávky sledovať nielen s hudbou, ale aj bez hudby, aby bol schopný postrehnúť maximálne množstvo chýb a zhodnotiť kvalitu prekladu a prednesu aj z pohľadu diváka, ktorý nepočuje hudbu. Ešte pred ukončením tejto fázy by mal preklad prejsť supervíziou. Časovo náročnejšie bývajú nácvik a fixácia skladieb, ktoré tlmočí niekoľko tlmočníkov. V prípade prednesu unisono musí totiž medzi

nimi dôjsť k úplnej synchronizácii prejavu, pretože aj pre netréňované divácke oko sú drobné chyby povšimnuteľné. Čím viac tlmočníkov, o to náročnejší nácvik. Fixácia prekladu musí byť dokonalejšia ako pri sólovom predvedení, pretože tlmočníci si v spoločných častiach skladby nemôžu dovoliť žiadne zmeny slovosledu tak, aby bol prednes narušený. Takto tlmočník narúša prácu a stabilitu celej skupiny. Pri tlmočení duetu s dvoma tlmočníkmi sa taktiež využíva spoločné predvedenie jedného posunku s dvoma tlmočníkmi, tlmočníci takéto posunky predvádzajú buď každý s jednou rukou, alebo oboma rukami súčasne. Existuje aj tretia možnosť, jeden tlmočník používa obe ruky a druhý len jednu, najčastejšie sa predvádza s vkladáním jedného posunku do druhého. Vo všetkých prípadoch musia tlmočníci venovať veľa času spoločnej príprave a fixácii skladieb. Po ukončení introspekcie videonahrávky nasleduje supervízia s nepočujúcim, ktorá nemôže nahradiť introspekciu. Skutočnú kvalitnú supervíziu poskytujú nepočujúci odborníci. Ide o takých nepočujúcich, ktorí už majú skúsenosti s umeleckým tlmočením, ďalej sú jazykovo kvalitne vybavení, majú bohatú prax s tlmočníkmi a zodpovedajúcu predstavu o tlmočnickej práci. Nepočujúci supervízor poskytne tlmočníkovi nenahraditeľnú podporu, ktorá zaisťuje dobré porozumenie nepočujúcich divákov, minimalizuje gramatické a jazykové chyby a pomôže podporiť bohatosť prekladu, preto je potrebné s nepočujúcim supervízorom prejsť prednes ešte pred úplným zafixovaním prekladu. Treba však poznamenať, že nie každý nepočujúci je vhodným supervízorom pre umelecké tlmočenie.

Na Slovensku sa realizovali nasledovné koncerty s umeleckým tlmočením:

- Mária Čírová, Miro Jaroš (nepočujúci interpreti),
- Robo Opatovský, Tina, Puding pani Elvisovej, Polemic (počujúci interpreti),
- DVD – Preklady najznámejších skladieb tradičnej kultúry do slovenského posunkového jazyka (počujúci a nepočujúci figuranti),

- Polemic (počujúci a nepočujúci interpreti),
- DVD - Vianočné koledy v slovenskom posunkovom jazyku (počujúci a nepočujúci figuranti),
- Puding pani Elvisovej, Le Payaco (počujúci a nepočujúci interpreti),
- HEX (počujúci a nepočujúci interpreti),
- Korben Dallas (počujúci a nepočujúci interpreti).

Divadelné tlmočenie

Typológia divadelného tlmočenia sa diferencuje v prvom rade podľa **umiestnenia tlmočníka/tlmočníkov v priestore divadla**. Rozhodnutie o umiestnení tlmočníka a následne o type tlmočenia ďalej ovplyvňuje celý proces prípravy a realizácie tlmočeného predstavenia (skúšky, rozdelenie umiestnenia hercov, prípadne rekvizít na pódiu). Súhlasíme s Kováčovou a Červinkovou Houškovou (2008), že umiestnenie tlmočníkov vo veľkej miere ovplyvňuje divákov dojem z predstavenia a jeho umelecký zážitok. Výber typu tlmočenia predstavenia na jednej strane závisí od osôb z divadelného prostredia - riaditeľa divadla, režiséra, producenta, hercov - a na strane druhej od osôb z „nepočujúceho prostredia“ - nepočujúceho koordinátora, tlmočníkov, supervízora. Nie je ľahké rozhodnúť, aký typ tlmočenia je najvhodnejší. Koordinátor dlhodobo sleduje nepočujúcich divákov a vníma ich potreby, aby mali zabezpečený prístup k divadelnému umeniu.

Základné typy divadelného tlmočenia:

- 1. Statické tlmočenie**
- 2. Zónové tlmočenie**
- 3. Tieňové tlmočenie**
- 4. Balkónové tlmočenie**
- 5. Experimentálna forma divadelného tlmočenia**

Statické tlmočenie je také umelecké tlmočenie, počas ktorého sa miesto tlmočníka relatívne nemení: tlmočník tlmočí počas celého predstavenia na jednom mieste. Statické tlmočenie sa rozdeľuje na dva typy tlmočenia podľa Gebronovej (2000):

1. **tlmočenie pod pódium** – tlmočník alebo tlmočníci sú po celú dobu predstavenia umiestnení vľavo alebo vpravo pod pódium,
2. **tlmočenie na pódium** – tlmočník alebo tlmočníci sú po celú dobu predstavenia umiestnení vľavo alebo vpravo na pódium, ale nie sú súčasťou priameho pohľadu na herca. Divák si teda musí vybrať: buď preferuje sledovanie hercov alebo tlmočníka. To spôsobuje tzv. pingpongový efekt, počas ktorého musí divák otáčať hlavu za cieľom svojej pozornosti.

V niektorých divadlách sa stáva, že polovicu predstavenia tlmočí jeden tlmočník a druhý tlmočník tlmočí jeho druhú časť (McDougall, in Kováčová – Červinková Houšková, 2008), no väčšinou pracujú v rovnakom čase. V oboch prípadoch sú tlmočníci spravidla neutrálne oblečení v čiernom, sedia alebo stoja. V rámci divadelného predstavenia určeného pre deti môže tlmočník z dôvodu navodenia priateľskej atmosféry sedieť na hrane pódia. Tlmočníci sú osvetlení jedným alebo viacerými bodovými svetlami, ktoré neumožňujú veľké zmeny v osvetlení počas predstavenia. Tlmočníci by mali tlmočený text poznať naspamäť. V tomto type tlmočenia sa pripravujú sami, mimo oficiálnych skúšok s hercami. Scenár hry by mali dostať niekoľko mesiacov pred tlmočením. Prípravu uľahčuje existujúca nahrávka predstavenia, ale pokiaľ je to možné a nejde o absolútnu premiéru, tlmočníci by si mali predstavenie vopred pozrieť. Pokiaľ ide o predstavenie, ktoré bude mať premiéru, odporúča sa prítomnosť tlmočníka aspoň na niektorých skúškach s možnosťou konzultácie s režisérom. Počas prípravy je taktiež potrebné prediskutovať, ktoré sedadlá sú pre nepočujúcich divákov najvhodnejšie, kde by mali sedieť, aby mohli dobre sledovať tlmočené predstavenie.

V konečnom dôsledku sa však realita môže líšiť a diváci si zvolia/kúpia iné umiestnenie.

Statické tlmočenie sa využíva v divadlách, kde sú komplikované podmienky pre kooperáciu medzi divadlom a tlmočníkom. Zároveň súhlasíme s Kováčovou a Červinkovou Houškovou (tamže), že sú hodnotené ako najmenej rušivé pre herca a ako najmenej vyhovujúce pre nepočujúceho diváka. Záleží tiež na nepočujúcom divákovi, ako dobre vie súbežne sledovať dej na pódiu a tlmočníka. Podľa Heftyho (cituje Secarä - Perez, 2022) je výber statického tlmočenia pod pódium bežnou praxou v prípade mainstreamových slovenských inscenácií, často z organizačných dôvodov súvisiacich s obmedzeným časom, možnosťami skúšania a nabitým programom hercov. Tí často spolupracujú s viacerými divadlami v krajine.

Na Slovensku sa so statickým tlmočením realizovali tieto predstavenia: *Narodil sa chrobáček, Aj muži majú svoje dni, Výstup a Sex pre pokročilých.*

Zónové tlmočenie predstavuje istý kompromis medzi statickým a tieňovým tlmočením. Tlmočníci môžu meniť svoje umiestnenie z obrazu do obrazu a väčšinou sú umiestnení na pódiu na vyvýšenom mieste ako balkón alebo okno. Tlmočníkov je dobre vidno a sú bližšie k hercom. Tento typ tlmočenia si v porovnaní so statickým tlmočením vyžaduje väčšie „herecké“ schopnosti. Tlmočníci si na javisku rozdelia svoje zóny a tlmočia len to dianie, ktoré sa odohráva v „ich“ zóne. Zónové tlmočenie je vhodné pre typ divadiel, ktoré sú ochotné nadviazať hlbšiu spoluprácu. Tlmočníci sa v takomto type stávajú integrálnou súčasťou hry. Tento typ tlmočenia je nepočujúcim publikom prijímaný pozitívnejšie ako statické tlmočenie. V slovenskom prostredí sa takýto typ tlmočenia zatiaľ nerealizoval. Príčinou je hlavne zložitosť výberu zóny, v ktorej musí byť alebo by mal byť tlmočník umiestnený.

V prípade **tieňového tlmočenia** sa tlmočníci stávajú plnou integrálnou súčasťou divadelného predstavenia. Každý herec na javisku má svojho tlmočníka, ktorý sa pohybuje na javisku s ním, akoby bol jeho „tieň“, nasleduje všetky jeho pohyby a aktivity, charakter a typ výpovede. Tlmočník v takomto prípade predstavuje pomyselné „alter ego“ postavy, ktorú herec hrá. Cieľom tieňového tlmočenia je, aby nepočujúci divák získal dojem, že tlmočník a herec sú jedna osoba. Tlmočník je odetý v tmavom, avšak sčasti podobnom odeve ako herec. Podľa Červinkovej Houškovéj a Kováčovej (2008), pokiaľ tlmočník tlmočí viac postáv, je samozrejmosťou prezliekať sa do iných kostýmov. Výhoda tohto typu tlmočenia spočíva v maximálnej snahe eliminovať pingpongový efekt, preto divák nemusí rozdeľovať svoju pozornosť medzi hercom a tlmočníkom. Tieňové tlmočenie si vyžaduje bezpochyby najväčšie nároky na tlmočnickove herecké a pohybové schopnosti. Ak napríklad herec urobí počas prejavu výrazný pohyb, tlmočník ho v tomto pohybe nasleduje. Tieňové tlmočenie si vyžaduje maximálnu otvorenosť režiséra, divadla, prítomnosť tlmočníkov na opakujúcich sa skúškach. Príprava tieňového tlmočenia v divadle je časovo veľmi náročná.

Niekedy sa môžu vyskytnúť situácie, keď má herec alebo režisér dojem, že prejav herca je zatienený tlmočníkom. Toto si vyžaduje veľké interpersonálne a komunikačné schopnosti. Hercom treba vysvetliť, že tlmočnickova úloha je odlišná a každá úloha zastupuje v divadelnej hre inú funkciu. Charakter tieňového tlmočenia poskytuje príležitosť pre kreativitu všetkých zúčastnených osôb. Podľa skúseností je tieňové tlmočenie taktiež veľmi dobre prijímané počujúcimi divákmi, pretože tlmočníci sú skutočnou súčasťou hier. **Tento typ tlmočenia preferujú aj nepočujúci diváci.** Na Slovensku sa s tieňovým tlmočením realizovali tieto divadelné predstavenia: *Popletená punčocha*, *Gašparko* a *Sex pre pokročilých*.

Pri **balkónovom tlmočení** je tlmočník umiestnený mimo priestoru javiska, spravidla na balkóne, na kraji alebo v uličke hľadiska, a to s cieľom, aby čo

najmenej rušil herca alebo počujúceho diváka. Nepočujúci diváci by mali sedieť v blízkosti tlmočníka. Vo väčšine prípadov tlmočí celé predstavenie jeden tlmočník a jeho spolupráca s divadlom je minimálna. O uplatnení balkónového tlmočenia niekedy rozhoduje priestor. Ak má divadlo priestor pre divákov pod pódium, vyžaduje si umiestnenie tlmočníka vo vyvýšenom priestore. V tomto prípade opäť možno pozorovať veľmi silný pingpongový efekt. Ak je tlmočník umiestnený vo veľkej vzdialenosti, nepočujúci divák je nútený rozdeľovať svoju pozornosť medzi tlmočníkom a dianím na javisku. Z takéhoto usporiadania taktiež vyplýva, že tlmočník často nie je dobre osvetlený, čo znižuje úroveň kvality prenesených informácií. Tento spôsob tlmočenia nie je nepočujúcimi divákmi veľmi preferovaný. Na Slovensku je príkladom predstavenia s uplatnením balkónového tlmočenia predstavenie *Ticho*.

Experimentálna forma tlmočenia na Slovensku nie je veľmi známa a doteraz sa ani nerealizovala. Tlmočník tu vystupuje v úlohe napoly herca a napoly tlmočníka. Doposiaľ ide o jeho jedinú charakteristiku. Charakter výstupu tlmočníka závisí od konkrétneho divadelného vystúpenia. Ako príklad možno uviesť scénu, v ktorej herec, ktorý má svojho tlmočníka, zaspí, a v jeho snoch sa objavujú rôzne myšlienky a udalosti, ktoré zahrajú tlmočníci (Kováčová, 2008).

Rôzne typy tlmočenia majú svoje výhody aj nevýhody. Ich spoločnou charakteristikou je, že ich príprava je časovo náročná. Na základe osobných preferencií a výsledkov výskumu s nepočujúcimi divákmi je najpozitívnejšie hodnoteným typom tlmočenia tieňové tlmočenie.

Požiadavky na tlmočníka

Medzi priebehom a výkonom komunitného tlmočenia a divadelným tlmočením je veľký rozdiel, aj keď navonok a na prvý pohľad medzi nimi

existujú podobnosti, a to práve v dôsledku simultánneho prekladu (Mielke, 2014; Richardson, 2018). Etické kódexy tlmočníkov posunkového jazyka povzbudzujú tlmočníkov, aby boli akýmsi mostom v rámci komunikácie, aby prekladali ekvivalentne a adekvátne. Pri divadelnom tlmočení však tlmočník musí urobiť ešte viac: pochopiť tlmočenú postavu a vžiť sa do nej.

Preklad ako prípravná fáza divadelného tlmočenia musí byť:

- dobre pripravený a analyzovaný. Dôležité je tlmočiť zmysel a kontext, nielen slová, produkcia posunkového jazyka sa uskutočňuje v trojdimenzionálnom prostredí, čo je charakteristické pre posunkové jazyky;
- adekvátne, zodpovedajúci skutočnému dejisku, hereckému prejavu alebo osobe, ktorú stvárňuje tlmočník. Napríklad pri preklade zápletky štyroch mužov, ktorí sa často rozprávajú o určitom tajnom mieste, musí tlmočník vždy význam priestorovo umiestniť a naznačiť, kde sa nachádza tajné miesto vzhľadom na účastníkov komunikácie.

Proces prípravy divadelného tlmočenia spočíva v analýze scenára a divadelnej hry, preto je nutná tlmočnickova schopnosť analyzovať hru, ktorá je založená na schopnosti literárnej analýzy. Tlmočník si musí položiť nasledujúce otázky: a) či rozumie výpovediam dialógu, b) či rozumie postave, ktorú stvárňuje herec a c) či rozumie dobe, v ktorej sa odohráva dej. Analýza doby, v ktorej sa odohráva divadelná hra, je potrebná, aby tlmočník lepšie chápal situačný kontext hry. Pre úspešnú spoluprácu s režisérom je zas nutné vedieť položiť mu adekvátne otázky. Tlmočník sa musí zaviazat k pravidelným skúškam na rôzne časové intervaly, ako aj k predstaveniam samotným. To závisí od toho, kedy sa bude predstavenie realizovať. Pokiaľ ide o úplne nové predstavenie formou tieňového tlmočenia, tento nácvik môže presiahnuť aj jeden rok. Časovo náročné môže byť aj tieňové tlmočenie alebo experimentálna forma divadelného tlmočenia, v rámci ktorej tlmočník musí skúšať s hercom. Nácvik statického tlmočenia môže trvať 2 - 4 mesiace.

Tlmočenie predstavenia je časovo veľmi náročná činnosť, a to z hľadiska príprav, ako aj vystupovania. Je nutné, aby bol tlmočník časovo flexibilný. Mal by počítať s tým, že v divadle sa preklad a skúšanie prednesu časovo natiahnu. Úlohou tlmočníka je, okrem iného, objektívne posúdiť, či je vôbec schopný takýto záväzok zodpovedne prijať.

Divadlá sú väčšinou štátne príspevkové organizácie. To znamená, že sú finančne závislé od finančných zdrojov zo štátu a grantov z rôznych projektov a sponzorov, darov z privátnej sféry. Keďže divadelné tlmočenie patrí z pohľadu divadla medzi „doplnkovú“ službu, realizuje sa z grantov.

V našich podmienkach existujú dva spôsoby financovania divadelného tlmočenia:

1. Samotné divadlo alebo iná inštitúcia (napríklad mestský úrad) si zabezpečuje grant na financovanie divadelného tlmočenia.
2. Nezisková organizácia nepočujúcich zabezpečuje grant na financovanie divadelného tlmočenia.

V oboch prípadoch platí, že sa v určitej miere musia divadlo, nezisková organizácia aj tlmočníci prispôbiť schválenej finančnej dotácii. V našich podmienkach sa na príprave divadelného tlmočenia zúčastňujú nepočujúci koordinátor a jazykový supervízor. Nepočujúci koordinátor je rodený používateľ slovenského posunkového jazyka. Mal by mať vzťah a skúsenosti s prácou v divadle, pretože jeho práca vytvára most medzi divadlom, tlmočníkmi a nepočujúcimi divákmi. Vie komunikovať s umeleckou skupinou, ako aj s vedením divadla. Obhajuje záujmy cieľovej skupiny divákov, t. j. komunity nepočujúcich, a zároveň sa snaží poskytnúť vhodný priestor pre prácu tlmočníkov: komunikuje o možnostiach zabezpečenia divadelného tlmočenia.

Celý proces organizácie divadelného tlmočenia, preklad scenára, doladovanie stratégií a skúšok, spadá pod koordinátora. Pri integrovanom prístupe divadelného tlmočenia sa tento prístup považuje za vhodný (Richardson, 2018; Secarã – Perez, 2022). Koordinátor navrhuje režisérovi typ tlmočenia, pri ktorom zohľadňuje počet hercov, počet stvárnených postáv, dynamiku predstavenia, pohyby hercov. Musí však disponovať komunikačnými schopnosťami pri vyjednávaní s režisérom. Vyhľadáva tlmočníkov a ponúka im možnosť spolupráce v rámci divadelného tlmočenia. Zúčastňuje sa nácviku divadelného tlmočenia a poskytuje tlmočníkom potrebné rady v súvislosti s nácvikom prejavu do umeleckého posunkovania, umiestnenia a pohybu (v prípade tieňového tlmočenia alebo experimentálnej formy tlmočenia). Poskytuje a navrhuje plán skúšania s tlmočníkmi a s divadlom.

Jazykový supervízor tlmočníkov je osoba, ktorá by mala byť bilingválna, zdatná v posunkovom, ako aj v hovorenom jazyku. Jazykový supervízor plní úlohu prekladu hry do umeleckého posunkovania na špecifické formy prejavu v slovenskom posunkovom jazyku a dbá na ich zrozumiteľnosť. Pomáha tlmočníkom s prekladom, poskytuje spätnú väzbu posunkového jazyka počas procesu skúšania. Odporúča sa, aby bol jazykovým supervízorom nepočujúci, ktorý má nepočujúcich rodičov, resp. pochádza z viacgeneračnej rodiny nepočujúcich, pretože popri jazykovej korekcii musí zohľadňovať pri práci aj kultúru nepočujúcich.

Priebeh prípravy možno rozdeliť podľa časovej prípravy samotnej divadelnej inscenácie:

- Proces prípravy, ktorý prebieha od samotného začiatku s prizvaním tlmočníkov posunkového jazyka, ktorí skúšajú preklad a prednes v približnom paralelne podobnom/rovnakom časovom intervale. Takou formou divadelného tlmočenia je prípad tieňového tlmočenia a experimentálnej formy divadelného tlmočenia.

- Proces prípravy hercov je už uskutočnený, tlmočníci vstupujú neskôr s prípravou prekladu a prednesu (je to predovšetkým statické tlmočenie, v niektorých prípadoch tieňové tlmočenie alebo balkónové tlmočenie).

Bez ohľadu na to, či ide o nové predstavenie alebo o už hrané predstavenie, ku ktorému budú „pripojení“ aj tlmočníci, nácvik priestorového umiestnenia tlmočníka vždy záleží od toho, aká forma tlmočenia bude vybraná. Pri tieňovom a experimentálnom tlmočení je príprava náročnejšia, pretože je nutné zosúladiť pohyby herca a tlmočníkov. Tento typ tlmočenia si vyžaduje veľa času na nácvik priamo v divadle. Tlmočník je integrálnou súčasťou hry. Nácvik pohybu v priestore je zároveň ideálnym spôsobom, ako sa herec a tlmočník naučia spoločne zdieľať svoj priestor na javisku. Opakovaním sa pohyby zapamätajú a zautomatizujú. Neoceniteľným pomocníkom je videokamera, s ktorou je možné nahráť celú skúšku. Tento materiál využijú tlmočníci pri skúškach tlmočnickeho tímu. Technické a priestorové skúšky sa robia pred každým predstavením. Zopakujú sa hlavne priestorové veci z dôvodu súhry tlmočníkov a hercov a v rozhovoroch sa následne opäť prejdú problematické miesta (Kováčová, 2008). V prípade statického tlmočenia je možnosť využitia jedinej skúšky v divadle. Môže to byť troj- až štvorhodinová skúška, na ktorej budú prítomní všetci herci, režisér, koordinátor aj jazykový supervízor. Tento typ skúšky je zameraný hlavne na nácvik pohybu na javisku, sú vybrané iba repliky, ktoré sú späté s nejakým špecifickým pohybom alebo pri ktorých sa mení miesto priestoru. Zároveň by sa mal poskytnúť priestor, aby sa tlmočníci mohli s hercami zosúladiť, keďže už majú scenár v tom čase naštudovaný a analyzovaná skúška sa zameriava na finalizáciu hry hercom a alter egom – tlmočníkom.

V procese prekladu je jedným z najdôležitejších bodov výborne porozumieť zmyslu napísaného slova. V tejto súvislosti je veľmi nápomocná technika parafrázovania. Tlmočník si prečíta repliku a skúsi vlastnými slovami prerozprávať (preposunkovať) jej obsah a zmysel a potom si všetko

zapamätať (zaznamenať). Výhodou parafrázovania je hlbšie a systematickejšie porozumenie textu zamerané na momenty, kondenzáciu a sumarizáciu dlhých výpovedí. Tlmočníci by mali postupne preložiť celý scenár. Preklad sa môže robiť za pomoci posunkovania tlmočníkov a diskusie, natočením na videokameru, brainstormingom. Výber vhodných posunkov by mal reflektovať ekvivalenciu a adekvátnosť prekladu, plynulosť pohybu, rytmus, zrozumiteľnosť, dobrú viditeľnosť na vzdialenosť väčšiu ako dva metre. Koordinátor s tlmočnickým tímom stanoví vlastný plán skúšok, ktorý bude venovaný len prekladu. Počas skúšok sa pracuje so scenárom s cieľom vytvoriť spoločnými silami čo najlepší preklad. Pri študovaní scenára sa postupuje od začiatku až do konca.

Podľa Kováčovej (2008) je **pri práci na hrubom preklade nutné dodržať nasledujúce základné pravidlá:**

- Tlmočník bude stáť od divákov vo väčšej vzdialenosti než je bežné pri komunikácii, preto je vhodnejšie zamerať sa pri výbere posunkov (pokiaľ to preklad umožňuje) na dvojručné posunky. Dvojručné posunky sa lepšie sledujú periférnym videním, čo je obzvlášť dôležité pri predstaveniach statického a zónového tlmočenia. Používanie dvojručných posunkov zabezpečí divákovi väčší komfort, pretože sledovaním sa mu menej unavia oči.
- Pri prekladaní hry je nutné, aby sa tlmočník nesústredil len na špecifické slová zdrojového jazyka, ale snažil sa zachovať význam vety, pričom sa musí zachovať ekvivalencia a adekvátnosť. Význam výroku je prvoradý (King, 2019). Upnutie sa na slová môže proces prekladu spomaľovať. Tlmočník sa musí zamerať na zmysel a koncept celej vety, fráz a odsekov. Gramatika prejavu v slovenskom posunkovom jazyku zahŕňa manuálne a nemanuálne (napríklad mimický prejav) komponenty, na ktoré sa musí tlmočník pri rozbere scenára zamerať.
- Pri výbere posunkov je dôležité zachovať kontinuitu. Je nutné, aby vybrané posunky boli zachované v celom priebehu hry, napríklad keď

tlmočníci vytvoria posunok pre meno postavy alebo určenie miesta. V prípade, že by to tak nebolo, môže byť publikum zmätené.

- Výzvou je vždy tlmočiť slovné hračky, vtipy, aktualizované pomenovania. Cieľom je, aby ich efekt pre nepočujúce publikum bol rovnaký ako v hovorenom jazyku pre počujúce publikum. Nepočujúce publikum by sa malo smiať v rovnakom okamihu ako počujúce publikum. Väčšinou sa tieto javy nedajú prekladať doslovne a v cieľovom jazyku je spravidla nutné vymyslieť ich nanovo.
- Pri preklade môže byť hra so slovami nahradená hrou s posunkami v zmysle podobného alebo rovnakého tvaru ruky, pohybu alebo umiestnenia v priestore. Tlmočník by nemal vymýšľať vtipy tam, kde neexistujú. Nepočujúci diváci by sa nemali smiať v pasáži, počas ktorej počujúci divák plače. Tlmočník a jeho tím budú musieť vytvoriť posunky pre jednotlivé postavy a miesta hry. Je to veľmi subjektívna záležitosť. Je nutné rozhodnúť sa, ktoré postavy si vyžadujú menný posunok. Väčšinou si ho vyžadujú hlavné postavy, záleží však aj na tom, či sa vyskytujú pravidelne. Napríklad meno Mário možno posunkovať menným posunkom HASIČ, pretože jeho povolanie je hasič.
- Pri štúdiu scenára tlmočník zistí, že zďaleka nie všetky postavy zmienené v hre nutne potrebujú mať menný posunok, pretože kostým alebo činnosť dostatočne napovedia, o koho ide (napríklad čašníčka, pilot). Ďalej posunky pre mená nie sú potrebné pri menej dôležitých rolách, napríklad pri poštárovi, ktorý vojde na scénu, prednesie dve repliky a zase odíde, v tomto prípade zmieňovanie nie je potrebné. Príliš veľa nových menných posunkov by nepočujúcich divákov zbytočne zmiatlo.
- Keď sa tlmočník rozhodne, ktoré postavy vyžadujú menný posunok, musí posunok vytvoriť s nepočujúcim koordinátorom alebo s jazykovým supervízorom. Existuje niekoľko charakteristík, podľa ktorých nepočujúci dávajú osobám menný posunok. Tento postup je viac-menej rovnaký proces ako získavanie posunkov pre mená v bežnom živote.

- Nepočujúcich divákov sa odporúča informovať špeciálne „pred predstavením“, pred začatím hry, kedy sa predstavia tlmočníci a ozrejmia, kto koho tlmočí. Pre nepočujúceho diváka je podstatná identifikácia tlmočníkov, ktorí sú alter egom herca, aby si vedel priradiť, kto ku komu patrí. Podľa Kováčovej (2008) to platí hlavne pri statickom tlmočení. Pri divadelnom tlmočení sa odporúča čo možno najmenej používať prstovú abecedu. Pokiaľ ju tlmočník nutne nepotrebuje, nemal by ju používať vôbec. Používanie prstovej abecedy berie tlmočníkovi čas byť v rovnakom priestore a v čase ako replika hercov. Skúšať čítať prstovú abecedu na vzdialenom javisku z pozície diváka je takmer nemožné. Veľa tlmočníkov má tendenciu používať prstovú abecedu v prípadoch, keď sa hovorí o známych osobnostiach alebo historických udalostiach, pre ktoré nie je vytvorený posunok. Pre tlmočníkov je to výborná príležitosť byť kreatívny a skúsiť sprostredkovať informácie iným spôsobom. Sú však aj momenty, kedy je používanie prstovej abecedy nevyhnutné, napríklad dedinu Mrhanovo možno vydaktylovať dvojručne, ak ide o také podstatné meno, ktoré treba poznať ako obec centra dejiska. V inom prípade možno podstatné meno, napríklad Adamová, na začiatku dejiska vydaktylovať, ale pri opakovaní už využiť inicializované dvojručné A.
- Prstovú abecedu možno použiť vtedy, pokiaľ postava sama nejaké slovo hláskuje. Je potrebné však mať na pamäti, že pri používaní prstovej abecedy znamená menej viac. Z analýz prepisov scenára do amerického posunkového jazyka badať napríklad oveľa viac využitia prstovej abecedy používanej americkými nepočujúcimi. Je to však dané aj kultúrnym kontextom: v Amerike sa používanie prstovej abecedy namiesto konkrétnych posunkov udomácnilo viac, kým v európskych posunkových jazykoch vôbec.
- Tlmočník by sa mal vysporiadať s prenosom prehovoru v cudzom alebo v nezrozumiteľnom jazyku, ktorý je očividne nejasný počujúcemu publiku takým spôsobom, aby bol efekt prehovoru pre nepočujúce publikum

rovnaký. Všeobecne známe frázy v cudzom jazyku ako „bonjour“ alebo „ciao“ je potrebné pretlmočiť.

- V divadelnom umení je na prvom mieste dôležité divadlo, nie tlmočník. Tlmočník by mal poskytnúť publiku možnosť pozorovať činnosť herca v maximálnej možnej miere. Posunkovanie by sa malo skončiť v rovnakej chvíli, ako herec dohovorí. Nemal by vysvetľovať, naopak, mal by nepočujúcemu publiku poskytnúť rovnaký priestor pre vlastnú imaginárnu predstavu, ako dostane počujúce publikum.

Záver

V našom príspevku sme sa snažili poskytnúť základné princípy pri práci umeleckého tlmočenia. Rozvoju umeleckého tlmočenia by v značnej miere pomohol väčší počet tlmočníkov schopných vykonávať toto špecifické tlmočenie. Záujem oň by mohli mať budúci tlmočníci, úspešní absolventi vysokoškolského odboru slovenský jazyk v komunikácii nepočujúcich na Trnavskej univerzite v Trnave. So základnými informáciami sa tlmočníci môžu oboznámiť v rámci tohto študijného programu. Môže byť pre nich obohacujúce, ak sa im v rámci vysokoškolského štúdia poskytne možnosť byť súčasťou tímu tlmočníkov umeleckého tlmočenia. Obohacujúce môže byť taktiež stretávanie sa tlmočníkov na medzinárodnej úrovni, ako aj skúsenosť tlmočníkov divadelného tlmočenia, ktorí už majú bohatšiu prax s divadelným tlmočením. Pre nás – počujúcich alebo nepočujúcich výskumníkov zostáva naďalej úlohou skúmať, nakoľko sa bude aplikovať integrovaný prístup divadelného tlmočenia na Slovensku a či ďalšie divadlá alebo divadlá, ktoré už s tlmočením skúsenosť majú, zachovávajú adekvátne prístup k ich zabezpečeniu: nič o nepočujúcich bez počujúcich.

Použitá literatura:

- ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, K.: *Specifika tlumočení pro neslyšící*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-58-1.
- GANZ HORWITZ, M.: Demands and Strategies of Interpreting a Theatrical Performance into American Sign Language. [online]. *Journal of Interpretation*. Vol. 23, 2014, Iss. 1, Article 4. [cit. 10. 06. 2022]. Dostupné na internete: <http://digitalcommons.unf.edu/joi/vol23/iss1/4>
- HANSEN, Ch.: *Theatrical Interpreting: An Explanation of the Process*. [online]. Western Oregon University, 2014. [cit. 06. 10. 2022]. Dostupné na internete: https://digitalcommons.wou.edu/honors_theses/15.
- HEFTY, M. – HEFTY, A. *Divadelné tlmočenie do slovenského posunkového jazyka*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022. 82 s. ISBN 978-80-568-0545-9. Dostupné na internete: <https://pdfweb.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica#monografie>.
- KOVÁČOVÁ, T.: Divadelní tlmočení pro neslyšící. In Červinková, K. - Kováčová, T.: *Umělecké tlmočení do znakového jazyka*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-10-5.
- RICHARDSON, M. *Sign Language Interpreting in Theatre: Using the Human Body to Create Pictures of the Human Soul*. [online]. 2017 [cit. 22. 08. 2021]. Dostupné na internete: www.researchgate.net/publication/317816431_Sign_Language_Interpreting_in_Theatre_Using_the_Human_Body_to_Create_Pictures_of_the_Human_Soul.
- RICHARDSON, M. The Sign Language Interpreted Performance: A failure of Access Provisin for Deaf Spectators. [online]. 2018 [cit. 10. 08. 2022]. Dostupné na internete: www.researchgate.net/publication/324320462_The_Sign_Language_Interpreted_Performance_A_Failure_of_Access_Provision_for_Deaf_Spectators.
- KING, C.: Weaving patterns in performance: dramaturgy and the art of performance interpreting. In *Scottish Journal of Performance*. Vol. 6, 2019, s. 11-29. ISSN 2054-1961.
- ROCKS, S.: The Theatre Sign Language Interpreter and the Compting Visual Narrative: the Tranlastian and Inerpretation of Theatrical Texts into British Sign Language. In *Staging and performing translation text and theatre practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 978-1-349-31003-6 s. 72-86.
- SECARĂ, A. – PEREZ, E.: Addressing content, technical and collaboration concerns in providing access to the D/deaf and hard of hearing audience: Integrated theatre captioning and theatre sign language interpreting. In: inTRAlinea, special issue Inclusive theatre-making: translation, accessibility and beyond, (eds.) Elena Di Giovanni and Francesca Raffi, 2022. ISSN 1827-000X.

Základné aspekty tlmočenia v mediálnom priestore

Essential aspects of interpreting in media

Stanislav Morávek

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave (poslucháč)

stanci00@gmail.com

Abstrakt: Cieľom našej práce je analyzovať základné aspekty tlmočenia v slovenskom posunkovom jazyku v mediálnom priestore. Tieto aspekty ovplyvňujú kvalitu tlmočnickeho výkonu. Práca je pilotná sondáž do tejto témy, ktorá je veľmi rozsiahla. Práca má ambíciu odpovedať tlmočnickej obci na otázky a taktiež komunite nepočujúcich na výzvu po otvorenej diskusii na túto tému.

Kľúčové slová: slovenský posunkový jazyk, tlmočenie, mediálne tlmočenie

Abstract: *This paper aims to analyse the essential aspects of interpreting in the Slovak sign language in the media. These aspects affect the quality of interpreting performance. The paper is a pilot study of this topic, which is very extensive and has the ambition to respond to the interpreter's community and Deaf community to the call after an open discussion on this topic.*

Keywords: *Slovak sign language, interpreting, interpreting in media*

Úvod

Tento príspevok má ambíciu zrealizovať sondáž do oblasti tlmočenia v slovenskom posunkovom jazyku v mediálnom priestore. Ako autor tohto

príspevku a zároveň tlmočník slovenského posunkového jazyka, ktorý pôsobí v oblasti tlmočenia v médiách, cítim potrebu poukázať na „začiatok tejto mojej cesty“ a skúsenosť, ktorú nie je možné porovnávať s tlmočníkmi, ktorí pôsobia v tejto oblasti oveľa dlhšie ako ja a tiež s nepočujúcimi redaktormi, editormi správ a inými nepočujúcimi odborníkmi, ktorí v danej téme pôsobia dlhodobo, prípadne realizujú aj výskum a rôzne vzdelávacie aktivity. Táto práca je snahou o zapojenie sa do tejto odbornej diskusie a ponúknuť prípadne nové stimuly a podnety pre nasledujúci rozvoj. Jazykoveda posunkového jazyka je veľmi „mladá“ a ubehlo len pár desiatok rokov od publikovania prelomového odborného príspevku. Podľa Vojtechovského (2019, 2022) v roku 1960 Viliam Stokoe zverejnil výsledky výskumu amerického posunkového jazyka a v ňom vysvetlil, prečo je posunkový jazyk skutočný jazyk, a nie pantomíma alebo zhluk gest. O päť rokov neskôr vydal Viliam Stokoe a jeho dvaja nepočujúci kolegovia knihu, ktorá sa rozšírila do celého sveta. Z tohto hľadiska písať o základných aspektoch tlmočenia v slovenskom posunkovom jazyku v mediálnom priestore je náročné z dôvodu menšieho množstva odbornej literatúry. Na druhej strane diskutovať o tejto téme a prinášať nové odborné pohľady a teórie je mimoriadne potrebné, pretože značná časť tlmočníkov sa venuje tlmočeniu v médiách a tlmočnicka obec a tiež komunita Nepočujúcich žiadajú skvalitňovanie tohto typu tlmočenia. Tlmočenie v rámci médií už na Slovensku existuje z čias Československej republiky, ktorého veľkým podporovateľom bola aj napríklad Monika Balogová a v neskoršom období Darina Tarcsiová, Mária Košútová, Mária Benková, Jana Filipová, Roman a Veronika Vojtechovskí a ďalší. Dôležitým míľnikom však bola aj pandémia COVID-19, ktorá priniesla v rokoch 2020 – 2021 aj na Slovensko obrovskú potrebu tlmočenia mediálnych výstupov pre komunitu Nepočujúcich. V nadväznosti na uvedené informácie je cieľom tejto práce analyzovať základné aspekty tlmočenia v mediálnom priestore. Z danej analýzy a poznatkov môžu profitovať tlmočníci slovenského posunkového jazyka, ktorí sa na takéto tlmočenie pripravujú, taktiež tlmočníci, ktorí už v tejto

oblasti tlmočia a tiež zainteresovaná odborná verejnosť, ako sú Nepočujúci supervízori, režiséri, technickí pracovníci, novinári, kameramani a ostatní odborníci, ktorí spolupracujú pri výkone tlmočenia v mediálnom priestore.

1 Teoretické východiská tlmočenia v mediálnom priestore

Skôr ako si predstavíme tlmočenie v mediálnom priestore, myslíme si, že je osožné definovať, čo znamená tlmočiť v slovenskom posunkovom jazyku a tiež je potrebné objasniť, čo považujeme za mediálny priestor.

„V roku 1995 bol schválený zákon o posunkovej reči nepočujúcich osôb a tým sa v rámci legislatívy uznal slovenský posunkový jazyk (vtedy pod pojmom posunková reč) ako prirodzený jazyk nepočujúcich osôb“ (Hefty, M. – Hefty, A., 2022, s. 15).

Tiež považujeme za osožné spomenúť, že v roku 2018 bol slovenský posunkový jazyk zapísaný do Reprezentatívneho zoznamu kultúrneho nehmotného dedičstva Slovenska. Zoznam predstavuje súbor prvkov, ktoré majú kultúrnu hodnotu a ktoré si Slovensko chráni a podporuje ich rozvoj. Tiež chceme poukázať na to, že komunita Nepočujúcich na Slovensku má svoju kultúru, ktorej prvky sa viažu na slovenské skutočnosti, geografické reálie, historické udalosti, známe osobnosti. Podľa R. Vojtechovského (2011, s. 23) je slovenský posunkový jazyk “prirodzený a autonómny jazyk slovenského spoločenstva nepočujúcich.”

V neposlednom rade taktiež chceme poukázať na kodifikáciu slovenského posunkového jazyka. Aj tento úkon vyslal veľmi silný odkaz spoločnosti o potrebe rozvoja slovenského posunkového jazyka, ktorý je mostom pre vzájomnú komunikáciu ľudí, pre vytváranie vzťahov, pre vzdelávanie tak, ako každý iný plnohodnotný jazyk. Na oficiálnej stránke Úradu komisára pre ľudí so zdravotným postihnutím je uvedené (2020): „23. septembra 2020

sa zavřila kodifikácia slovenského posunkového jazyka, z ktorej máme všetci obrovskú radosť, lebo je to posun k lepšiemu. Podujatie sa konalo vo Dvorane ministerstva kultúry a záštitu nad ním prevzala prezidentka Slovenskej republiky, pani Zuzana Čaputová. Pozvaná bola aj JUDr. Zuzana Stavrovská – komisárka pre osoby so zdravotným postihnutím, ktorá vníma tento krok extrémne pozitívne, pretože je dôležitý k odstraňovaniu ďalších nepotrebných bariér“.

Na základe doteraz spomenutých dôležitých udalostí súvisiacich so slovenským posunkovým jazykom je zrejmé, že pre komunitu Nepočujúcich, ale aj pre majoritnú spoločnosť zohráva slovenský posunkový jazyk mimoriadne dôležitú úlohu a je existenčne dôležité, aby sa v tomto prostredí realizovali tlmočnicke služby. Tlmočenie rôznych tém a oblastí je v živote nepočujúceho také pestré, ako jeho život sám. Jednou z oblastí, v ktorej sa nepočujúci stretá s tlmočením je aj mediálna oblasť. Pozrime sa bližšie, čo do tejto oblasti v našom kontexte patrí.

Podľa G. Paľu (2010, s. 6): „Jednou z oblastí života moderného človeka, v ktorej zasiahol výrazný technický pokrok, sú médiá. Pod pojmom masmediálna komunikácia (mediálna komunikácia, skr. masmédiá, médiá) máme na mysli spoločenskú komunikáciu udržiavanú tlačou, rozhlasom, ale predovšetkým televíziou. Sám pojem komunikovať má svoj pôvod v latinskom slove *communico, communicare*, čo znamená „spojiť sa, urobiť čosi spoločným, odovzdať zvesť, poradiť sa,“ ako aj v termíne *communio* čiže „pospolitosť, spoločenstvo, pocit spojenia.“ V našich časoch slovo *komunikovať* pripomína každému predovšetkým odovzdávanie informácií, či presnejšie správ. Dorozumievanie, čiže spoločenská komunikácia, má mnoho foriem a uskutočňuje sa na rozličných úrovniach. Jestvuje niekoľko stoviek definícií tohto pojmu – koľko odborníkov, toľko definícií. To preto, že skoro v každej práci, ktorá sa venuje tejto problematike, nájdeme trocha odlišné definície a rozličné je aj ich hodnotenie a rozdelenie. O spoločenskej

komunikácii sa tiež napísalo mnoho kníh a v spoločenských vedách sa týmto problémom venuje vždy viac miesta. V našom živote sú prítomné ako chlieb. Mnohí z nás si ani nevieme bez nich predstaviť deň, pretože sa stali naším „hlavným prostriedkom informácií a vzdelania, vedenia a riadenia pre individuálne, rodinné a sociálne správanie. Svojou praktickosťou, silou a masovosťou v používaní zaberajú stále viac miesta v našom živote, stále viac času a stále viac prostriedkov.“ V súčasnej dobe je internet mimoriadne silnou platformou pre udržiavanie spoločenskej komunikácie.

Ďalším dôležitým zdrojom definície médií je zákon č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o mediálnych službách). Avšak tento zákon nám poskytuje nielen definíciu médií, ale taktiež legislatívnu úpravu potreby tlmočenia v slovenskom posunkovom jazyku, vysielania v slovenskom posunkovom jazyku a taktiež titulovania pre komunitu Nepočujúcich. Nám pre potreby nášho príspevku stačí poukázať na legislatívne ukotvenie a nevyhnutnosť daného tlmočenia. Zámerom našej práce je ponoriť sa hlbšie do jednotlivých aspektov takéhoto typu tlmočenia, a to na základe dostupných poznatkov a teórie, ako aj osobných skúseností.

2 Tlmočenie v mediálnom priestore a jeho základné aspekty

V tejto časti sa zameriame na kompetencie, ktoré sú z nášho pohľadu potrebné pre kvalitný výkon tlmočníka slovenského posunkového jazyka v médiách, avšak hneď je potrebné dodať, že tlmočnický výkon v médiách by mal byť podporený tímovou spoluprácou. Keď tlmočník tlmočí pred kamerami, všetci už vidia iba tlmočníka, ale tento samotný úkon je už „finále“ celého procesu. Ako vhodný príklad sa nám javí uviesť fenomén ľadovca, ktorého špičku vidíme nad hladinou, avšak oveľa väčšia časť sa nachádza pod hladinou. Samotný tlmočnický výkon je reprezentovaný špičkou ľadovca a tlmočnickovo vzdelávanie, príprava, spolupráca v tíme

v rámci tlmočenia a spolupráca v tíme v rámci technických záležitostí je v našom príklade časť pod hladinou.

Ako sme spomenuli už vyššie, v tejto časti uvádzame základné aspekty tlmočenia v mediálnom priestore, a preto sme ich zaradili do nasledovných kategórií:

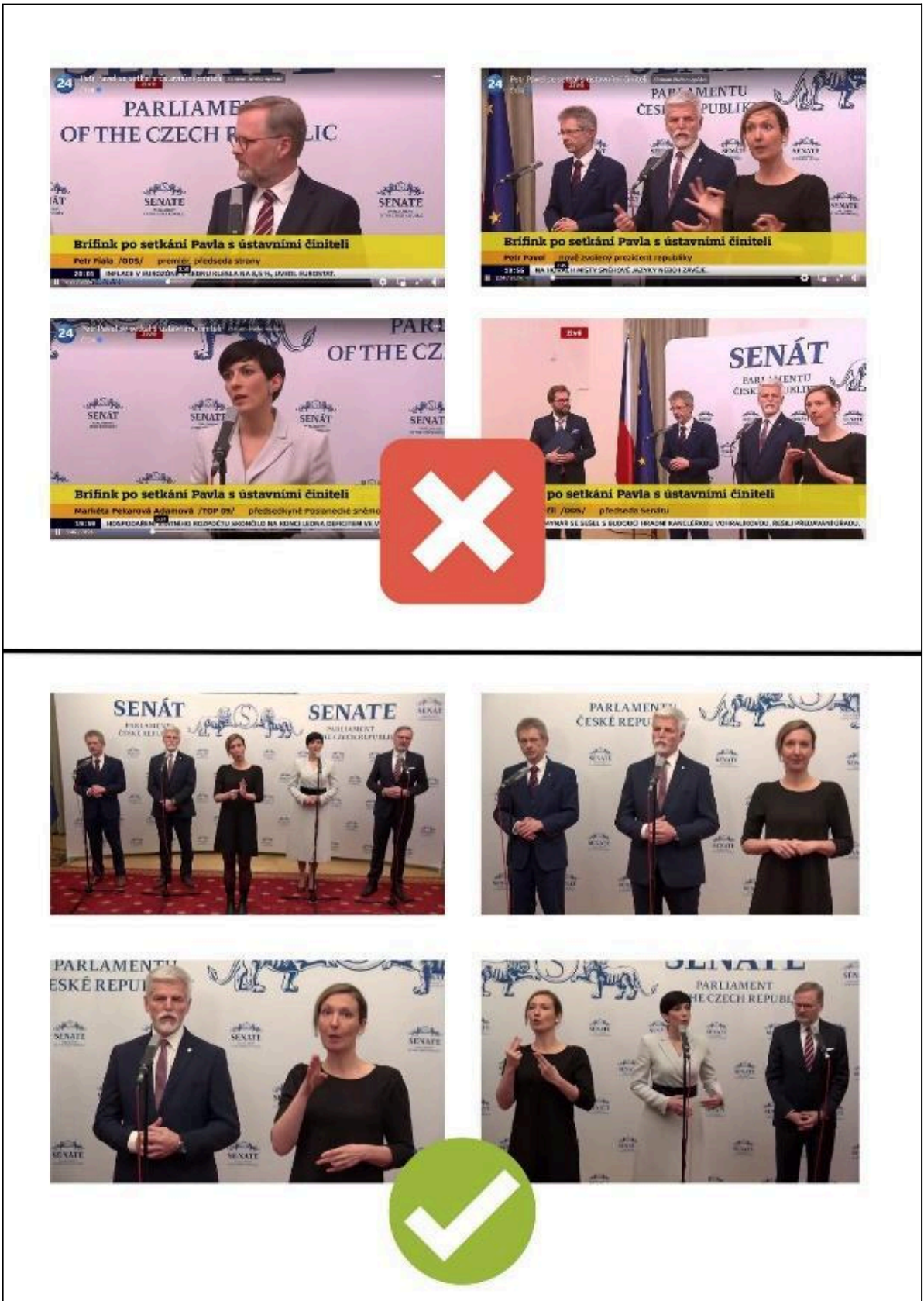
- **výborné ovládanie slovenského posunkového jazyka** - jeden zo základných aspektov je ovládanie slovenského posunkového jazyka na požadovanej jazykovej úrovni podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (v roku 2022 bolo doplnenie pre posunkové jazyky). Autorita, ktorá zodpovedá za kvalitu tlmočenia v médiách môže použiť tento nástroj pre posúdenie zručností tlmočníka;
- **výborné ovládanie slovenského jazyka** - podľa Šmehilovej a kolektívu autorov (2012, s. 74) je „tlmočenie pre Nepočujúcich také, ako každé iné tlmočenie, vo svojej podstate ide o prevod informácií z jazyka východiskového do jazyka cieľového.“ Z daného vyplýva, že je mimoriadne potrebné poznať a fluentne ovládať aj východiskový jazyk, aj jazyk cieľový, pričom v tlmočnickej obci je všeobecne známe, že je náročnejšie tlmočiť prejav nepočujúceho do hovoreného jazyka. Prejav by mal byť jasný, gramaticky správny, bez redundantných prvkov, bez hezitačných prejavov a taktiež dobre prozodicky zvládnutý;
- **tlmočnicke a prekladateľské kompetencie a dôkladná znalosť tematickej oblasti** - je veľmi potrebné, aby tlmočník absolvoval odbornú prípravu a mal za sebou bohatú prax. Tlmočníci sú odborníci s dôkladnou znalosťou veľkého množstva tematických oblastí. V rámci prípravy tlmočníka je mimoriadne potrebné, aby tlmočník sledoval spoločenské dianie, ktoré korešponduje s oblasťou mediálneho tlmočenia. V mediálnom priestore sú myšlienky rečníkov najčastejšie pripravované vopred, a preto sú vo vyjadreniach myšlienky bohato nasýtené informáciami, často bez opakovaní s cieľom využiť časový fond rečníka čo najefektívnejšie. Prejav, ktorý je pripravovaný vopred a ešte je

zo strany rečníka v hovorenom jazyku pri vysielaní čítaný, má oveľa rýchlejšie tempo a kadenciu slov ako pri volnom prejave. Je potrebné vziať to do úvahy. Podľa P. Švedu (2021, s. 91) je „fázový posun (décalage) časový úsek, ktorý delí prejav vo východiskovom jazyku od tlmočenia do cieľového jazyka.“ Ďalej ten istý autor (tamže) uvádza, že s fázovým posunom pri tlmočení je to ako s vedením vozidla v premávke. Ak idete príliš rýchlo a ste pred ďalšími vozidlami len málo vzdialení, máte dobrý výhľad na vozidlo pred vami (tlmočíte všetky details), ale môže sa stať, že pri náhlej zmene smeru jazdy alebo rýchlosti narazíte. Ak vediete vozidlo vo väčšej vzdialenosti od vozidla pred vami, nevidíte všetky details na aute pred vami, ale viete lepšie reagovať na zmeny smeru a rýchlosti jazdy (lepšie sa vám tlmočia významy myšlienok, možno na úkor detailov). Pri tlmočení v médiách je nevyhnutné nastaviť si vhodný primeraný časový posun, ktorý je často dobré odsledovať od skúsenejších tlmočníkov. V médiách je taktiež minimálna možnosť opravy pri tlmočnických chybách, avšak je možná. Opravujú sa chyby vo významoch. P. Šveda (tamže) uvádza v teórii tlmočenia informácie o štiepení pozornosti a modely úsilia od D. Gilea (2009). Tento model veľmi prehľadne rozdeľuje proces simultánneho tlmočenia na štyri paralelne prebiehajúce činnosti (počúvanie a analýza, práca s pamäťou, produkcia textu v cieľovom jazyku a koordinácia týchto činností). Tieto zručnosti je možné trénovať a zdokonaľovať sa v nich. Mozog si postupne privykne aj na tento nezvyčajný typ vysoko náročnej mentálnej práce;

- **pohotovosť v myslení a dobré pamäťové schopnosti** – vo viacerých odborných publikáciách je uvedené, že tlmočnická práca vyžaduje analytické myslenie a výborné pamäťové schopnosti;
- **zdvorilý prejav** – práca, ktorá spočíva vo vystupovaní pred ľuďmi vyžaduje potrebný takt, príjemný vzhľad a slušné a situácii priemerné oblečenie. V rámci nášho kontextu tlmočníci pamätajú na tmavé

oblečenie bez rušivých doplnkov. Viac o tejto téme je možné si pozrieť vo viacerých publikáciách, ktoré sa venujú tejto téme;

- **kombinácia fyzických a mentálnych kapacít potrebných pre zvládnutie tlmočnickeho výkonu** - tlmočník by mal prísť na tlmočenie zdravý, oddýchnutý a dobre vyspatý, aby mohol podať profesionálny výkon;
- **technické a logistické podmienky pri výkone tlmočenia** - je mimoriadne dôležité mať zabezpečené dobré technické aj logistické podmienky pre tlmočenie. V rámci logistiky je nevyhnutné poznať miesto, čas, priestory tlmočenia a ďalšie okolnosti, ktoré ovplyvňujú daný výkon. Vysielanie zväčša zabezpečujú technici, ktorí sú skúsení vo vlastnej oblasti, ale niekedy nemusia poznať, aký záber je potrebné na kamere nastaviť tak, aby bol tlmočník dobre viditeľný v rámci posunkového priestoru. Toto je potrebné odkomunikovať vopred. Zasa naopak, tlmočník niekedy nemusí vedieť, že napríklad modré oblečenie môže rušiť zelené klúčovacie pozadie. Tieto technické parametre je potrebné prediskutovať s technickými pracovníkmi. Uvádzame aj príklady rôznych záberov kamier a postavenia tlmočníkov pre lepšie zorientovanie sa v problematike prostredníctvom príkladov;

Obrázok 1: Český posunkový jazyk v médiách (2023)

- **multidisciplinárny tím** - v neposlednom rade kladieme dôraz na intenzívnu spoluprácu s ostatnými tlmočníkmi a nepočujúcimi supervízormi. Vzájomné odovzdanie skúseností, výmena skúseností techník tlmočenia, zdieľanie slovnej zásoby, spolupráca na logistike, zabezpečenie materiálov na prípravu - to sú všetko pridané hodnoty tímovej spolupráce. Taktiež je mimoriadne potrebné mať v tíme aj nepočujúcich supervízorov, ktorí podporujú tlmočníkov a sprevádzajú ich tlmočnicke výkony rôznymi postrehmi pre zlepšenie. Vďaka zainteresovaným nepočujúcim zostane prejav tlmočníka prirodzený tak, ako ho používa komunita a získa spätnú väzbu zrozumiteľnosti, ale taktiež aj celkového prejavu.

Záver

Cieľom našej práce bolo poukázať na základné aspekty tlmočenia v slovenskom posunkovom jazyku v oblasti mediálneho priestoru. Sme presvedčení, že napriek rozsiahlej téme aj tento príspevok, ktorý zachytáva jednotlivé a podľa nás vskutku z objektívneho hľadiska základné aspekty tlmočenia v mediálnom priestore, pomôže aspoň o krôčik otvoriť diskusiu odbornej verejnosti a napomôže k výskumu a vedeckej činnosti v tejto oblasti.

Literatúra:

- *Deklarácia o kodifikácii slovenského posunkového jazyka*. [online]. 2020. [cit. 2023-08-12]. Dostupné na internete: www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk/Aktuality/Spravy/Deklaracia-o-kodifikacii-slovenskeho-posunkoveho-jazyka.
- HEFTY, Michal - HEFTY Angela. 2022. *Divadelné tlmočenie do slovenského posunkového jazyka*. Bratislava : Myslím - centrum kultúry Nepočujúcich, 2022. 104 s. ISBN 978-80-970601-3-8.

- PALA, Gabriel. 2010. *Masmediálna komunikácia*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2010. 128 s. ISBN 978-80-555-0304-2. Dostupné na internete: <www.unipo.sk/public/media/1628/Skript%C3%A1%20-%20PA%C4%BDA,%20G.%20%20Masmedi%C3%A1lna%20komunik%C3%A1cia.pdf>.
- ŠMEHILOVÁ, Anna – PREKOPOVÁ, Michaela – MORÁVEK, Stanislav. 2012. *Osobná asistencia verzus tlmočnická služba*. Nitra : EFFETA – Stredisko sv. Františka Saleského, 2012. s. 169. ISBN 978-80-89245-26-0.
- ŠVEDA, Pavol. 2021. *Tlmočenie v teórii a praxi (I. diel)*. Bratislava : STIMUL a Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2021. 113 s. Dostupné na internete: <www.researchgate.net/publication/357910589_Tlmočenie_v_teorii_a_praxi_I_diel>.
- VOJTECHOVSKÝ, Roman. 2011. *Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich*. Bratislava : Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich, 2011. 274 s. ISBN 978-80-970601-0-7.
- VOJTECHOVSKÝ, Roman. 2019. *Ako sa začal výskum posunkového jazyka*. [online]. 2019. [cit 2023-08-12]. Dostupné na internete: <www.snepeda.sk/Ako-sa-zacal-vyskum-posunkoveho-jazyka.html>.
- VOJTECHOVSKÝ, Roman. 2022. *Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2022. 119 s. ISBN 978-80-568-0520-6. Dostupné na internete: <<https://pdfweb.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica#ucebnice>>.

Zdroj obrázka:

- *Český znakový jazyk v médiách*. [online]. 2023. [cit 2023-08-12]. Dostupné na internete: <www.facebook.com/groups/658163458426581/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permalinks=690884518487808>.

Tlmočenie nielen pre nepočujúce osoby

Editor zborníka: PaedDr. Bc. Roman Vojtechovský

Vydavatelja: © Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity – Snepeda, o. z.

Rok vydania: 2024

Vydanie: prvé

Rozsah: 150 strán

S finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

ISBN 978-80-568-0613-5

ISBN 978-80-568-0613-5

9 788056 806135